

De Brederodekroniek van Jan van Leiden

MPhil-scriptie Middeleeuwse geschiedenis
M.H. Porck, MA (0211842)
Docent: dr. A. Janse
Tweede lezer: prof. dr. P.C.M. Hoppenbrouwers
Universiteit Leiden

13 juli 2010

“The very ink with which history is written is merely fluid prejudice.”
~ Mark Twain

Woord vooraf

“Als ick dan denck om die tribulacie des edelen heers van Brederueden, zoo lust my bet te schreyen dan yet daer of te scryven,” schrijft Jan van Leiden in zijn *Brederodekroniek*. Een sentiment waarin ik me regelmatig in heb kunnen vinden. Aan mijn “tribulacie” is nu een eind gekomen en dat stemt tot dankbaarheid.

Mijn begeleider, Antheun Janse, ben ik erkentelijk voor de stimulans en steun tijdens het vaak uitgestelde onderzoeksproces. Mijn vader dank ik voor het lezen en herlezen van de vele versies van deze scriptie; ook zeker een schreienswaardige “tribulacie”! Daarnaast heeft een aantal mensen tijdens mijn onderzoek een helpende hand geboden: Roberto Padoan, Henk 't Jong en Rene Stuip. Ik bedank ook Elizabeth den Hartog en Hanno Wijsman die mij in de gelegenheid stelden een gedeelte van mijn conclusies te publiceren als M.H. Porck, ‘De Brederodekroniek voor Yolande van Lalaing’, in: E. Den Hartog & H. Wijsman, *Yolande van Lalaing (1422-1497), kasteelvrouwe van Brederode* (Haarlem 2009), pp. 37-67.

Last but not least, bedank ik Laura, mijn grootste supporter en mijn scripties voornaamste slachtoffer...

Inhoudsopgave

Inleiding	6
Hoofdstuk 1 - De Auteur van de <i>Brederodekroniek</i>	12
Levensloop	12
Sterfjaar	16
Overzicht van werken	17
Waardering	25
Hoofdstuk 2 – De Nederlandse <i>Brederodekroniek</i>	28
Globaal overzicht Nederlandse versies	29
Inhoud van de Nederlandse <i>Brederodekroniek</i>	38
Conclusies handschriftelijke overlevering van de Nederlandse <i>Brederodekroniek</i>	59
Hoofdstuk 3 – De Latijnse en Franse <i>Brederodekroniek</i>	62
De Latijnse <i>Brederodekroniek</i>	62
De Franse <i>Brederodekroniek</i>	69
Hoofdstuk 4 – Datering van de <i>Brederodekroniek</i>	74
Externe aanwijzingen voor vroegere datering eerste versie <i>Brederodekroniek</i>	75
Interne aanwijzingen voor vroegere datering eerste versie <i>Brederodekroniek</i>	79
Tijdslijn <i>Brederodekroniek</i>	81
Hoofdstuk 5 – De context van de <i>Brederodekroniek</i>	84
Historiografische context	84
Historische context	101
Conclusie	109
Bibliografie	112

Bijlagen:

Bijlage A – Beschrijving van de handschriften van de <i>Brederodekroniek</i>	
Bijlage B – Editie Nederlandse versie van de <i>Brederodekroniek</i>	
Bijlage C – Editie afwijkende hoofdstukken in N-1, N-2, N-5 en N-6	
Bijlage D – Vervolgen op de <i>Brederodekroniek</i> in N-4, N-6 en N-8	
Bijlage E – Editie Brederode-genealogie in N-2 en N-5a	
Bijlage F – Overzicht substantiële verschillen tussen L-1 en L-3	
Bijlage G – Overzicht debat handschriftelijke overlevering van de <i>Brederodekroniek</i>	

Inleiding

“Vroeger keek de ‘serieuze historische wetenschap’ neer op de ‘amateurs’ die louter hun eigen familie uitzochten. Wetenschappelijke onderzoekers ergerden zich groen en geel aan stamboomvorsers met wie ze in archieven aan een tafel moesten zitten en luid jubelden als ze tante Mientje hadden gevonden.”¹

Familiegeschiedenis is tegenwoordig populair, zo blijkt uit het themanummer ‘Familiegeschiedenis’ van het *NRC Handelsblad* van 27 december 2008. Gemiddeld één miljoen Nederlanders zoeken in archieven naar de eigen familiegeschiedenis. De toenemende populariteit van stamboomonderzoek wordt verklaard door de vraag naar “houvast in een betrekkelijk ontwortelde samenleving”. Naast ‘amateurhistorici’, zo schrijft de *NRC*, maakt ook de ‘serieuze historische wetenschap’ steeds meer gebruik van genealogie: familiegeschiedenis is een vorm van microgeschiedenis, de geschiedenis van de gewone mens.²

Dat ‘serieuze’ of ‘professionele’ historici zich interesseren voor genealogie is niet nieuw. Aan het eind van de vijftiende eeuw schreven gerenommeerde Hollandse historici, zoals Dirk Pauw en Jan van Leiden, naast hun gewestelijke kronieken ook genealogische werken. In tegenstelling tot hun moderne tegenhangers, hielden Pauw en Van Leiden zich niet bezig met de gewone mens, maar concentreerden zij zich juist op de adel; ze schreven adelskronieken. Een van de beroemdste en meest wijdverspreide van deze Hollandse adelskronieken is de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden.

Jan van Leiden maakte deze kroniek in nauwe samenwerking met het beschreven geslacht. Hij schreef in opdracht van Yolande van Lalaing, de weduwe van Reinoud II van Brederode, en maakte gebruik van persoonlijke familiedocumenten. In de *Brederodekroniek* schetst Van Leiden dan ook een rooskleurig beeld van de Brederodes: ze zouden nazaten zijn van de stichter van Troje, de Merovingische vorsten en de eerste Hollandse graven. Deze visie was zeer invloedrijk en zou aan het begin van de zestiende eeuw door sommige Brederodetelgen zelfs worden gebruikt als onderbouwing voor aanspraken op de Hollandse graventitel.³

Aan het begin van de negentiende eeuw werd vastgesteld dat van deze afstamming niets klopte: de naam Brederode komt vóór 1244 niet voor en van een directe afstamming uit het Hollandse Huis was geen sprake. Kortom, de *Brederodekroniek* zou vol staan met

¹ J. Alberts, ‘Jubelen om tante Mientje. Waarom mensen op zoek gaan naar hun familiegeschiedenis’, *NRC Handelsblad*, 27-12-2008.

² Ibidem.

³ H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1990), pp. 50, 196-199.

leugens.⁴ Dit leverde de auteur Jan van Leiden, anderszins bekend als een invloedrijk en betrouwbaar historicus, bijnamen op als “beuzelaar” en “listige monnik”.⁵ In zijn overzicht van de middeleeuwse geschiedschrijving van de Noordelijke Nederlanden uit 1935, velt Jan Romein dan ook een negatief oordeel over de *Brederodekroniek*: het werk “is stellig het zwakst” en Romein beschrijft Jan van Leidens werkwijze als “gewelddadig” en “geforceerd”.⁶

Over de geschiedschrijving van de late Middeleeuwen en die van het gewest Holland in het bijzonder, was Romein überhaupt negatief. De Hollandse geschiedschrijvers in de periode 1380-1550, zo concludeerde hij, ontbrak het aan kwaliteit en overtuiging.⁷ Deze lage waardering van de historiografie van de late Middeleeuwen heeft lang stand gehouden. Ruim vijftig jaar na Romein, stelde Ebels-Hoving dat tijdens de late Middeleeuwen, afgezien van Beke’s *Chronographia*, geen belangrijke geschiedschrijving het licht zag. Bovendien, zo ging ze verder, vonden er in deze periode nauwelijks ontwikkelingen van belang plaats: “zo klinkt de Nederlandse geschiedschrijving van Beke tot Heda als een lang aangehouden accoord.”⁸

Desondanks wijzen recentere publicaties, waaronder het proefschrift van Verbij-Schillings, *Beeldvorming in Holland, Heraut Beyeren en de historiografie rond 1400* (Amsterdam 1995), en de editie van de laatmiddeleeuwse *Kattendijke-kroniek* (2005),⁹ op een toenemende interesse voor de geschiedschrijving uit de late Middeleeuwen. Bovendien wordt aan deze geschiedschrijving meer belang gehecht: de *Divisiechroniek* uit 1517, bijvoorbeeld, zou zelfs aan de basis hebben gestaan van het ontluikende nationale besef van het Hollandse volk.¹⁰ Bovendien wordt niet langer gesproken over de ‘eentonigheid’ van de laatmiddeleeuwse geschiedschrijving, maar wijst men juist op de veranderingen die in deze periode plaatsvinden.¹¹

⁴ J.H. Verhoog, *Onvoltooide Roem. De Heeren van Brederode in de Middeleeuwen. Geschiedenis van een riddersgeslacht 1203-1473* (Bergen 1997), pp. 40-52.

⁵ H. van Wijn, *Huiszittend leven* (Amsterdam 1812), pp. 48-49. J. Ter Gouw, ‘Over den oorsprong van het geslacht van Brederode’, *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 2^e reeks, 3 (1864), p. 7.

⁶ J. Romein, *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen* (Haarlem 1932), p. 120.

⁷ Ibidem, p. 95.

⁸ B. Ebels-Hoving, ‘Inleiding’, in : idem, C.G. Santing, K. Tilmans (red.), *Genoechlicke ende lustige historiën* (Hilversum 1987), p. 12. Idem, ‘Nederlandse geschiedschrijving 1350-1530. Een poging tot karakterisering’, in: idem e.a., *Genoechlicke ende lustige historiën*, p. 242.

⁹ A. Janse, W. van Anrooij, J.A.A.M. Biemans, R.E.O. Ekkart, C.M. Ridderikhoff & K. Tilmans (red.), *Johan Huyssen van Kattendijke-kroniek. Die historie of die cronicke van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant ende van den Stichte van Utrecht* (Den Haag 2005)

¹⁰ K. Tilmans, *Aurelius en de Divisiechroniek van 1517: Historiografie en humanisme in Holland in de tijd van Erasmus* (Hilversum 1988), pp. 145-149.

¹¹ J.W.J. Burgers, ‘Geschiedschrijving in Holland in de Middeleeuwen. Een historiografische traditie en haar vernieuwing in de 15e eeuw’, *TijdING* (15 december 2008)

Binnen de Hollandse historiografie van de vijftiende eeuw zijn drie belangrijke vernieuwingen te onderscheiden: het rationeel opvullen van hiaten in geschreven bronnen door het creatieve gebruik van taal, landschap en toponymie, het humanistische gebruik van klassieke stijlmiddelen en het verschijnen van nieuwe historiografische genres, zoals wereldkronieken, lokale geschiedenissen en de adelskroniek. Het hierboven aangehaalde oordeel van Jan Romein – over de zwakte van de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden – ten spijt, is juist dit werk binnen deze context het onderzoeken waard. De *Brederodekroniek* lijkt namelijk alledrie genoemde vernieuwingen te illustreren en kan daarom gezien worden als een van de vroegste producten van het nieuwe type geschiedschrijving dat aan het eind van de middeleeuwen in Holland ontstaat.

De eerstgenoemde ontwikkeling binnen de Hollandse geschiedschrijving van de vijftiende eeuw wordt door Antheun Janse geplaatst bij de anonieme kroniek met de naam *Historie van Hollant*, daterend uit omstreeks 1440, ook bekend als het *Goudse Kroniekje*, naar de druk uit 1479.¹² Bij de beschrijving van de vroegste geschiedenis van het gewest Holland in deze kroniek – hoe het land voor het eerst bewoond werd, wie de steden hebben gesticht en hoe de steden aan hun naam kwamen – vinden we een nieuwe benadering van het verleden. Waar Beke's kroniek slechts terug ging tot omstreeks 200 na Christus, wilde de auteur van de *Historie van Hollant* zijn verhaal met de ondergang van Troje beginnen. Omdat hij geen geschreven bronnen had die de gevolgen van de verwoesting van Troje expliciet verbonden aan de geschiedenis van Holland, moest de auteur teruggrijpen op het inventief interpreteren van sporen in het landschap (het 'wilde woud zonder genade' zou gebaseerd zijn op de daadwerkelijke aanwezigheid van een woud in de nabijheid van de woonplaats van de auteur) en de etymologie van plaatsnamen. Door creatief om te gaan met taal, landschap en toponymie, wist de auteur van de *Historie van Hollant* een nieuwe, rationeel ogende reconstructie van het Hollandse verleden te geven, die de geschiedenis van Holland met meer dan een millennium uitbreidde.¹³ In zijn *Brederodekroniek* gaat Jan van Leiden op dezelfde manier te werk. Bij gebrek aan uitgebreide, geschreven bronnen, onderbouwt hij de afstamming van de Brederodes uit het Hollandse Huis door te wijzen op overeenkomsten in de heraldische wapens van beide 'huizen'.¹⁴ Daarnaast maakte hij op creatieve wijze gebruik

¹² A. Janse, 'De Historie van Hollant. Een nieuw begin in de Hollandse geschiedschrijving in de vijftiende eeuw', *Millennium* 21 (2007), pp. 19-20.

¹³ Janse, 'Historie van Hollant', pp. 26-32.

¹⁴ N-8, ff. 15r-15v. Binnen deze scriptie verwijs ik naar de *Brederodekroniek* in handschrift N-8: Brussel, Koninklijke Bibliotheek, nr. 19217, ff. 7r-59r. Een editie van dit handschrift is toegevoegd als bijlage A.

van de etymologie van de naam Brederode; de naam zou zijn gebaseerd op een gift van “brede roeden” (veel land) door graaf Arnulf van Holland aan de eerste heer van Brederode.¹⁵

Met de volgende ontwikkeling binnen de Hollandse geschiedschrijving van de vijftiende eeuw wordt Jan van Leiden zélf in verband gebracht. Volgens Ebels-Hoving was hij namelijk de eerste geschiedschrijver die met een ‘humanistische stijl’ experimenteerde en daarmee benoemt zij hem tot de eerste humanistische geschiedschrijver van Holland.¹⁶ Zijn humanisme werd gekenmerkt door een bewust gebruik van klassieke stijlmiddelen en Ebels-Hoving vond voorbeelden hiervan in de tweede bewerking van zijn Hollandse kroniek, het *Chronicon Hollandiae*, rond 1490. Dergelijke humanistische trekjes zouden volgens Ebels-Hoving ook in de *Brederodekroniek* terug te vinden zijn.¹⁷

Ook voor de derde ontwikkeling binnen de Hollandse geschiedschrijving, het verschijnen van nieuwe historiografische genres, is Jan van Leiden een belangrijk figuur. Tot circa 1420 bestond de Hollandse historiografie uit een beperkte reeks op elkaar voortbouwende werken over de geschiedenis van het graafschap en haar dynastie. Vanaf het midden van de vijftiende eeuw vindt echter een ‘uitwaaiering’ plaats: naast de traditionele gewestelijke kroniek vinden we nu andere vormen van geschiedschrijving, zoals de lokale kroniek, de wereldkroniek en de adelskroniek.¹⁸ Jan van Leiden droeg aan deze ontwikkeling bij door, naast een gewestelijke kroniek, ook een abtenkroniek en een adelskroniek te schrijven. Van dit laatste genre is de *Brederodekroniek* een van de vroegste, Hollandse voorbeelden.

Hoewel de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden met de meest in het oog springende veranderingen binnen de laatmiddeleeuwse Hollandse historiografie in verband kan worden gebracht, is onze kennis over deze kroniek nog zeer gebrekkig. Dit komt met name doordat een goede editie van de kroniek ontbreekt en de uitvoerige handschriftelijke overlevering nog niet grondig is onderzocht.¹⁹

De *Brederodekroniek* is overgeleverd in maar liefst twaalf verschillende handschriften. Deze handschriften vertonen onderling inhoudelijke verschillen en zijn geschreven in drie

¹⁵ N-8, fol. 14v.

¹⁶ B. Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis en de eerste humanistische geschiedschrijving van Holland’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 100 (1985), pp. 26-51.

¹⁷ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 41-47.

¹⁸ Burgers, ‘Geschiedschrijving in Holland’.

¹⁹ De edities van Jappe Alberts & Rutgers en Hoar zijn onvolledige edities die geen rekening houden met de onderlinge verschillen tussen de Nederlandse en Latijnse handschriften. Zie: A. Jappe Alberts & C.A. Rutgers, *Cronica illustrium dominorum de Brederueden* (Groningen/Djakarta 1957) en G. Hoar, *The ‘Brederode Chronicle’ by Jan van Leiden* (Ann Arbor 1955).

verschillende talen: Latijn, Frans en Nederlands. De autograaf van de *Brederodekroniek*, de tekst in de hand van Jan van Leiden zelf, is niet bewaard gebleven en alle versies van de kroniek die we nu kennen stammen uit de periode na de dood van de auteur: de zestiende en zeventiende eeuw. Een cruciale vraag is dan hoe deze handschriften zich tot elkaar verhouden en welk van deze zestiende- en zeventiende-eeuwse versies het dichtst bij het originele werk staat. Daarbij is ook de vraag naar de taal belangrijk: schreef Jan van Leiden eerst een Latijnse tekst en vertaalde hij (of iemand anders) deze vervolgens in het Nederlands of andersom? Binnen de secundaire literatuur bestaat hier veel onenigheid over.²⁰ Daarnaast bestaat over de datering van de *Brederodekroniek* geen consensus: sommige historici spreken van het jaar 1482, anderen houden het op 'na 1486' en recentelijk is zelfs de datering 'na 1490' geopperd.²¹ Een precieze datering is belangrijk voor het plaatsen van de kroniek binnen haar historische context. Alleen als we weten wanneer de kroniek geschreven is, kunnen we antwoord geven op de vraag waarom zij geschreven is.

Deze scriptie is een poging om de genoemde onzekerheden weg te nemen en ons inzicht te verbeteren. Centraal staat de beantwoording van drie hoofdvragen:

1. Wat is de relatie tussen de verschillende versies van de *Brederodekroniek*?
2. Wanneer is de eerste versie van de *Brederodekroniek* geschreven?
3. Met welk doel is de *Brederodekroniek* geschreven?

Om deze vragen op een gestructureerde wijze te beantwoorden, zal in het eerste hoofdstuk een biografisch overzicht worden geschetst van de auteur van de *Brederodekroniek*: Jan van Leiden. Het tweede hoofdstuk behandelt de Nederlandstalige versies van de *Brederodekroniek*. Een volgend hoofdstuk neemt de Latijnse en Franse versie van de *Brederodekroniek* onder de loep: wat is hun relatie met de Nederlandse tekst(en)? In het vierde hoofdstuk kom ik tot een nieuwe datering van de eerste versie van de *Brederodekroniek*. Het afsluitende hoofdstuk draait om de context waarin Jan van Leiden deze kroniek schreef: bij welke historiografische tradities sloot hij aan, in hoeverre was hij vernieuwend, voor wie schreef hij en met welk doel?

²⁰ Hoar en Ebels-Hoving stellen de volgorde Nederlands-Latijn voor, Romein, Burch en Hintzen pleiten voor de volgorde Latijn-Nederlands. Zie: Hoar, *Brederode Chronicle*, pp. 27-45., Ebels-Hoving, 'Johannes a Leydis', p. 41-47, Romein, *Geschiedenis*, p. 117, H. Bruch, *Supplement bij de Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen van Dr. Jan Romein* (Haarlem 1956), p. 45 en J.D. Hintzen, 'Het Chronicon Comitum Hollandiae et Episcoporum Ultratraiectensium Joh. Gerbrandi a Leydis', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 5e reeks 9 (1922), p. 140.

²¹ Carasso-Kok houdt het op '1483-1486', zie: M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen* (Den Haag 1981), p. 330. Voor de datering na 1490, zie: R. Falkenburg, 'Politiek en Propaganda omstreeks 1490', in: W. van Anrooij (red.), *De Haarlemse gravenportretten. Hollandse geschiedenis in woord en beeld*, Hilversum 1997, pp. 69-72.

De tekst van deze scriptie wordt vergezeld van enkele bijlagen. In bijlage A bevindt zich een uitgebreide beschrijving van de twaalf handschriften waarin de *Brederodekroniek* bewaard is gebleven. Bijlage B bestaat uit een eerste poging tot een kritisch-normaliserende editie van de Nederlandse *Brederodekroniek* op basis van alle relevante handschriften. Bijlage C bestaat uit een editie van substantieel afwijkende hoofdstukken in vier van de acht Nederlandse handschriften. In bijlage D vindt men de vervolgen op de *Brederodekroniek* zoals die in enkele Nederlandse handschriften voor komen. Bijlage E bevat een editie van een Brederodegenealogie die in twee handschriften van de *Brederodekroniek* voor komt. Bijlage F bestaat uit een overzicht van de verschillen tussen de Latijnse handschriften. Bijlage G, ten slotte, geeft een overzicht van het debat rondom de handschriftelijke overlevering van de *Brederodekroniek*.

Ik hoop met deze scriptie een bijdrage te leveren aan de kennis over de laatmiddeleeuwse historiografie van Holland, een nog altijd onderbelicht vakgebied. De *Brederodekroniek* is hiervoor bijzonder geschikt, omdat zij beschouwd kan worden als een vroege exponent van het nieuwe type geschiedschrijving dat juist in deze periode ontstaat. Bovendien kan dit onderzoek gezien worden als een aanzet voor verder onderzoek naar de invloed van de familie Brederode op de Hollandse historiografie. De beeldvorming door en voor de Brederodes is zichtbaar in veel kronieken, waaronder het *Chronicon* van Wilhelmus Procurator, de werken van Jan van Leiden en de *Kattendijke-Kroniek*. Daarmee hebben de Brederodes een groot stempel gedrukt op de Hollandse historiografie en dit stempel heeft verdere studie. Bovenal wil ik met deze scriptie de onzekerheid wegnemen rond de gelaagdheid van de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden en de tekst van deze kroniek toegankelijk maken voor verder onderzoek.

Hoofdstuk 1 – De auteur van de *Brederodekroniek*

Jan van Leiden staat tegenwoordig bekend als een van de belangrijkste geschiedschrijvers van Holland aan het eind van de Middeleeuwen: een van de eerste humanistische geschiedschrijvers van Holland en een historiografisch innovator.²² Desalniettemin weten we vrij weinig over deze auteur van de *Brederodekroniek*. Dit hoofdstuk poogt de zekerheden rond zijn levensloop op een rij te zetten, waarbij ook aandacht zal worden besteed aan de misvattingen over zijn persoon. Daarna volgt een beknopt overzicht van zijn historiografisch oeuvre. Het hoofdstuk sluit af met een beschouwing van de waardering voor Jan van Leiden door de eeuwen heen.

Levensloop

Wat we weten over het leven van Jan van Leiden komt vrijwel alleen voort uit zijn eigen geschriften; in contemporaine archiefstukken komt zijn naam niet of nauwelijks voor. Naar eigen zeggen was hij een kloosterling: “frater Iohannes Leydis” noemt hij zich in de *Egmondse Abtenkroniek*.²³ In zijn *Brederodekroniek* presenteert hij zich als karmeliet: “Johan van Leyden, oitmoedich brueder der oirden onser liever Vrouwen bruederen des berchs Carmeli”.²⁴ In andere werken verschaft hij meer informatie. Zo behoort hij naar eigen zeggen tot het Haarlemse Karmelietenklooster en is hij de zoon van ene Gerbrand: “frater Johannis Gherbrandi de Leydis, ordinis fratrum beatissime Dei genitricis Marie de Monte Carmeli...in conventu Haerlemensis”.²⁵ Over het algemeen wordt aangenomen dat de naam “de Leydis” of “van Leyden” verwijst naar de plaats van afkomst of geboorte van de kroniekschrijver.²⁶ Hoewel Orlers hem bovendien een poorter van Leiden noemt, komt zijn naam in de poorterboeken van Leiden niet voor.²⁷

²² Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 26-51. Janse, ‘Historie van Hollant’, p. 20.

²³ V.J.G. Roefs, *De Egmondsche Abtenkroniek van Iohannes a Leydis O. Carm.* (Sittard 1942), p. 227.

²⁴ N-8, fol. 7r.

²⁵ Colofon van zijn kopie van het *Speculum Historiale* van Arnoldus Bostius: Milaan, Bibliotheca Nazionale Braidense, AE XII 22, fol. 286v. Beschrijving: M.L.G. Turchetti, *I Manoscritti datati della biblioteca nazionale braidense di Milano* (Firenze 2004), p. 23. Jan van Leiden introduceert zich in zijn proloog van de 2^e redactie van het *Chronicon Hollandiae* op een zelfde manier: “frater Johannis Gherbrandi de Leydis, ordinis fratrum beatissime Dei genitricis Marie de Monte Carmeli”, zie: Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 326. Niet opgenomen in de editie van de tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae*: F. Sweertius (red.), *Rerum Belgicarum chronici et historici de bellis, vrbibus, situ, & moribus gentis, antiqui recentioresque scriptores* (Frankfort 1620).

²⁶ o.a. bij: S. de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijving* (Middelburg 1835), p. 98. P. I. Rosier, *Biographisch & Bibliographisch overzicht van de vroomheid in de Nederlandse Carmel* (Tiel 1950), p. 54.

²⁷ Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39. Het bij Verhoog genoemde geboortjaar, ca. 1425, is nergens op gebaseerd. J.J. Orlers, *Beschrijvinge der stad Leyden* (Leiden 1614), pp. 227, 231, 252. In de poorterboeken van Leiden over de periode 1400-1460 komt geen Jan, zoon van Gerbrand, voor. Wel vinden we drie maal de naam Gerbrand: Gherbrant Berwoutsz (1409) (Reg. B, fol. 33v), Garbrant Jacopsz. (1421-1422) (Reg. B, fol. 68v), Garbrant Vrerichs (1446-1447) (Reg. B, fol. 100r). De Leidse Jan Garbransz. die op 1 juli 1487 samen met

Over zijn jeugd en opleiding is veel gegist, maar weinig met zekerheid aangevoerd.²⁸ Dit laatste heeft vooral te maken met het feit dat Jan van Leiden in de vijftiende eeuw zeker niet de enige Jan uit Leiden is geweest. Men neemt algemeen aan dat Jan van Leiden studeerde aan een van de *studia generalia* van zijn Karmelietenorde, te Keulen, Trier, Leuven of Brussel. Aan het *studium generale* in Keulen, echter, studeren tussen 1442 en 1464 maar liefst drie verschillende Jannen van Leiden. Zo studeert een “Iohannis a Leydis” van 1442 tot 1445 de logica in Trier en Keulen,²⁹ schrijft in 1454 een “Johannem Leydis” zich te Keulen in als student in de *artes* en, ten slotte, bestudeert “Joannes de Leydis” in 1463 de logica in Keulen; deze laatste houdt dit slechts één jaar vol en behaalt geen graad.³⁰ Van de eerste twee is men vrij zeker dat het niet onze auteur betreft: de eerste zou een oudere kloostergenoot van Jan Gerbrandsz. van Leiden zijn geweest, terwijl de tweede, op basis van zijn handschrift, niet geïdentificeerd kan worden met onze kroniekschrijver.³¹ Tegen de identificatie van Jan Gerbrandsz. van Leiden met de Joannes de Leydis die in 1463 te Keulen een jaar de logica bestudeert, is vooralsnog niets ingebracht.

Over zijn leven als kloosterling is iets meer bekend en deze informatie stamt veelal uit eerste hand. Een eerste punt van zekerheid betreft zijn aanwezigheid bij een bezoek van Johannes Soreth (1394-1471) aan het Karmelietenklooster te Haarlem in 1455. Johannes Soreth stond aan het hoofd van een hervormingsbeweging binnen de Karmelietenorde, die een terugkeer naar een meer oorspronkelijke observantie predikte.³² Hij voerde zijn hervormingswerk met name uit in Frankrijk, Duitsland en Nederland en bracht drie bezoeken aan het Karmelietenklooster te Haarlem: in 1453, 1455 en 1458. Dit tweede bezoek wordt door Leydis beschreven in de eerste redactie van zijn Hollandse kroniek, het *Chronicon Hollandiae*, en onder de daar genoemde aanwezigen noemt hij ook zijn eigen naam: “Iohannes Gherbrandi Leydis”.³³ In deze passage wordt ook ene “Iohannes Nicolai Leydis” genoemd; men neemt wel aan dat dit de Jan van Leiden is geweest die tussen 1442 en 1445 de

Jacop Jacop “11 hond land” aan de Broekweg te Sassenheim verkoopt aan Gheryt Mattheusz. is mogelijk onze auteur, maar dit kan niet worden vastgesteld. Leiden, RAL, Archief der secretarie van de stad Leiden 1253-1575, inv. nr. 1703.

²⁸ Het idee van Verhoog dat Jan van Leiden al op jonge leeftijd over buitengewone verstandsgaven zou beschikken is niet op eigentijdse bronnen gestaafd en komt bij geen enkele andere auteur voor. Zie: Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39.

²⁹ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 18. M. Lulofs, *De Brederode kroniek van Jan van Leyden*. Onuitgegeven doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam (1984), p. 4. Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 48, n. 85 spreekt van een Joannis de Leydis, die samen met Wilhelms de Harlem van 1422 (sic!) tot 1444 de logica studeerde in Keulen en Engeland. Waarschijnlijk bedoelt zij hier dezelfde persoon.

³⁰ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 48, n. 85.

³¹ Ibidem.

³² Roefs, *Abtenkroniek*, p. 18.

³³ *Chronicon Hollandiae*, 1^e redactie: Leiden, UB, BPL 127 D, fol. 111r.

logica bestudeerde in Keulen en Trier.³⁴ Het zou in ieder geval gaan om een oudere kloostergenoot, omdat Jan Gerbrandsz. in verschillende documenten van later datum “junior” wordt genoemd.³⁵

Van hetzelfde klooster, waarin hij dus vóór 1455 toetrad, wordt hij in 1476 benoemd tot prior. Van zijn eigen hand is een overzicht van Haarlemse prioren overgeleverd, waarin hij vermeldt dat hij het ambt van prior “annis 2 abdomadis 5” heeft vervuld: twee jaar en vijf weken.³⁶ Over de invulling van zijn priorschap is niets bekend, omdat er van deze periode geen documenten bewaard zijn gebleven waarin hij wordt genoemd. In 1479 wordt zijn positie overgenomen door ene Simon van Purmerend en vertrekt Van Leiden. naar Friesland.

In Friesland is Jan van Leiden een van de mensen die de hervormingsbeweging van Johannes Soreth moesten invoeren in twee Friese Karmelietenkloosters, gevestigd in IJlst en Woudsend. In 1479 krijgen beide kloosters een nieuwe prior uit het Haarlemse karmelietenklooster: Nicolaus Simonis wordt aangesteld in IJlst en Jan van Leiden wordt de nieuwe prior van het klooster in Woudsend.³⁷ Ook over deze aanstelling weten we weinig, maar het heeft er alle schijn van dat dit priorschap geen succes is geweest: na één jaar vertrekt Jan van Leiden weer uit Woudsend en wordt hij vervangen door Gerardus van Straelen, de voormalige prior van Woudsend. Aukes wijdt de korte duur van de aanstelling van Van Leiden en de terugkeer van Van Straelen aan de Bolwardse oorlog;³⁸ in een periode van politieke instabiliteit is men blijkbaar niet toe aan verandering, laat staan een aanscherping van de kloostertucht. Pas in 1487 is de hervorming van het Friese klooster te Woudsend een feit. Volgens de auteur van de *Batavia Desolata Carmelitana* is ene Cornelis van Oudenbosch hiervoor verantwoordelijk. De auteur merkt hierbij wel op dat deze Cornelis slechts het werk afmaakt waarmee Jan van Leiden in 1479 was begonnen: “et reformatus est per R.P. Gerebrandum a Leydis anno 1479, introducta reformatione Sorethiana, cui ultimam manum imposuit R.P. Cornelius de Veteri Busco, Sac. Theol. Lector, anno 1487.”³⁹

³⁴ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 24.

³⁵ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 48, n. 85. Roefs, *Abtenkroniek*, p. 24, n. 63. Het gaat hierbij bijv. om de *Batavia Desolata Carmelitana*, een goedgeïnformeerde achttiende-eeuwse geschiedenis van de Karmelbeweging in Nederland. Zie: G. Wessels (red.), ‘Batavia Desolata Carmelitana’, *Analecta ordinis Carmelitarum* 8 (1932), p. 398.

³⁶ Deze lijst van Haarlemse prioren (gecombineerd met een pausenlijst van Urbanus II tot Alexander IV (1492)) bevindt zich in hetzelfde handschrift als zijn kopie van Arnoldus Bostius’ *Speculum Historiale* (Milaan, Nazionale Bibliotheca Braidense, AE XII 22, fol. 288r-299v). Ik heb dit stuk niet in kunnen zien maar slechts de beschrijving gelezen bij: Turchetti, *Manoscritti datati*, p. 24. Met dank aan Roberto Padoan (Nationaal Archief) voor zijn hulp bij het vertalen van de Italiaanse tekst.

³⁷ Roefs, *Abtenkroniek*, pp. 19-20.

³⁸ H.W.F. Aukes, ‘Het Carmelieter klooster te Woudsend’, *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht* 65 (1945), pp. 199-200.

³⁹ Wessels, ‘Batavia Desolata’, p. 436.

In de periode na zijn Friese avontuur wordt het stil rond Jan van Leiden. Algemeen neemt men aan dat hij vrijwel direct terugkeert naar het Karmelietenklooster in Haarlem. Uit het colofon van zijn kopie van het *Speculum Historiale* van Arnoldus Bostius blijkt dat hij zich in ieder geval op 11 december 1491 weer in dit klooster bevindt.⁴⁰

Naast zijn werkzaamheden binnen de Karmelietenorde, zou Jan van Leiden hebben ‘bijgeklust’ als huiskapelaan van de Brederodes.⁴¹ De bewijzen hiervoor zijn echter *circumstantial*: er zijn geen documenten bekend waarin Van Leiden in deze functie wordt genoemd. De bewijsvoering rust op de relatie tussen de Brederodes en het karmelietenklooster enerzijds en de relatie tussen Van Leiden en de Brederodes anderzijds. De Brederodes treden in de vijftiende eeuw uitdrukkelijk naar voren als begunstigers van het Haarlemse Karmelietenklooster. Reinoud II van Brederode (†1473) gaf de Haarlemse Karmelieten het patronaatsrecht van zijn kapel te Santpoort, onder voorwaarde dat zij aldaar wekelijks drie missen zouden verzorgen én een wekelijkse mis in de kapel van het kasteel Brederode. Deze schenking wordt op 7 maart 1485 nog eens bevestigd door Reinouds zoon Walraven II.⁴² Dat een functie als ‘huiskapelaan van de Brederodes’ bestond en dat deze functie doorgaans bekleed werd door een lid van het Haarlemse Karmelietenklooster, blijkt uit een pauselijke bul van 6 november 1460 ter benoeming van de Haarlemse Karmeliet Johannes Delft tot pauselijke kapelaan. Hierin wordt vermeld dat deze Johannes voorheen de functie van kapelaan van de Brederodes had vervuld.⁴³ Dat Jan van Leiden als Haarlemse karmeliet mogelijk het ambt van huiskapelaan heeft bekleed, wordt gesuggereerd door de relatie tussen de Brederodes en Jan als schrijver van de *Brederodekroniek*: Jan van Leiden lijkt te kunnen citeren uit persoonlijke bronnen en onderhield blijkbaar persoonlijk contact met leden van de familie Brederode.⁴⁴

Bestaat nog indirect bewijs voor de suggestie dat Jan van Leiden functioneerde als kapelaan van de Brederodes, de suggestie van Jan Verhoog dat hij ook commandeur van de St. Jansorde in Haarlem is geweest,⁴⁵ is simpelweg onjuist. De St. Jansorde in Haarlem was een ridderorde, waartoe voornamelijk edellieden behoorden; het is niet een plek waar je een

⁴⁰ Milaan, Nazionale Biblioteca Braidense, AE XII, 22, fol. 286vA: “Completo est presens volumen per Manus fratris Iohannis Gherbrandi de Leyden ordinis fratrum beatissime Dei genitricis Marie virginis de Monte Carmeli, undecima die mensis decembris anni Domini MCCCCXCI. in conventu Haerlemensi. Orate fideliter pro eo quia indiget.” Zie beschrijving bij: Turchetti, *Manoscritti datati*, p. 23.

⁴¹ Zie o.a.: Romein, *Geschiedenis*, p. 119. Roefs, *Abtenkroniek*, p. 30, Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39.

⁴² Beide oorkonden zijn in hun geheel overgenomen in de *Batavia Desolata Carmilitana*. Wessels, ‘Batavia Desolata’, pp. 388-391.

⁴³ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 22.

⁴⁴ N-8, ff. 29v, 40v, 42r. Zie hieronder, pp. 92-95.

⁴⁵ Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39.

Karmelietenmonnik zou verwachten, laat staan in de hoedanigheid van commandeur.⁴⁶ Mogelijk verwarde Verhoog onze auteur met diens naamgenoot Johan van Leiden, commandeur in 1356.⁴⁷

In het Haarlemse karmelietenklooster vervult Jan van Leiden nog wel een functie: vanaf 1495 tot aan zijn dood was hij subprior.⁴⁸ Verhoog en Allan menen dat hij na dit subpriorschap weer verheven werd tot prior,⁴⁹ maar deze aanname berust op een naar alle waarschijnlijkheid vervalst document, waarvan de herkomst onzeker is.⁵⁰

Het bovenstaande overziend, kunnen we niets anders concluderen dan dat we weinig met zekerheid weten over het leven van Jan van Leiden. Op basis van zijn naam vermoeden we dat hij uit Leiden kwam en de zoon was van ene Gerbrand. Voor 1455 treedt hij toe tot het Haarlemse Karmelietenklooster. In de periode 1476-1479 is hij prior, eerst in Haarlem, daarna in het Friese Woudsend. Nadat hij terugkeert uit Friesland, is hij in Haarlem na 1495 nog subprior. Daarnaast was hij mogelijk huiskapelaan bij de Brederodes.

Sterfjaar

De levensgeschiedenis van Jan van Leiden gaat in nevelen gehuld, hetzelfde geldt voor zijn dood. In de literatuur is maar liefst sprake van drie sterfjaren: 1499, 1504 en 1525.

In het necrologium van het Haarlemse Karmelietenklooster dat loopt van 1372 tot 1517, staat onder het jaar 1499 de naam “Iohannes a Leydis senior” vermeld.⁵¹ Roefs beargumenteert dat dit niet Jan Gerbrandsz. van Leiden kan zijn, aangezien deze in andere documenten juist bekend staat als “junior”.⁵² Mogelijk was dit de oudere kloostergenoot van Jan Gerbrandsz., Iohannes Nicolai Leydis, waarvan we eerder vermoedden dat deze tussen 1442 en 1445 de logica bestudeerde in Trier en Keulen.

Het sterfjaar 1504 heeft een lange traditie binnen de Karmelietenorde en daarbuiten.⁵³ Eigentijdse bronnen bevestigen deze datum echter niet. In het tot 1517 lopende necrologium

⁴⁶ De commandeurs tijdens het leven van Jan van Leiden: Gerrit van Sloten (1428-1460), Pieter van Sloten (1469-1472), Nicolaas van Sloten (1473-1484) en Jan Willem Jansz. (1484-1514). Zie: W. Cerutti, *Van Commanderij van Sint-Jan tot Noord-Hollands Archief. Geschiedenis van het klooster en de kerk van de Ridderlijke Orde van het Hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem in Haarlem* (Haarlem 2007), pp. 52-53.

⁴⁷ Zijn portret hangt bij de reeks commandeursportretten van de St. Jansorde in de Janskerk te Haarlem.

⁴⁸ W. van Anrooij, ‘Waar en wanneer ontstond de reeks?’, in: Van Anrooij, *Haarlemse gravenportretten*, p. 19.

⁴⁹ Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39, F. Allan, *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem van de vroegste tijden tot op onze dagen*. Deel 2 (Haarlem 1877), p. 412.

⁵⁰ Zie: E. den Hartog & T. Hermans, ‘Over een waerachtich abconterfeytsel’, in: E. den Hartog & H. Wijsman (red.), *Yolande van Lalaing (1422-1497), kasteelvrouwe van Brederode* (Haarlem 2009), pp. 190-191.

⁵¹ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 24.

⁵² Roefs, *Abtenkroniek*, p. 24. Zie bijvoorbeeld: Wessels, ‘Desolata Batavia’, p. 398.

⁵³ Zie o.a.: U. Chevalier, *Répertoire des sources historiques du Moyen Age. Bio-Bibliographie*. Deel 1 (Parijs 1905), k. 1746. A. Potthast, *Wegweiser durch die geschichtswerke des Europäischen mittellalters bis 1500*. Deel

van het Haarlemse Karmelietenklooster is bijvoorbeeld geen tweede Jan van Leiden terug te vinden. Volgens Roefs valt dit echter te verklaren door het feit dat het necrologium is opgesteld in 1651 en dat de opsteller over onvolledige bronnen beschikte.⁵⁴

Matthaeus, in zijn uitgave van de *Egmondse Abtenkroniek* van Jan van Leiden, heeft het sterfjaar 1525 geopperd, omdat de Abtenkroniek die hij uitgaf tot het jaar 1525 liep.⁵⁵ Slechts enkele auteurs, waaronder Allan en Verhoog, hebben hem hierin gevolgd.⁵⁶ In 1912 heeft Hulshof deze optie echter al verworpen. Hij ontdekte namelijk dat Matthaeus een tweede, bewerkte versie van Van Leidens *Egmondse Abtenkroniek* had uitgegeven, waarbij het deel van 1484 tot 1525 met zekerheid niet aan Jan Gerbrandsz. was toe te wijzen (zie hieronder). Hulshof zelf had een handschrift ontdekt met de eerste redactie van de abtenkroniek die slechts tot 1484 liep.⁵⁷ Tegen het jaartal 1525 pleit bovendien dat Jan van Leiden wel zeer oud moet zijn geworden, aangezien hij al vóór 1455 moet zijn toegetreden tot het Haarlemse Karmelietenklooster. Daarnaast is het natuurlijk een vreemde aanname om te denken dat een kroniekschrijver sterft in het jaartal waarmee zijn werk eindigt.

Roefs pleit voor het stervensjaar 1504 en beroept zich op een *argumentum ex silentio*: het geschiedkundige oeuvre van Jan Gerbrandsz. van Leiden gaat voornamelijk over de periode vóór 1495 en het zou vreemd zijn als hij in de laatste 30 jaar van zijn leven geen geschiedkundig werk meer zou hebben geleverd.⁵⁸ Hoewel sluitend bewijs voor het sterfjaar 1504 ontbreekt, is zij, gezien haar lange traditie binnen en buiten de Karmelietenorde, de meest aannemelijke.

Overzicht van werken

Bij tijdgenoten stond Jan van Leiden bekend als begenadigd prediker.⁵⁹ Doordat een verwoestende storm in 1578 het Haarlemse Karmelietenklooster vrijwel verwoest heeft, is echter geen van zijn preken bewaard gebleven en resteren ons slechts de titels van zijn

1 (Graz 1957), p. 662. Rosier, *Bibliographisch overzicht*, p. 54. Voor een overzicht, zie: Ebels-Hoving, 'Johannes a Leydis', p. 31, n. 27.

⁵⁴ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 24.

⁵⁵ A. Matthaeus (red.), *Chronicon Egmondanum seu Annales Regalium Abbatum Egmondensium. Auctore fr. Johanne de Leydis* (Leiden 1692), p. 2.

⁵⁶ Allan, *Geschiedenis*, p. 415. Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 39.

⁵⁷ A. Hulshof, 'Twee handschriften der eerste bewerking van Johannis a Leydis' Egmonder kroniek teruggevonden', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4e reeks, 10 (1912), pp. 370-398.

⁵⁸ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 25.

⁵⁹ Johannes Trithemius (1462-1514) beschreef hem als: "declamator sermonum popularium praeclarus": een beroemde woordenkunstenaar van geliefde preken. Geciteerd in: Ebels-Hoving, 'Johannes a Leydis', p. 51.

bundels.⁶⁰ Rosier noemt bovendien een heiligenleven uit 1494 over de heilige Karmeliet Petrus Thomas (1305-1366) van de hand van Jan van Leiden.⁶¹

Tegenwoordig staat Jan van Leiden vooral bekend om zijn historiografische werken, waarvan het *Chronicon Comitum Hollandiae et Episcoporum Ultrajectensium* (*Chronicon Hollandiae*), de *Egmondse Abtenkroniek*

en de *Brederodekroniek* de drie belangrijkste zijn. De eerste twee worden hieronder kort besproken, de laatste staat centraal binnen deze scriptie. Aan dit drietal grote werken kan nog een klein historisch traktaat worden toegevoegd: *Tractatus reprobacionum quinque*

Overzicht van historiografisch oeuvre Jan van Leiden

<u>Als auteur:</u>	<u>Datering</u>
<i>Tractatus reprobacionum</i>	1459-1504
<i>Chronicon Hollandiae</i> (1 ^e redactie)	ca. 1466
<i>Chronicon Hollandiae</i> (2 ^e redactie)	1480-1494
<i>Brederodekroniek</i>	???
<i>Egmondse Abtenkroniek</i> (1 ^e redactie)	ca. 1484
<i>Egmondse Abtenkroniek</i> (bewerking)	1484-1504
<u>Mogelijk als adviseur:</u>	
<i>Haarlemse gravenportretten</i>	1486-1491
<i>Kattendijke-kroniek</i>	ca. 1491

mendaciorum in cronica Anthonini archiepiscopi contra ordinem camrlitarum positorum. Het traktaat, gedateerd tussen 1459 en 1504, bestaat uit een weerlegging van enkele opvattingen over de geschiedenis van de Karmelietenorde, zoals deze vermeld worden in de in 1459 geschreven kroniek van Anthoninus, aartsbisschop van Florence.⁶²

Trithemius schrijft een vierde geschiedwerk toe aan Jan van Leiden: een tiendelige geschiedenis van de Karmelietenorde.⁶³ Deze is echter niet overgeleverd, maar men neemt wel aan dat Trithemius hiermee doelde op Van Leidens afschrift van het *Speculum Historiale* van Arnoldus Bostius.⁶⁴ Ten slotte wordt Jan van Leiden, in de hoedanigheid van ‘adviseur’, in verband gebracht met de *Haarlemse Gravenportretten* (1486-1494) en de *Kattendijke-kroniek* (ca. 1491); ook deze werken zullen hieronder besproken worden.

Chronicon Hollandiae

Van zijn historiografische geschriften is het *Chronicon Comitum Hollandiae et Episcoporum Ultraiectensium* het bekendst. Deze kroniek mag ook zijn invloedrijkste werk genoemd

⁶⁰ De titels zijn als volgt: *Postilla quadragesimalis*, lib. 1; *De passione Domini*, lib. 1; *Sermones de Tempore*, lib. 1; *Sermones de Sanctis*, lib. 1; *Sermones aestivales*, lib. 1; *Sermones hyemales*, lib. 1; *Collationes Sanctorum*, lib. 1; *De Mariae doloribus*, lib. 1; *In festis Deiparae*, lib. 1; *Exempla beatae Mariae virginis*, lib. 1. Roefs, *Abtenkroniek*, p. 32.

⁶¹ De tekst draagt de titel ‘Vita S.P.N. Petri Thomae martyris quam P.F. Joannes Leydem Carmelita Batavus anno 1494’ en bevindt zich in *Legajo primero de papeles historiales del Orden de nra sra del Carmen de la Antigua observancia ordenado por el R.P. Ma. fr. Pefro de Quesada Canariense, Carmelitano, y colegial de S. Alberto de Sevilla*. 1646. Ik heb dit werk niet ingezien. Zie: Rosier, *Bibliografisch overzicht*, p. 54.

⁶² Zie: Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 305, pp. 331-332. Deze tekst bevindt zich in Oxford, Bodleian Library, ms. Selden Supra 41, ff. 338r-341r. Het afschrift is van John Bale, omstreeks 1540.

⁶³ Romein, *Geschiedenis*, p. 120.

⁶⁴ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 33. Het gaat om Milaan, Biblioteca Nazionale Braidense, AE. XII.22. Beschrijving bij: Turchetti, *Manoscritti datati*, pp. 25-26.

worden, aangezien zij als bron aan de basis lag van de *Divisiechroniek* van Cornelius Aurelius.⁶⁵ De uitgebreide titel, doorgaans afgekort tot *Chronicon Hollandiae*, is niet van de Jan van Leiden zelf; hij sprak van “Cronice Hollandrinorum” of “Historia Hollandensium”;⁶⁶ het betreft dan ook een voornamelijk Hollandse kroniek, die begint met de Trojaanse oorlog en vervolgens de regeringsperioden van de graven van Holland beschrijft tot in de vijftiende eeuw. Er bestaan twee redacties van dit werk, die beide aan Jan van Leiden worden toegeschreven.

De eerste redactie stond tot aan het begin van de twintigste eeuw bekend als ‘de kroniek van Frederik van Sevender’ en is bewaard gebleven in het handschrift Leiden, UB, BPL 127 D.⁶⁷ Hintzen heeft echter aangetoond dat dit handschrift niet een kroniek door de *auteur* Frederik van Sevender betreft, maar dat het gaat om een afschrift van de *kopiist* Van Sevender, en wel van de eerste redactie van Van Leidens *Chronicon Hollandiae*. Dat deze identificatie juist is bewijst Van Sevender zelf door zich op fol. 105r als “scriptor huius libri” te identificeren: als kopiist en niet als auteur.⁶⁸ Daarnaast maakte Van Sevender enkele afschrijffouten en liet hij ruimtes open bij woorden die hij niet kon lezen.⁶⁹ Op fol. 86v geeft Van Sevender aan dat hij het handschrift geschreven heeft in het jaar 1469 “circa festum sancti Ypoliti martiris”, rond 22 augustus.⁷⁰

Van deze eerste redactie is ook de autograaf in Jan van Leidens eigen hand bewaard gebleven: het handschrift Londen, British Library, Cotton-Vitellius E VI.⁷¹ Door een brand is het laatste deel van dit handschrift verloren gegaan en breekt de tekst af in 1437. In de inhoudsopgave van dit handschrift geeft Jan Gerbrandsz. aan dat het tiende en laatste boek over de regeerperiode van Philips van Bourgondië zal gaan, maar dat hij het einde van dit boek nog niet kent, omdat deze Philips nog leeft.⁷² De eerste redactie van het *Chronicon Hollandiae* moet dan ook voor 1467, het jaar van Philips dood geschreven zijn; Ebels-Hoving

⁶⁵ Tilmans, *Aurelius*, pp. 103-114.

⁶⁶ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 33.

⁶⁷ In dit verband zijn de opvattingen van Blok en Bolhuis van Zeeburgh over de kroniek van Frederik van Sevender opmerkelijk. Blok is van mening dat de kroniek van Van Sevender “nog minder waard is dan dat van zijn [...] tijdgenoot Jan Gerbrandsz.”, terwijl Bolhuis van Zeeburgh opmerkt dat Van Sevender “slechter en monnikachtiger Latijn” schreef dan Van Leiden. Zie: P.J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*. Deel 1 (Leiden 1923-1926), p. 672. J. Bolhuis van Zeeburgh, ‘Hollandsche geschiedbronnen voor het Beiersche tijdperk, 1345-1436’, *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 2e reeks, 8 (1875), pp. 360-361.

⁶⁸ *Chronicon Hollandiae*, 1^e redactie: Leiden, UB, BPL 127 D, fol. 105r. In deze passage identificeert hij zich als zijnde een kloosterling die in 1432 deelnam aan een processie te Haarlem. Het ligt niet voor de hand dat Jan Gerbrandsz. die in 1504 sterft, al in 1432 kloosterling was. Cf. Roefs, *Abtenkroniek*, p. 27.

⁶⁹ Bijvoorbeeld: *Chronicon Hollandiae*, 1^e redactie: Leiden, UB, BPL 127 D, fol. 107r.

⁷⁰ Ibidem, fol. 86v.

⁷¹ De identificatie van dit handschrift als autograaf vond plaats op basis van een vergelijking met Van Leidens kopie van Bostius’ *Speculum Historiale*. Zie: Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 33, n. 31.

⁷² Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 33.

vermoedt dat de eerste redactie oorspronkelijk liep tot 1466.⁷³ De kroniek in het door Frederik van Sevender geschreven handschrift loopt echter tot 1468; de hoofdstukken over de jaren 1467 en 1468 moeten in dat geval worden beschouwd als een door Van Sevender toegevoegd vervolg.

Omstreeks 1466 rondt Jan van Leiden dus de eerste redactie van zijn *Chronicon Hollandiae* af en leent dit in 1469 uit aan Frederik van Sevender, een Karmelietenmonnik te Schoonhoven.⁷⁴ Het originele handschrift blijft echter niet in Schoonhoven, maar komt later weer in handen van de auteur zelf, die het als grondslag voor verdere studie zou gebruiken. Aanwijzing hiervoor zijn de vele aantekeningen in het Londense autograafhandschrift, waarvan een groot deel door Jan van Leiden zijn verwerkt in de tweede redactie van zijn *Chronicon Hollandiae*.⁷⁵

Van deze tweede redactie bestaat slechts één handschrift, waarvan volgens Roefs en Carasso-Kok het einde van de tekst ontbreekt door schade.⁷⁶ Naar dit handschrift is de tekst van de tweede redactie uitgegeven door F. Sweertius in zijn *Rerum Belgicarum annales chronici et historici* (1620). Deze tweede redactie loopt slechts tot 1417, maar liep waarschijnlijk verder. Een aanwijzing hiervoor is het feit dat de auteur van de *Divisiechroniek* zou hebben beschikt over een verder doorlopende versie, Van Leiden voegde namelijk aan het eind van iedere levensbeschrijving van een graaf een hoofdstuk toe, bestaande uit een lijst van edelen uit die tijd met de titel “De nobilibus eiusdem temporis”; ook na 1417 komen dergelijke ‘adellijstjes’ voor in de *Divisiechroniek*.⁷⁷

Het grootste verschil tussen de eerste en tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae* betreft de omvang; de tweede redactie is veel uitvoeriger. Jan van Leiden gebruikte voor deze redactie dan ook meer bronnen, waaronder veel Beke-continuaties, heiligenlevens en adelskronieken.⁷⁸ Een tweede verschil met de eerste redactie zit hem in de ‘nieuwe, humanistische stijl’ van de tweede redactie.⁷⁹

Over de datering van deze tweede redactie tast men nog in het duister. Omdat Jan van Leiden in zijn inleiding aangeeft dat hij tien jaar aan deze tweede redactie gewerkt heeft,⁸⁰

⁷³ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 34.

⁷⁴ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 29.

⁷⁵ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 39-41.

⁷⁶ Zie Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 327. Het gaat om handschrift Brussel, KB, inv. nr. 8343, ik heb dit handschrift niet zelf ingezien. Volgens Ebels-Hoving is het einde van de tekst niet beschadigd, zie: Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 45-47.

⁷⁷ Bolhuis van Zeeburgh, ‘Hollandsche geschiedbronnen’, p. 357.

⁷⁸ Ibidem, pp. 367-375; Hintzen, ‘Chronicon Comitum’, p. 137.

⁷⁹ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 38-42.

⁸⁰ *Chronicon Hollandiae*, 2^e redactie: Sweertius, *Rerum Belgicarum*, op ongenummerde pagina voorafgaand aan de editie van de kroniek.

moeten we wel aannemen dat hij vóór 1494 is begonnen met deze tweede redactie; hij sterft immers in 1504. Volgens Bruch kan Jan pas in 1494 begonnen zijn met het schrijven van de tweede redactie, omdat hij ook gebruik zou hebben gemaakt van een handschrift van de historicus Dirk Pauw. Deze Dirk Pauw stierf namelijk in 1493 en Bruch, die een grote animositeit tussen de twee historici veronderstelt, neemt aan dat Van Leiden pas na Pauws dood gebruik zou kunnen hebben gemaakt van dit handschrift.⁸¹ Ik zie echter niet in waarom Van Leiden niet nog tijdens zijn leven gebruik heeft kunnen maken van Pauws aantekeningen; Pauw heeft immers ook gebruik gemaakt van Van Leidens werk en voor de door Bruch veronderstelde animositeit bestaan geen harde bewijzen.⁸²

Roefs pleit voor het jaar 1486 als beginjaar: na het voltooiën van de *Brederodekroniek* en de *Egmondse Abtenkroniek*, omdat uit de analyse van Hintzen blijkt dat Jan van Leiden in de tweede redactie gebruik heeft gemaakt van beide werken.⁸³ Omdat het laatstgenoemde jaar in de Nederlandse versie van de *Brederodekroniek* 1486 is, wordt de tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae* tussen 1486 en 1496 gedateerd; Jan van Leiden deed er immers tien jaar over. Het is echter niet onmogelijk dat hij reeds begonnen was met het herschrijven van zijn *Chronicon Hollandiae* vóór het voltooiën van de *Egmondse Abtenkroniek* en de *Brederodekroniek*, waarvan de datering bovendien niet vast staat. Hij werkte mogelijk tegelijkertijd aan de verschillende werken, hetgeen misschien verklaart waarom hij maar liefst tien jaar deed over het herschrijven van zijn kroniek. Voor een vroegere datering pleit bovendien dat Jan van Leiden Maximiliaan van Oostenrijk, regent van Holland tussen 1482 en 1494, als “comes Hollandiae” aanduidt en dat de laatste tijdaanduiding het jaar 1480 betreft.⁸⁴ In dat geval lijkt mij een datering van de tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae* tussen 1480 en 1494 het meest aannemelijk.

Egmondse Abtenkroniek

Over de opdrachtgevers en de totstandkoming van de verschillende redacties van het *Chronicon Hollandiae* is weinig bekend. Voor de *Egmondse Abtenkroniek*, een kroniek over de abten van de abdij van Egmond, zijn meer gegevens beschikbaar.

De abdij van Egmond was in de vijftiende eeuw het religieuze en culturele centrum van Holland en de landsheer had er daarom belang bij om de abdij binnen zijn invloedssfeer

⁸¹ Bruch, *Supplement*, p. 45.

⁸² Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, p. 41, n. 69. H. Bruch & R.E.V. Stuip, ‘Een Franse kroniek van de heren van Brederode’, *Holland 16* (1984), pp. 38-39.

⁸³ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 29. Hintzen, ‘Chronicon Comitum’, pp. 139-140.

⁸⁴ *Chronicon Hollandiae*, 2^e redactie: Sweertius, *Rerum Belgicarum*, pp. 287, 347.

te krijgen. In 1476 probeert de Bourgondische vorst een bastaardzoon te benoemen tot abt van Egmond, met als gevolg dat de recentelijk gekozen abt Nicolaas van Adrichem gedwongen wordt te vluchten.⁸⁵ Van Adrichem neemt een groot deel van het abdijsarchief mee en vindt eind november 1476 onderdak in het Haarlemse Karmelietenklooster. Hij blijft daar vijf weken als gast van de toenmalige prior: Jan Gerbrandsz. van Leiden.⁸⁶

Het is aannemelijk dat Van Adrichem, genoemd als opdrachtgever binnen de *Egmondse Abtenkroniek*, tijdens dit bezoek aan Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 26-27 Van Leiden heeft gevraagd een abdijschiedenis te schrijven. Na dit bezoek was in ieder geval sprake van een relatie tussen de twee: toen Van Adrichem op 25 mei 1477 benoemd werd tot abt van Egmond – de Bourgondische aanspraken hadden aan kracht verloren na de dood van Karel de Stoute – was Jan van Leiden persoonlijk aanwezig.⁸⁷ De band met Van Adrichem als opdrachtgever blijkt bovendien uit de flatteuze wijze waarop deze is beschreven in de abtenkroniek.⁸⁸

Ook van deze *Egmondse Abtenkroniek* bestaan twee redacties, waarvan de eerste geheel en de tweede gedeeltelijk op het conto van Jan Gerbrandsz. van Leiden te schrijven zijn. De eerste redactie loopt tot 1484, drie jaar na de dood van zijn opdrachtgever Nicolaas van Adrichem. Hoewel de contacten tussen de abdij en de graven van Holland en de heren van Egmond veelvuldig aan bod komen, wordt de basis van deze kroniek gevormd door de opvolging van de abten. De op één na laatste abt, opdrachtgever Van Adrichem, komt er in deze kroniek goed vanaf: 11 van de 93 hoofdstukken zijn aan hem gewijd en roemen slechts de verbeteringen en verbouwingen die onder zijn leiding plaats hadden gevonden. De eerste redactie is waarschijnlijk kort na 1484, het laatstgenoemde jaartal, voltooid.

Het positieve verhaal over Nicolaas van Adrichem, verklaarbaar vanwege zijn relatie met Jan van Leiden, is in de tweede redactie van de *Egmondse Abtenkroniek* vervangen door een zeer negatief relaas. Waar Van Adrichem in de eerste redactie wordt afgeschilderd als een “waardig en trouw herder”, vertelt deze tweede redactie, lopend tot 1525, dat hij stierf na een drinkgelag en daarnaast veel schulden naliet.⁸⁹ Van deze tweede redactie wordt aangenomen dat zij het resultaat is van meerdere bewerkingen door één of meer monniken uit de abdij van

⁸⁵ R.R. Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de middeleeuwen*. Deel 2 (Utrecht 1957), pp. 129-137.

⁸⁶ Roefs, *Abtenkroniek*, pp. 39-40, 227.

⁸⁷ Ibidem, p. 41.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Hulshof, ‘Twee handschriften’, p. 372.

Egmond zelf: in de toegevoegde hoofdstukken wordt immers gesproken over “statuta nostra” en “ceremonie nostre” als het over specifiek Egmondse aangelegenheden gaat.⁹⁰

Één van de tussenbewerkingen die ten grondslag liggen aan deze tweede redactie van de *Egmondse Abtenkroniek*, moet echter nog van de hand van Jan van Leiden zijn geweest. In het eerste hoofdstuk van deze tweede redactie komt namelijk de volgende verwijzing voor, die in geen enkel van de handschriften van de eerste redactie is overgeleverd:

“Quemadmodum [benoeming van Willibrord tot eerste bisschop van Utrecht] ego, frater Iohannes Leydis, ordinis Carmelitarum ex Haerlem dicti ordinis, declaravi in Cronicis Hollandie per me compositis, in secunda divisione per totum”⁹¹

In hoofdstukken 6 en 13 wordt verwezen naar dezelfde “Cronicis Hollandiae”. Deze verwijzingen, alle naar de tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae*, zijn waarschijnlijk door Jan van Leiden zelf aangebracht.⁹² Een deel van de verschillen tussen de eerste en tweede redactie van de *Egmondse Abtenkroniek* is dus aan hem persoonlijk toe te schrijven. Omdat de tussenliggende versies helaas niet overgeleverd zijn, is het onmogelijk om vast te stellen voor welke veranderingen Jan van Leiden verantwoordelijk was en wat de Egmondse monniken vervolgens hebben toegevoegd. Wat wel duidelijk wordt uit deze tweede redactie is dat Van Leiden, net als bij het *Chronicon Hollandiae*, niet tevreden lijkt te zijn geweest over de eerste redactie en het nodig vond enkele wijzigingen aan te brengen.

Betrokkenheid bij de Kattendijke-kroniek en de Haarlemse gravenportretten

In het laatste kwart van de vijftiende eeuw had Jan van Leiden in de regio van Haarlem een reputatie opgebouwd als historicus. Vanwege die reputatie, vroeg de gevluchte abt van het nabijgelegen Egmond, Nicolaas van Adrichem, hem een kroniek te schrijven over de Egmondse abdij. Ook Yolande van Lalaing, weduwe van de heer van Brederode en woonachtig te Santpoort, richtte zich tot hem met een zelfde verzoek, met de *Brederodekroniek* als gevolg. Ook bij andere historiografische projecten uit de regio Haarlem wordt Van Leidens betrokkenheid verondersteld: de *Kattendijke-kroniek* (ca. 1491) en de *Haarlemse gravenportretten* (1486-1491).

Dat Van Leiden een rol speelde bij de totstandkoming van de *Kattendijke-kroniek* (ca. 1491) wordt bepleit door Tilmans en Ebels-Hoving, maar is niet onomstreden. De *Kattendijke-kroniek* is een kroniek van Holland en Utrecht tot 1478, met ruim aandacht voor

⁹⁰ Roefs, *Abtenkroniek*, pp. 44-45. Bruch stelt dat het waarschijnlijk gaat om Theodericus Bosman en/of Balduinus de Haga. Zie: Bruch, *Supplement*, p. 44.

⁹¹ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 116.

⁹² Ibidem, pp. 120, 124.

de Trojaanse voorgeschiedenis van het Hollandse gravenhuis. Volgens Ebels-Hoving is het werk binnen Haarlem geschreven. Dit baseert zij, net als Tilmans enkele jaren eerder, onder andere op het aanwezige penwerk en het gebruik van twee gedrukte bronnen die in de jaren voor het schrijven van de kroniek juist in Haarlem verschenen waren.⁹³ Deze localisering, indien juist, doet de betrokkenheid van Jan van Leiden vermoeden: deze beschikte immers over een aantal bronnen waar ook de auteur van de *Kattendijke-kroniek* gebruik van maakte.⁹⁴ Een aantekening op het laatste blad van de *Kattendijke-kroniek*, daterend uit het begin van de zeventiende eeuw, lijkt dit idee te onderschrijven: “Johannis gerbrandus auctore”: Jan Gerbrandsz. met de auteur.⁹⁵ De inleidende hoofdstukken bij de recent uitgegeven editie van de *Kattendijke-kroniek* wijzen een localisering binnen Haarlem echter af, waarmee volgens de auteurs ook het idee dat Jan van Leiden optrad als adviseur op losse schroeven komt te staan.⁹⁶

Bij een ander historiografisch project, dat plaats vond in zijn eigen Haarlemse Karmelietenklooster, staat de invloed van Jan van Leiden vrijwel buiten kijf. Het betreft de totstandkoming van de *Haarlemse gravenportretten*: een reeks portretten van de eerste graaf Dirk I tot en met Maximiliaan van Bourgondië. Deze portretten worden door Van Anrooij gedateerd tussen 9 april 1486 en 6 december 1491.⁹⁷ Zij waren waarschijnlijk bedoeld als propaganda voor de Bourgondische vorst, die het klooster op 10 september 1493 een gift van achttien pond gaf voor het vervaardigen van de portretten.⁹⁸

De reeks portretten, iedere graaf op een eigen paneel, wordt voorafgegaan door een paneel met een heraut en afgesloten met een afbeelding van de dood; het geheel is daarbij voorzien van een begeleidende tekst, bestaande uit een inleiding en korte levensbeschrijvingen van de afgebeelde graven. Volgens Van Anrooij was G.H. Kurtz in 1958 de eerste die Jan van Leiden in verband bracht met de tekst op de panelenreeks.⁹⁹ Het eerder aangehaalde, achttiende-eeuwse geschrift *Batavia Desolata Carmelitana* doet dit echter ook:

⁹³ K. Tilmans, ‘De Trojaanse mythe voorbij. of: Waarom de Kattendijke-kroniek alleen door Bockenberg opgemerkt werd’, *It Beaken* 56 (1994), pp. 200, 206. B. Ebels-Hoving, ‘“Kattendyke”, een goed verpakte surprise’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 122 (2007), pp. 9-11.

⁹⁴ Ebels-Hoving, ‘Kattendyke’, pp.10.

⁹⁵ C.M. Ridderikhoff, ‘Familie-aantekeningen in het handschrift’, in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, p. xxxvi.

⁹⁶ A. Janse, ‘De Kattendijke-kroniek als historiografische bron’, in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. cxxxi-cxxxii, n. 34. W. van Anrooij, J. Biemans & A. Janse, ‘Karakteristiek van de auteur’, in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. cxlvi-cxlix.

⁹⁷ W. van Anrooij, ‘Waar en wanneer’, p. 17.

⁹⁸ Ibidem, p. 16. Cf. Falkenburg, ‘Politiek en Propaganda’, pp. 69-72, die de familie Brederode als mogelijke opdrachtgever ziet. Deze visie zal ik later bespreken bij het bespreken van het doel van de *Brederodekroniek*.

⁹⁹ Van Anrooij, ‘Waar en wanneer’, p. 18. G.H. Kurtz, ‘De afbeeldingen der graven en gravinnen van Holland op het stadhuis te Haarlem’, *Haerlem Jaerboek* (1958), pp. 40-45.

“haec picture [de *Haarlemse gravenportretten*] fuit confecta curante R. P. Joanne Gerebrando a Leijdis, qui, authore ipso praefato testante, prior fuit huius conventus tempore Archiducis Maximiliani et in ea depingi iussit omnes Hollandiae comites quorum mentionem fecerat in suo chronico Hollandiae comitum.”¹⁰⁰

Gezien Jan van Leiden's reputatie als historicus ligt zijn betrokkenheid bij de totstandkoming van de begeleidende tekst voor de hand. Daarnaast had hij, met zijn *Chronicon Hollandiae*, zich al bezig gehouden met de afgebeelde stof: de graven en hun Trojaanse afstamming.¹⁰¹ Een laatste aanwijzing betreft de aandacht in de tekst van de *Haarlemse gravenportretten* voor de eerste heer van Brederode. Bij het portret van graaf Arnoud I van Holland staat de volgende tekst:

“Als ons die cronijke verclaert / Wan hij [Arnoud I] Diederick doutste, die na hem besat tlant / En deerste heer van Brederoode, van hoogher aert / Sijvert gheheeten, de jongste soon, neemt wel tverstant.”¹⁰²

Uit de periode tot en met de tijd waarin de Haarlemse portrettenreeks wordt gedateerd, 1486-1491, is slechts een aantal kronieken bekend waarin Siegfried (“Sijvert”) als eerste heer van Brederode wordt genoemd. De twee voornaamste van die kronieken zijn de *Brederodekroniek* en de tweede redactie van het *Chronicon Hollandiae*, beide van Jan van Leiden. De suggestie dat Jan van Leiden verantwoordelijk was voor de historiografische tekst bij de panelenreeks van zijn eigen Karmelietenklooster is derhalve zeer aannemelijk.

Waardering

Tijdens zijn leven heeft Jan van Leiden een goede reputatie opgebouwd, als preker en als historicus. Dat hij bekend stond als goed historicus blijkt niet alleen uit de opdrachten die hij kreeg, maar ook uit een opmerking van tijdgenoot Willem Hermans in een brief aan Cornelius Aurelius (1460-1531). Hermans spoorde Aurelius aan om, in verband met diens voornemen zich te verdiepen in de Hollandse historie, zijn licht op te steken bij een Haarlemse Karmeliet:

“Si eius [historiae] scribendae flagras amore, fac petas a tuo (nomen nescio) Carmelita Herlemo, viro non trivialiter erudito, quem olim fama novi et tandem coram cernere (superis gratia) datum est.”¹⁰³

¹⁰⁰ Wessels, ‘Batavia Desolata’, p. 385. Ook aangehaald door Roefs. Zie: Roefs, *Abtenkroniek*, p. 38.

¹⁰¹ Kurtz, ‘afbeeldingen’, pp. 42-43.

¹⁰² W. van Anrooij & M. Mooijaart, ‘Editie van de Haarlemse gravenportretten’, in: Van Anrooij, *Haarlemse gravenportretten*, p. 125, ll. 70-73.

¹⁰³ “Als je ontbrand bent in liefde deze [historie] te schrijven, zorg dan dat jij jouw Haarlemse Karmeliet (ik weet zijn naam niet) bezoekt, een niet middelmatig geleerd man, die ik vroeger van faam kende en die ik eindelijk (dank zij de Goden) met eigen ogen heb mogen aanschouwen.” Geciteerd met vertaling in Tilmans, *Aurelius*, p. 23. Molhuysen dateert deze brievenwisseling voor of rond 1500. Zie: P.C. Molhuysen, ‘Cornelius Aurelius. Nieuwe bescheiden’, *Nederlands Archief voor de Kerkgeschiedenis, nieuwe serie 4* (1905), p. 56.

We mogen aannemen dat deze opmerking slechts op één Haarlemse Karmeliet kan slaan: Jan van Leiden. Aurelius zou zijn *Divisiiekroniek* dan ook grotendeels op het werk van deze “Carmelita Herlemo” baseren.¹⁰⁴

Een eeuw na zijn overlijden, loopt de reputatie van Jan van Leiden enkele deuken op. In 1591 publiceert Janus Dousa (1545-1604) een editie van Melis Stoke's *Rijmkroniek van Holland* en laat hier een *Voorreden* aan voorafgaan. In deze *Voorreden* trekt Dousa flink van leer tegen middeleeuwse kroniekschrijvers die volgens hem dingen uit hun ‘poot zuigen’. Hij richt zijn venijnige pijlen in het bijzonder op Jan van Leiden:

“*Ian Gebrantsen* segg’ ic , die tspel heeft teenenmael
Verwert, verlorendraeyt mit zo veel blinde schoten,
Als by wien deze gruyt is aldereerst gegoten.
Wair op gevolget is so menich beuselaer.
Jae of het spel noch niet volmaikt geweest en wair...

...Mer eene zaik my doet verdriet en geeft bezwaeren:
Dat (als voir is geroert) hy liever heeft gehad
By *Garbrants soon* gebaent te volgen t’ruyme pat,
End’ int gemeine spoir te setten zyn voetstappen,
Dan uut het beste van den veernen wyn te tappen...

...Oic niet gewent en is nair datter enich slach
Gevallen is, gelyc *de Leydsche Gerbrand* plach,
Der dooden het getal, d’ontvloten of gevangen,
Aen d’een of d’ander zyd’, als in een waegh’ te hangen,
Vergrotende de som, nae syn selfs eygen droom.”¹⁰⁵

Volgens Dousa maakte Jan van Leiden zich schuldig aan geschiedvervalsing en het meeste lijkt hij zich nog te ergeren aan de grote invloed die Jan van Leiden lijkt te hebben gehad.

Deze invloed is inderdaad groot geweest. De invloed van Van Leidens *Chronicon Hollandiae* op de *Divisiiekroniek* van Cornelius Aurelius is hierboven al aangestipt, maar ook Van Leidens visie op de afstamming van de Brederodes, zoals deze beschreven is in zijn *Brederodekroniek*, kende vele navolgers. Tot drie eeuwen ná zijn dood nam men Van Leidens afstamming voor waar aan, totdat rond 1800 een intensief onderzoek begon naar de feitelijke oorsprong van het geslacht Brederode.¹⁰⁶

Dit laatste onderzoek bracht aan het licht dat Jan van Leidens afstamming van de Brederodes uit Siegfried, tweede zoon van graaf Arnulf van Holland, niet waar kon zijn.¹⁰⁷ Voor Van Leidens reputatie was deze vaststelling allesbehalve voordelig. Van Spaen,

¹⁰⁴ Tilmans, *Aurelius*, pp. 103-114.

¹⁰⁵ J. Dousa (red.), *Hollandtsche riim-kroniik inhoudende de gheschiedenissen der graven van Hollandt tot het iaer M. CCC. V* (Amsterdam 1491), pp. 4, 5, 8.

¹⁰⁶ Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 16.

¹⁰⁷ Voor een samenvatting van dit onderzoek, zie: Ibidem, pp. 40-52.

bijvoorbeeld, noemt hem “de listige Karmeliter Monnik”, die “zocht de magtige Brederodes honig om den mond te smeeren”.¹⁰⁸ D’Yvoij vindt hem een “vleijer” en dicht hem een “staatkundig oogmerk” toe bij het schrijven van een valse oorsprong voor de Brederodes.¹⁰⁹ Van Wijn, ten slotte, noemt hem een “leugenaar” en een “beuzelaar”.¹¹⁰

In de twintigste eeuw schrijft men iets milder over de historiografische vaardigheden van Jan van Leiden. Fruin beschrijft hem nog als “een rhetor, die gaarne opsiert en verdichting met waarheid ineensmelt”, maar Blok spreekt slechts van iemand “met een weinig kritischen zin”.¹¹¹ Hintzen en Roefs daarentegen benadrukken juist de betrouwbaarheid van Van Leidens *Chronicon Hollandiae* en de *Egmondse Abtenkroniek*.¹¹² In zijn overzicht van Noord-Nederlandse geschiedschrijving neemt Jan Romein deze positieve geluiden over, maar de *Brederodekroniek* krijgt nog steeds weinig krediet: dit werk “is stellig het zwakst”.¹¹³

In recentere publicaties krijgt Jan van Leiden een steeds voornamere plaats toebedeeld binnen de Hollandse geschiedschrijving, voornamelijk als historiografisch innovator.¹¹⁴ Desondanks blijft veel van zijn werk onbestudeerd. Van zijn historiografische oeuvre, bestaat enkel van de *Egmondse Abtenkroniek* een degelijke, moderne editie. Een in 1984 begonnen project in Groningen om een moderne editie af te leveren van zijn belangrijkste werk, het *Chronicon Hollandiae*, is jammerlijk afgebroken.¹¹⁵ Van de *Brederodekroniek*, ten slotte, bestaan twee onvolledige edities, door Hoar en Alberts & Rutgers, die beide onvoldoende aandacht schenken aan de rijke en gevarieerde handschriftelijke overlevering.

In dit hoofdstuk hebben we Jan van Leiden leren kennen als een Haarlemse Karmeliet die een bescheiden carrière maakte binnen zijn eigen orde. Daarnaast was hij vooral historicus. De aard en omvang van zijn historiografisch oeuvre schept een beeld van een breedgeöriënteerd historicus. In zijn eigen tijd oogste hij waardering voor zijn preken en kronieken, later echter is zijn reputatie danig aangetast door de aanwezigheid van historisch ongegronde elementen in, voornamelijk, zijn *Brederodekroniek*. Deze kroniek staat centraal in de volgende hoofdstukken.

¹⁰⁸ Van Wijn, *Huiszittend leven*, pp. 48-49.

¹⁰⁹ P. Scheltema, *Oud en nieuw, uit de Vaderlandsche geschiedenis en letterkunde*. Deel 2 (Amsterdam 1847), pp. 94-95.

¹¹⁰ Ter Gouw, ‘Over den oorsprong’, p. 7.

¹¹¹ Fruin, *Geschriften*, p. 181. Blok, *Geschiedenis*, pp. 671-672.

¹¹² Hintzen, ‘Chronicon Comitum’, p. 141. Roefs, *Abtenkroniek*, pp. 98-99. Zie ook: J. Hof, *De abdij van Egmond van de aanvang tot 1573* (Den Haag/Haarlem 1973), p. 14.

¹¹³ Romein, *Geschiedenis*, p. 120.

¹¹⁴ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 26-51. Janse, ‘Historie van Hollant’, p. 20.

¹¹⁵ Lulofs, *Brederodekroniek*, p. 6.

Hoofdstuk 2 – De Nederlandse *Brederodekroniek*

Één van de aspecten die de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden tot een interessant object maken is de handschriftelijke overlevering. Van de kroniek zijn maar liefst twaalf handschriften bewaard gebleven. Tussen deze handschriften bestaan niet alleen inhoudelijke verschillen, ze zijn ook nog eens geschreven in drie verschillende talen: het Nederlands, het Latijn en het Frans. Hieronder volgt een overzicht van de handschriften met de in deze scriptie gebruikte lettercodes:¹¹⁶

Nederlandse handschriften:

- N-1 = Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1039, ff. 1r-71v.
- N-2 = Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1041.
- N-3 = Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1040.
- N-4 = Den Haag, Nationaal Archief, familiearchief Cousebant, 1051, ff. 1r-48v.
- N-5 = Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 15 C 19, ff. 16r-52v.
- N-6 = Detmold, Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv, L.3-Holland, nr. 429, ff. 5r-58v.
- N-7 = Detmold, Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv, L.3-Holland, nr. 430.
- N-8 = Brussel, Koninklijke Bibliotheek, nr. 19217., ff. 7r-59r.

Latijnse handschriften:

- L-1 = Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 5 E 23.
- L-2 = Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 2 E 23, ff. 83r-127v.
- L-3 = Brussel, Koninklijke Bibliotheek, nr. 5376-5378, ff. 4r-31v.

Frans handschrift:

- F-1 = Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 3 L 15.

Een volledige codicologische beschrijving van elk van deze handschriften is opgenomen als bijlage A. Naast deze twaalf handschriften bestaat een zeventiende-eeuwse druk, gebaseerd op een Nederlandstalig handschrift dat nu niet meer voorhanden is. Deze werd voor het eerst uitgegeven door A. Matthaeus, in het tweede deel van zijn *Veteris aevi analecta* (Leiden 1698), pp. 279-427. In deze scriptie zal deze druk worden aangeduid met de lettercode M.¹¹⁷ In totaal is dus sprake van dertien afschriften; een groot aantal voor een middeleeuwse kroniek.

De autograaf van de *Brederodekroniek*, de tekst in de hand van Jan van Leiden zelf, is niet bewaard gebleven en alle versies van de kroniek die we nu kennen stammen uit de periode na de dood van de auteur: de zestiende en zeventiende eeuw. De verschillen tussen de

¹¹⁶ De gebruikte codes zijn gedeeltelijk overgenomen uit Verhoog, *Onvoltooide roem*, pp. 25-29. Bij vijf van de twaalf handschriften is de *Brederodekroniek* de enige tekst in het handschrift; bij de handschriften waarin de *Brederodekroniek* is opgenomen met andere teksten zijn de betreffende folio-nummers aangegeven; zie ook bijlage A voor een volledige codicologische beschrijving van alle handschriften.

¹¹⁷ Van dit werk bestaat ook een tweede druk: A. Matthaeus, *Veteris Aevi Analecta* (Den Haag 1738), pp. 587-740. Men pleegt deze tweede druk te citeren, zo ook in dit werk. Fotokopieën van deze tweede druk zijn beschikbaar in het werk van Verhoog: Verhoog, *Onvoltooide roem*, pp. 611-689.

dertien afschriften stellen ons voor de belangrijke vraag: welk van deze zestiende- en zeventiende-eeuwse versies staat het dichtst bij het originele werk?

Om hierop antwoord te geven, heb ik de dertien afschriften naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken. In de volgende twee hoofdstukken wordt geprobeerd om de verhouding tussen de verschillende versies bloot te leggen op basis van, onder andere, kopiïstenfouten en een inhoudelijke analyse. De werkdocumenten van mijn onderzoek heb ik toegevoegd als bijlagen, waaronder een eerste poging tot een kritisch-normaliserende editie van de Nederlandse *Brederodekroniek*.¹¹⁸ In het vervolg van mijn scriptie presenteer ik voornamelijk de resultaten van mijn onderzoek; voor de onderbouwing zal ik veelal verwijzen naar de bijlagen. Mijn bevindingen betreffende de handschriftelijke overlevering spreken de meeste conclusies van andere historici tegen; om de volgende hoofdstukken overzichtelijk te houden bespreek ik het debat rondom de handschriftelijke overlevering in bijlage G.

In het huidige hoofdstuk zal ik de Nederlandse versies bespreken. Eerst volgt een globaal overzicht van de groeperingen binnen de Nederlandse versies. Hierna wordt dieper ingegaan op de inhoudelijke verschillen en verhoudingen tussen deze groeperingen.

Globaal overzicht Nederlandse versies

De *Brederodekroniek* van Jan van Leiden kent negen versies in het Nederlands. Deze versies zijn te rangschikken in twee groepen: groep A (M, N-3, N-4, N-7, N-8) en groep B (N-1, N-2, N-5, N-6).

Groep A (M, N-3, N-4, N-7, N-8)

De versies die tot groep A behoren, bevatten een tekst tot 1486, bestaande uit een proloog en 76 hoofdstukken. N-7 is echter onvolledig en bevat slechts de proloog en de eerste 33 hoofdstukken (tot 1358).

Van groep A geeft N-8 de meest volledige tekst; dit blijkt uit het feit dat N-8 in vergelijking met de andere versies van groep A geen enkele ‘Augensprung’ bevat. Een Augensprung is een continueringsfout van een kopiïst die, na het afschrijven van een aantal zinnen, het lezen van zijn voorbeeldtekst op een andere plaats hervat, omdat deze ogenschijnlijk hetzelfde is. Hierdoor kunnen stukken tekst tussen twee dezelfde woorden

¹¹⁸ *Bijlage A – Beschrijving van de handschriften van de Brederodekroniek; Bijlage B – Editie Nederlandse Brederodekroniek; Bijlage C – Editie van substantiële verschillen in N-1, N-2, N-5 en N-6; Bijlage D – Editie van de vervolgen op de Brederodekroniek in N-4, N-6 en N-8; Bijlage E – Editie Brederodegenealogie in N-2 en N-5a; Bijlage F – Overzicht substantiële verschillen L-1 en L-3; Bijlage G – Overzicht debat handschriftelijke overlevering van de Brederodekroniek.*

wegvallen en verloren gaan. Een editie van de volledige tekst van N-8 (met de Augensprungen en de varianten van de overige versies in de voetnoten) is opgenomen als bijlage B.

N-3 is sterk verwant aan N-8. Een belangrijke aanwijzing hiervoor is het feit dat beide versies vrijwel identiek geïllustreerd zijn. Daarnaast wijzen enkele identieke corrupties in de tekst op een onderlinge relatie. Bij de beschrijving van de aanleiding voor de Zondvloed, bijvoorbeeld, geven beide versies de volgende lezing: “Doe Godt sach dat den menschen *qualiteyt* veel was inder aerden” (N-8, fol. 8r, zo ook in N-3). M, N-4 en N-7 geven hier in plaats van “*qualiteyt*”, het juiste “*quaetheyt*”.¹¹⁹

Als we uit gaan van een directe onderlinge relatie dan pleiten drie argumenten voor de volgorde N-8 > N-3. Allereerst de datering van de handschriften: N-3 wordt gedateerd in het begin van de zeventiende eeuw, N-8 is ruim vijftig jaar ouder, geschreven rond 1555.¹²⁰ In de tweede plaats heeft N-8 een illustratie van de val van Troje, die niet voor komt in N-3. De tekenstijl van deze illustratie overeen komt met de andere in N-8 (en N-3). Het derde argument voor de volgorde N-8 > N-3 betreft het feit dat de tekst van N-3 een Augensprung vertoont ten opzichte van N-8:

Afbeelding van de val van Troje. N-8, fol. 9r

“...een casteel gelegen in Noorthollandt ende hiet Teylingen met veel ander goeden. Ende aldus soo was Sijphridus seer rijke geworden, want zijn erfelijcke renten die waeren...” (N-3, fol. 11v)

“...een casteel gelegen in Noorthollandt ende heet Teylingen mit veel ander gueden. Ende aldus zoe was Sijphridus *oick die eerste heer van Teylingen. Ende aldus zoe is Sijphridus* zeer rijke geworden, want zijn erfelijcke renten die waeren...” (N-8, fol. 15r) (zo ook in M, N-4 en N-7)

N-4 is een onzorgvuldig afschrift, met maar liefst vijftien Augensprungen ten opzichte van N-8.¹²¹ Op het eerste gezicht lijkt N-4 nauw verwant aan N-3 en N-8. N-4 heeft namelijk open ruimtes op de plekken waar N-3 en N-8 illustraties hebben. Toch is het niet waarschijnlijk dat N-4 een kopie is van N-3 of N-8. Daartegen pleit allereerst de datering van het handschrift: rond 1546.¹²² Het handschrift is daarmee in ieder geval een stuk ouder dan N-3. Bovendien komt de Augensprung van N-3 niet voor in N-4. Een directe relatie met N-8

¹¹⁹ Zie bijlage B, ook voor andere overeenkomsten tussen N-3 en N-8.

¹²⁰ Voor de argumentatie voor deze dateringen, zie bijlage A.

¹²¹ Namelijk in hoofdstukken 2, 4, 8, 9, 10, 15, 18, 34 (3x), 54, 62, 72 (2x), 75. Zie bijlage B.

¹²² Zie bijlage A.

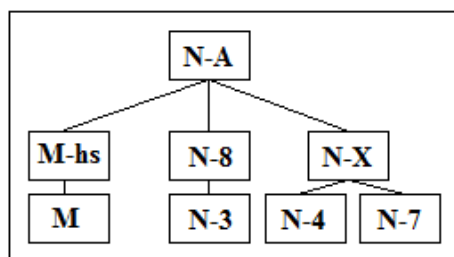
wordt uitgesloten vanwege de verschillen in zinsconstructies en vocabulaire (zie noten in bijlage B) en door de relatie met handschrift N-7.

N-7 loopt slechts tot halverwege hoofdstuk 33 en bevat zes van de vijftien Augensprungen in N-4.¹²³ Het is onwaarschijnlijk dat twee kopiisten onafhankelijk van elkaar dezelfde fouten hebben gemaakt. Dit kan twee dingen betekenen: N-7 is een kopie van N-4 of beide handschriften hebben dezelfde ‘voorouder’. Omdat beide handschriften een Augensprung hebben die niet in de ander voorkomt, moet het laatste het geval zijn.¹²⁴ De gezamenlijke voorouder van N-4 en N-7 zullen we als N-X in ons schema opnemen.

Een directe relatie tussen N-X en N-8 is onwaarschijnlijk, aangezien N-8 gedateerd moet worden rond 1555 en N-4, een afgeleide versie van N-X, rond 1546. Zowel N-X als N-8 moeten dan afstammen van een ouder, verloren gegane tekst: N-A; dit handschrift zal geïllustreerd zijn geweest.

Dan blijft van groep A slechts de druk M over. Het handschrift waar deze druk op is gebaseerd is niet meer voorhanden. Zinsconstructies en vocabulaire van M suggereren dat dit M-handschrift zich niet onder de nog overgeleverde handschriften bevindt.¹²⁵ M is daarnaast een zeer onzorgvuldig afschrift: naast zeventien Augensprungen ten opzichte van N-8, bevat het een aantal open plekken in de tekst.¹²⁶ Deze open plekken wijzen erop dat de kopiist (of de drukker) zijn voorbeeldtekst niet goed heeft kunnen lezen. Handschriften N-3, N-4 en N-8 zijn op deze plekken wel goed leesbaar. Het handschrift waarop M gebaseerd is, zullen we als M-hs in ons schema opnemen en, net als N-X en N-8, herleiden tot N-A.

Op basis van het bovenstaande kunnen we het volgende schema maken van de onderlinge verhouding van de versies in groep A:

Groep B (N-1, N-2, N-5, N-6)

In vergelijking met groep A geeft groep B een kortere *Brederodekroniek*. De versies die tot groep B behoren hebben veel zaken gemeen, maar zijn niet zo homogeen als de versies van

¹²³ Namelijk in hoofdstukken 2, 8, 9, 10, 15, 18. Zie bijlage B.

¹²⁴ N-4: in hoofdstuk 4. N-7: in hoofdstuk 14. Zie bijlage B.

¹²⁵ Zie bijlage B.

¹²⁶ Augensprungen in hoofdstukken 3, 4, 8, 9, 10, 14, 22, 49, 53, 60 (2x), 62 (2x), 66, 69, 72, 76. Open plekken in hoofdstukken 6 (3x), 7 (3x), 38, 67. Zie bijlage B.

groep A: N-1 en N-6 zijn aan elkaar gelijk, maar N-2 en N-5 wijken beide op eigen wijze af. Hieronder worden eerst N-1 en N-6 besproken, vervolgens N-5 en N-2.

N-1 en N-6

N-1 en N-6 bevatten een tekst tot 1486, bestaande uit een proloog en 68 hoofdstukken. De tekst is minder uitvoerig dan die van groep A en dat verschil zit met name aan het begin van de kroniek. De inhoud van de eerste zestien hoofdstukken van groep A is in N-1 en N-6 slechts in acht hoofdstukken beschreven. De resterende hoofdstukken van N-1 en N-6 (9 t/m 68) komen vrijwel geheel overeen met de corresponderende hoofdstukken in groep A (17 t/m 76). Aan het einde van hoofdstuk 57 (hoofdstuk 65 van groep A) heben N-1 en N-6 een uitweiding over bisschop David van Bourgondië. Deze uitweiding en de andere inhoudelijke verschillen tussen groep A en deze twee versies worden hieronder in meer detail besproken. Een editie van de eerste hoofdstukken en de uitweiding is opgenomen als bijlage C.

N-6 heeft een aantal kopiïstenfouten, waardoor deze versie een slordige indruk maakt. Zo wordt de geboorte van Dirk, de achtste heer van Brederode, twee keer genoemd:

“Die greve vander Lipp heeft sijn dochter ghesonnen ende heer Willem voers. heeft haer ghetrouet *ende wan daer bij eenen zoen, die Diderick hiet.* Dit kijnt is opghewassen ende is gheworden een schoen man ende wert na sijn vader heer van Brederode *ende had bij die dochter vander Lipp eenen zoen gheheten Diderick.*” (N-6, fol. 13r)

“Die grave vander Lippa heeft zijn dochter gesonden ende heer Willem voirscreven heeftse getrouet ende wan daer by eenen zoene, die Diderick hiet. Dese soen is opghewassen ende is geworden een schoon man ende wert nae zijn vader heer van Brederueden.” (N-8, fol. 19r)

Een tweede fout doet zich voor bij de opeenvolging van de hoofdstukken. Door een fout is de tekst van hoofdstuk 29 tussen hoofdstukken 27 en 28 geplaatst.¹²⁷ Daarnaast bevat N-6 een groot aantal doorgestreepte, verkeerd gekopieerde zinsdelen. Vergelijking met de tekst van N-8 wijst bovendien uit dat de tekst van N-6 zeven Augensprungen bevat.¹²⁸

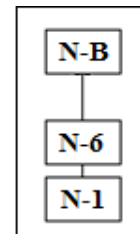
N-1 is waarschijnlijk een directe kopie van N-6. Het begin van N-1 verschilt op exact dezelfde wijze van groep A als N-6 en heeft ook de uitweiding aan het eind van hoofdstuk 57. Bovendien komen alle zeven Augensprungen van N-6 ook in N-1 voor. Ook hier geldt dat het

¹²⁷ Na hoofdstuk 26 (N-8: 34. Van heer Didericks van Brederuedens doot ende van tgeslacht zijns wijffs Beatris, dat XXXIII capittel.) volgt de titel van hoofdstuk 27 (N-8: 35. Van heer Reynolt de XIII heer van Brederueden, die oock grave van Ghenip was, dat XXXV capittel.), met het hoofdstuknummer 29. De kopiïst van N-6 heeft vervolgens de tekst van hoofdstuk 29 (N-8: 37. Van dat oirloch tusschen die van Arckell ende die van Vyanen, dat XXXVII capittel) gekopieerd. daarna de titel van hoofdstuk 30 (N-8: 38. Van heer Reijnolts van Brederuedens doot, dat XXXVIII capittel.), met het hoofdstuknummer 28. Daarop volgt dan weer de tekst van hoofdstuk 27, gevolgd door de titels en tekst van hoofdstukken 28 en 30.

¹²⁸ Namelijk in hoofdstukken 62 (2x), 64, 71, 73, 75 en 76. Zie bijlage B.

onwaarschijnlijk is dat twee kopiisten onafhankelijk van elkaar dezelfde fouten hebben gemaakt; het ene handschrift is dus een kopie van de ander. Dat N-1 een kopie is van N-6 en niet andersom, blijkt vervolgens uit het feit dat N-1 een Augensprung heeft die niet in N-6 voorkomt.¹²⁹

N-6 gaat, gezien de kopiistenfouten terug op een eerdere versie van de Nederlandse *Brederodekroniek*, die we als N-B in ons schema zullen opnemen. De vraag of N-B een voorstadium is geweest van N-A of een latere bewerking wordt aan het eind van dit hoofdstuk besproken.

N-5

N-5 bevat een tekst tot ca. 1474, bestaande uit een proloog en 47 hoofdstukken. De tekst wordt voorafgegaan door een Brederodegenealogie tot ca. 1521, aangevuld door latere handen tot ca. 1569. Ik bespreek hier eerst kort de tekst in 47 hoofdstukken en daarna zal ik iets langer stil staan bij de Brederodegenealogie die daaraan voorafgaat.

De eerste twintig hoofdstukken van N-5 komen exact overeen met de eerste twintig hoofdstukken van N-6. Dit houdt in dat ook in N-5 de eerste acht hoofdstukken de stof dekken van de eerste zestien hoofdstukken van groep A én dat de geboorte van Dirk, de achtste heer van Brederode, tweemaal genoemd wordt. Ten opzichte van groep A en N-6 geeft N-5 een andere tekst in de elf hoofdstukken die volgen op hoofdstuk 20 (21 t/m 31). Deze elf hoofdstukken dekken min of meer de stof van eenentwintig hoofdstukken in Groep A (29 t/m 49) en N-6 (21 t/m 41). In vergelijking met de corresponderende hoofdstukken in groep A en N-6 ontbreekt in N-5 een groot aantal gegevens, maar voegt N-5 ook andere gegevens toe (zie hieronder). Een editie van de tekst van de afwijkende hoofdstukken in N-5 is opgenomen in bijlage C.

De resterende hoofdstukken in N-5 (32 t/m 47) komen overeen met de corresponderende hoofdstukken in groep A (50 t/m 65) en N-6 (42 t/m 57). De tekst van N-5 heeft in deze hoofdstukken twee Augensprongen in vergelijking met N-8.¹³⁰ De tekst van hoofdstuk 47 stopt in het midden van de laatste zin en laat de rest van de bladzijde leeg:

“Item. Des jaers daer na, want Jan van Amerongen oeck onsculdich was gevonden, so is hi mede vry ende quyt gewijst.” (N-5, fol. 51v)

¹²⁹ Namelijk in hoofdstukken 5, 7 en 69. Zie bijlages B en C. Ook in N-1 vinden we de tekst van hoofdstuk 29 tussen hoofdstukken 27 en 28, maar hier loopt de hoofdstuknummering wel normaal door. Cf. noot 127.

¹³⁰ Namelijk in hoofdstukken 35 en 41. Deze Augensprongen staan als zodanig genoteerd in de editie in bijlage B, bij de corresponderende hoofdstukken in N-8: 51 en 59.

“Des jaers daernae, want Jan van Ameronghen oick ontschuldich was ghevonden, zoo is hij mede vrij ende quijt ghewijst ende was noch nae weder schout tot Utrecht.” (N-8, fol. 45v)

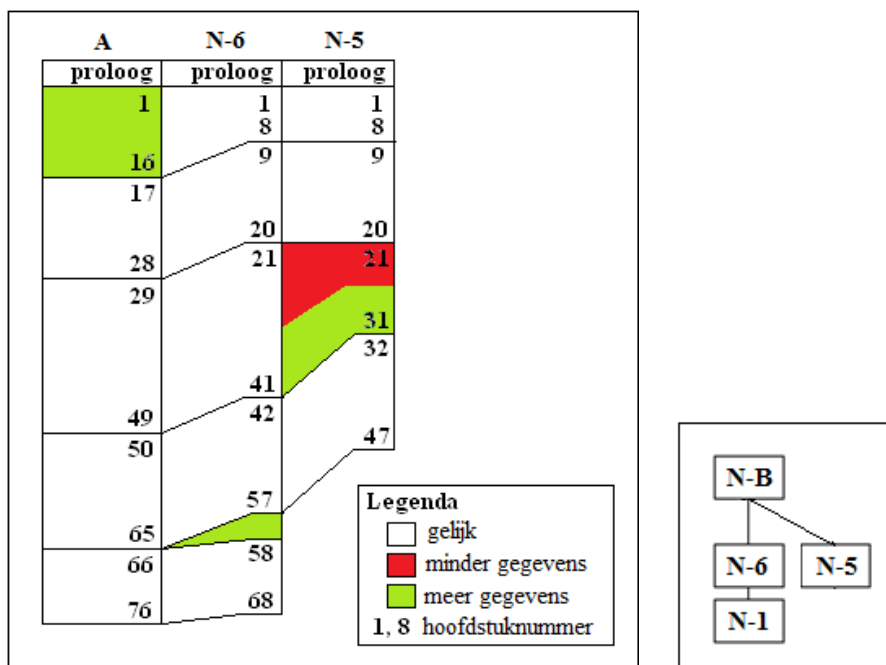
De overige hoofdstukken van groep A (65 t/m 76) en N-6 (58 t/m 68) komen niet voor in N-5. N-5 heeft ook niet de uitweiding van N-6.

Omdat N-5 en N-6 tot aan hoofdstuk 20 dezelfde tekst geven, inclusief de dubbele geboorte van Dirk van Brederode, moeten we een onderlinge relatie veronderstellen. De Augensprungen in N-5 en N-6 sluiten een direct verwantschap echter uit. Zo blijkt N-6 in hoofdstuk 5 een Augensprung te hebben ten opzichte van N-5:

“Dit is Diderick, die hertoch van Aquitanien, daer of gheseijt is, die dat Troijaensche wapen weder aenghenomen heeft ende sijn zoen was Lotharius, hertoch van Aquitanien. Dideric die wan sancte Enghelrinum, den martelaer ende hertoch van Aquitanien.” (N-6, fol. 9r; zo ook in N-1)

“Dit is Diderick, die hertoech van Aquitanien, daer of geseyt is, die dat Troyaense wapen wederaen genomen heeft ende sijn zoen was Lotharius, de hertoech van Aquitanien. *Lotharius die wan Diderick, den hertoech van Aquitanien.* Dideric die wan sinte Enghelrinum, den martelaer ende hertoech van Aquitanien.” (N-5, fol. 18v)

Anderzijds komen de twee Augensprungen van N-5 niet in N-6 voor. Voorlopig ligt het daarom voor de hand om N-5 te herleiden naar dezelfde versie waar N-6 vanaf stamt: N-B.

De Brederode-genealogie die voorafgaat aan N-5 (in het vervolg N-5a) geeft een tekst tot 1521. N-5a is niet opgedeeld in hoofdstukken en bestaat uit twee delen: het eerste loopt van Theodericus (†694), koning van Frankrijk, via de hertogen van Aquitanië, tot Dirk II (†988), de tweede graaf van Holland; het tweede deel loopt van Arnulf (†993), de derde graaf van

Holland en vader van de eerste heer van Brederode, tot het huwelijk van Reinoud III van Brederode in 1521. Na het huwelijk van Reinoud III wordt N-5a door verschillende handen aangevuld tot ca. 1569. Deze laatste aanvullingen hebben geen belang voor de gelaagdheid van de *Brederodekroniek*, maar bevatten wel interessante gegevens. Op fol. 14r staan bijvoorbeeld de geboortes van de kinderen van Wolfert van Brederode en Adriana Bacx vermeld, met de exacte datum en het tijdstip waarop zij ter wereld kwamen. Hierbij wordt een tweede dochter, Johanna, vermeldt, die niet voorkomt in het genealogisch overzicht van Dek uit 1959.¹³¹ Een editie van de tekst van N-5a en de aanvullingen is opgenomen als bijlage E.

N-5a is duidelijk gebaseerd op een versie van de *Brederodekroniek*, maar is aanzienlijk korter dan elk van de versies van de *Brederodekroniek* die we tot nu toe besproken hebben. De tekst bestaat uit korte, door witregels van elkaar gescheiden paragrafen; één per koning, hertog en/of graaf (elk voorzien van een wapenschild). Alle paragrafen bevatten slechts het hoogst noodzakelijke (huwelijkspartner, aantal kinderen en sterfjaar), op één uitzondering na: bij Siegfried, de eerste heer van Brederode wordt uitgebreider stil gestaan. De beschrijving van Siegfried is met name interessant omdat N-5a hier passages bevat die niet in N-6 en N-5 voorkomen, maar wel in groep A (zie hieronder, p. 45-47). Dit betekent dus dat N-5a tekstelementen van groep A bevat, terwijl de *Brederodekroniek* in N-5 juist elementen bevat van N-6!

Naast de hierboven besproken inkorting van de stof, is er ook een aantal inhoudelijke verschillen tussen N-5a en de *Brederodekroniek*. Het opvallendste verschil betreft de opvolging van de heren van Brederode; hier is een fout ingeslopen: Willem, de zoon van Dirk IV, wordt in N-5a de twaalfde heer van Brederode genoemd. De *Brederodekroniek* zegt van hem echter: “Dese heer Willem van Brederueden en was gheen heer van Brederueden, want hij sterf twee jaer voer zijnen vader, heer Diderick” (N-8, fol. 21v; zo ook in N-5 en N-6). Hierdoor loopt de telling van de genealogie niet gelijk aan die in de *Brederodekroniek*: Reinoud II is in N-5a de achttiende heer, in de *Brederodekroniek* de zeventiende. Een tweede verschil betreft het feit dat N-5a soms informatie geeft die in geen van de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* staat, zoals de sterfjaren van enkele koningen van Frankrijk (Theodericus (†694), Clovis (†698) en Hildebertus (†715)).

N-5a is naar alle waarschijnlijkheid een kopie van een eerdere genealogie. Dit blijkt uit een kopiistenfout. Bij de beschrijving van de machtsovername door Hugo Capet in Frankrijk, heeft N-5a namelijk een open plek:

¹³¹ N-5a, fol 14r. Cf. W. Dek, *Genealogie der Heren van Brederode* (Den Haag 1959), pp. 30-31.

“Ende Pippijn ende sijn geslacht die bleven coningen van Vrancrije tot datmen screef IXC ende _____. Ende doe quam een hiet Huge Capet...” (N-5a, fol. 3r)

Een soortgelijke passage komt ook voor in N-8, waar het jaartal wél volledig is ingevuld:

“Ende Puppyn ende sijn geslachte die bleven coningen van Vrancryck, tot datmen screef negen hondert acht ende tachentich. Ende doen quam een die hiet Hugho Capeth...” (N-8, fol. 12r)

De open plek in de genealogie komt waarschijnlijk doordat de kopiist van N-5a het woord in het handschrift dat hij kopieerde niet goed kon lezen. In dat geval, moeten we concluderen dat N-5a een kopie is van een eerdere genealogie. Deze genealogie moet het juiste jaartal gehad hebben. De brontekst voor N-5a zat waarschijnlijk in hetzelfde handschrift als N-B, waar zowel N-5 als N-6 van af stammen. Het bewijs hiervoor betreft de relatie van N-5a met N-2 enerzijds en de relatie tussen N-2 en N-6 anderzijds.

N-2

N-2 geeft een tekst tot ca. 1521 die grotendeels overeenkomt met N-5a. N-2 heeft dezelfde fout in de opvolging van de heren van Brederode (Willem als twaalfde heer) en geeft ook de extra gegevens over de koningen van Frankrijk. Toch is N-2 geen kopie van N-5a: de open plek bij de beschrijving van de machtsovername door Hugo Capet in Frankrijk ontbreekt:

“Ende Puppijn met sijn geslacht die bleven conijngen van Francrijck tot datmen screff IX ende LXXXVI. Ende doe quam een Hugo Capet...” (N-2, ff. 11r-11v)

Anderzijds is N-5a niet gebaseerd op N-2. N-2 bevat namelijk een drietal Augensprungen ten opzichte van N-5a en is een eeuw jonger.¹³² We moeten dan concluderen dat N-2 en N-5a terug gaan op dezelfde brontekst.

N-2 heeft ook zaken gemeen met N-6. N-2 bevat namelijk, voorafgaand aan de N-5a gelijkende tekst, de volledige tekst van de eerste drie hoofdstukken zoals die in N-6 en N-5 voor komen.¹³³ Bovendien komen de illustraties van de wapenschilden in N-2 en N-6 vrij nauw overeen.¹³⁴ Dit blijkt met name uit de kwartierstaat van Sifridus, de eerste heer van Brederode. N-2 en N-6 zijn de enige handschriften die een dergelijke kwartierstaat geven en de versieringen van het kwartierstaat gelijken zodanig op elkaar dat een onderlinge relatie aannemelijk is:

¹³² Zie bijlage E. N-2 is een zeventiende-eeuws handschrift, N-5 dateert uit ca. 1521-1525, Zie bijlage A.

¹³³ Zie bijlage C.

¹³⁴ Deze illustraties komen niet overeen met die in groep A.

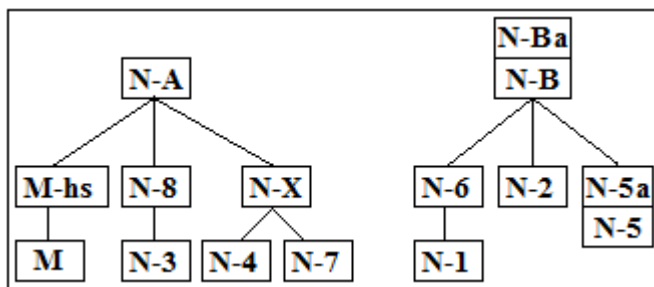

De kwartierstaat van Siegfried in N-6 en N-2. De overeenkomsten zitten o.a. in de kronen van de kwartieren en de versiersels van het wapenschild in het midden: de gouden traliehelm met geel-rode wrong en het helmteken (een paar handen die een paar hoeven vast houden).

N-2 heeft zo een relatie met de tekst van N-5a en de afbeeldingen in N-6. Hieruit kan worden afgeleid dat N-2 terug gaat op een gezamenlijke 'voorouder' van zowel N-5a en N-6. Deze gezamenlijke voorouder, waar we naast N-2, N-5a en N-6 ook N-5 aan moeten verbinden, moet dan hebben bestaan uit een combinatie van een *Brederodekroniek* (N-B; voorouder van N-5 en N-6) en een voorafgaande genealogie (N-Ba; voorouder van N-2 en N-5a).

Voorlopig overzicht

Op basis van het bovenstaande kunnen we het volgende schema samen stellen:

De handschriften van groep A stammen alle af van een verloren gegane versie N-A. N-A bevatte een tekst tot 1486, bestaande uit een proloog en 76 hoofdstukken (zoals M, N-3, N-4 en N-8). Daarnaast was N-A geïllustreerd, zoals N-3 en N-8 en de open plekken in N-4 uitwijzen.

N-1, N-2, N-5 en N-6 zijn aan elkaar gerelateerd en alle te herleiden tot een verloren gegaan handschrift, bestaande uit N-B, een kortere versie van de *Brederodekroniek* dan N-A, en N-Ba, een voorafgaande Brederode-genealogie. N-Ba heeft, net als N-2 en N-5a, elementen bevat die wel in N-A maar niet in N-B voorkomen. Het handschrift met N-B en N-Ba moet ook geïllustreerd zijn geweest, zoals overeenkomstige illustraties in N-2 en N-6 uitwijzen.

De twee groepen die ik hierboven heb besproken zijn dus te herleiden tot twee ‘oerveries’: N-A en N-B+N-Ba. Een tweetal vragen met betrekking tot de handschriftelijke overlevering blijft over:

1. Hoe zag de *Brederodekroniek* N-B er precies uit? Volgde deze de opzet van N-6 of N-5?
2. Wat is de precieze relatie tussen N-A en N-B+N-Ba? Is de combinatie N-B en N-Ba een bewerking van N-A, of andersom, is N-A een samenvoegsel van N-B en N-Ba? Of is een derde scenario mogelijk, waarbij N-A en N-B+N-Ba beide onafhankelijke versies zijn van de eerste, Nederlandse versie en er geen sprake is van een directe relatie tussen N-A en N-B+N-Ba?

Hieronder wordt dieper ingegaan op de inhoudelijke verschillen tussen de Nederlandse handschriften om te proberen een antwoord op deze vragen te geven.

Inhoud van de Nederlandse *Brederodekroniek*

De *Brederodekroniek* begint bij de schepping en eindigt in de jaren tachtig van de vijftiende eeuw. De stof die op de proloog volgt heb ik opgesplitst in zeven delen:

1. Van Adam tot Troje
2. Van Troje tot Holland
3. Van Holland tot Brederode
4. Van Siegfried tot Alfert (1^e tot 9^e heer van Brederode)
5. Van Willem IV tot Walraven I (10^e tot 16^e heer van Brederode)
6. Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode
7. De Viaanse hoofdstukken en de kroning van 1486

Deze opdeling is enkel gemaakt op inhoudelijke gronden en komt in de kroniek zelf niet expliciet naar voren. In het onderstaande zal ik de inhoud van elk van deze onderdelen kort bespreken, om vervolgens in te gaan op de inhoudelijke verschillen tussen de Nederlandse versies.

Drie handschriften (N-4, N-6 en N-8) bevatten een vervolg. In elk van deze handschriften is dit vervolg in een andere hand geschreven dan de tekst van de *Brederodekroniek* en daarom spelen deze vervolgen geen rol bij het bespreken van de handschriftelijke verhoudingen. Een editie van de tekst van deze vervolgen is opgenomen als bijlage D, samen met een inhoudelijke analyse.

1. Van Adam tot Troje

De *Brederodekroniek* begint bij Adam en Eva. Na Adam volgt een afstamming tot Noach, die teruggaat op Genesis 5:1-32. Hierop volgt een korte beschrijving van de zondvloed en de verdeling van de wereld onder de drie zonen van Noach: Sem krijgt Azië, Cham Afrika en Japhet krijgt Europa. Via het geslacht van Japhet komt de kroniek bij de reus Antheus, wiens

zoon de eerste heer van Italië was, en uiteindelijk bij een andere reus: Atlas, de vader van Troylus, de stichter van Troje.

De relevantie van de stad Troje binnen de *Brederodekroniek* blijkt uit de beschrijving van het wapen van deze Troylus:

“Ende dese Troylus wapen was een schielt van goude mit eenen leoen van keel, getonghet ende geclauweert van lazueur. Welcke wapen noch hebben die heeren van Brederueden ende alle die gene die van dat Troyaensche geslachte gecommen zijn.” (N-8, fol. 9r; zo ook in N-5 en N-6)

Het wapenschild van de stichter van Troje komt overeen met dat van de familie Brederode!

De kroniek vervolgt haar genealogische opsomming met de afstamming van de Trojaanse koningen. Troylus wordt opgevolgd door Ylus, Ylus door Laomedon en Laomedon door de laatste koning van Troje: Priamus. Tijdens diens regeerperiode wordt Troje vernietigd door de Grieken en trekt een groot deel van de Trojaanse adel weg:

Troje met het wapen van Brederode op de muur, N-3, fol. 5r

“Doen wecken van Troyen veel edel hertoghen ende princen ende zijn getogen in andere landen, van welcke princen gesproten sijn meest alle die heerenheijden ende edelheyt van Europen” (N-8, fol. 9v; zo ook in N-5 en N-6).

Versievergelijking

Dit onderdeel wordt in groep A behandeld in vier hoofdstukken, in N-2, N-5 en N-6 in slechts twee hoofdstukken. Het onderdeel wordt niet behandeld in N-5a.

N-2, N-5 en N-6 behandelen dit onderdeel minder uitgebreid dan groep A: een aantal details ontbreekt. Bij de afstamming van Adam tot Noach, bijvoorbeeld, wordt in deze versies slechts een opsomming van Bijbelse namen gegeven, terwijl groep A een tekst bevat die nauw overeen komt met de Genesistekst waarop deze afstamming is gebaseerd. Ter illustratie:

“Toen Henoch 65 jaar was, verwekte hij Metuselach. Na de geboorte van Metuselach leefde Henoch nog 300 jaar, in nauwe verbondenheid met God. Hij verwekte zonen en dochters. In totaal leefde hij 365 jaar. Henoch leefde in nauwe verbondenheid met God; aan zijn leven kwam een einde doordat God hem wegnam. Toen Metuselach 187 jaar was, verwekte hij Lamech. Na de geboorte van Lamech leefde Metuselach nog 782 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. In totaal leefde hij 969 jaar. Daarna stierf hij.” (*Nieuwe Bijbelvertaling*, Gen. 5:21-27)

“Oeck leefde Enoch vijf ende t zestich jaer ende hij wan Matusalem ende Enoch wandelde mit Gode. Ende Enoch leefde naedyen dat hij Matusalem wan drye hondert jaeren ende hij wan sonen ende dochteren. Ende alle Enochs dagen wordden gemaect drye hondert jaer ende vijf ende t zestich. Ende hij wandelde mit Gode ende hij en openbaerde niet, want God nam hem ende voerden wech. Ende Matusalem leefde hondert ende zeven ende tachtich jaer ende hij wan Lamech. Ende Matusalem leefde naedyen dat hij Lamech wan zeven hondert jaer ende twee ende tachtich ende hij wan sonen ende dochteren. Ende alle Matusalems daghen wordden gemaect negen hondert jaer ende negen ende t zestich ende hij is doot.” (N-8, fol. 8r)

“Jareth die wan Enoch, die int aertsche paradijs van God ghetoghen wert. Enoch die wan Matusalem. Matusalem die wan Lamech. Lamech die wan Noe.” (N-6, fol. 6r; zo ook in N-2 en N-5)

Groep A staat, wat betreft de afstamming van Adam naar Noach, dus dichterbij de bron voor het verhaal. Hetzelfde geldt voor de beschrijving van de verdeling van de wereld onder de zonen van Noach. Alleen in groep A wordt verwezen naar de bron van het verhaal: de *Historia Scholastica* van Petrus Comestor (†1178).¹³⁵ Dit gebeurt niet in N-2, N-5 en N-6:

Noes drye sonen zijn Sem, Cham ende Japhet. De geslachten van dese drye sonen hebben alle die werelt bewoent, want Sem heeft bewoont Asien, Cham Affricguen ende Japhet Europen. Japhet heeft veel sonen ghewonden, onder welken een was Suffene genoempt, die hertoech was van alle Japhets geslachte, toen Jectan regneerde onder Sems kinderen ende Nemroth onder Chams kinderen, gelyck als in *Historia Scholastica* bescreven staet. (N-8, fol. 8v)

Noe hadde drie zonen, als Sem, Cam ende Japhet, daer voert alle die werlt of ghesproten is. Japhet die wan Suffue. (N-6, fol. 8v; zo ook in N-2 en N-5)

Ook bij de beschrijving van de val van Troje valt op dat groep A een uitvoerigere versie geeft dan N-2, N-5 en N-6. Zo noemt enkel groep A het aantal Grieken (870.000) en Trojanen(383.000+673.000) dat tijdens de slag sneuvelt. De bron voor deze aantallen heb ik nog niet kunnen vinden.¹³⁶

Concluderend, de afstamming van Adam tot Troje in groep A is gelijk aan die in N-2, N-5 en N-6; Groep A is echter uitvoeriger en staat dichterbij bronnen als Genesis en de *Historia Scholastica*. Omdat deze bronnen echter maar één keer worden gebruikt in de *Brederodekroniek* (en dus alleen in groep A), is dit gegeven nog geen uitsluitend bewijs dat groep A dichterbij de originele Nederlandse *Brederodekroniek* staat. Het is ook mogelijk dat het hier gaat om een aanvulling door een latere bewerker, waarbij dan wel de vraag mag

¹³⁵ Petrus Comestor, *Historia Scholastica*, ca. 36 ‘De dispersione filiorum Noe, et Nemrod’. De tekst is online beschikbaar: [http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_\(Genesis\)](http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_(Genesis))

¹³⁶ Soortgelijke getallen - 870.000 (Grieken) en 670000 (Trojanen) - worden genoemd in S. Münster, *Cosmographia universalis Libri VI* (Basileae 1552), V, ca. 3, p. 982 (fotokopiën van dit werk zijn online beschikbaar: <http://purl.pt/13845/1/>). Mogelijk baseerde Münster deze getallen op de bron die is gebruikt voor de getallen in groep A.

worden gesteld wat de toegevoegde waarde is van het vermelden van de leeftijden van de Bijbelse figuren uit Genesis.

2. Van Troje tot Holland

Francio, zoon van Hector van Troje, vlucht uit Troje en sticht het hertogdom Sicambrië. De inwoners van Sicambrië noemen zich naar hun stichter: de Franken of Fransozen. Een van de opvolgers van Francio weet zich te verheffen tot koning. Tot dan toe, zo vertelt de *Brederodekroniek*, voerden alle hertogen het wapen van Troje. De eerste koning van Frankrijk quartilleert dit wapen met het wapen van de door hem verslagen koning van Walsland: een goud schild met drie padden. Dit wapen wordt ook gevoerd door

Wapen van Troje/Frankrijk, gequartilleert met het wapen van Walsland. N-6, fol. 7r

Het 'nieuwe' wapen van Frankrijk. N-5a, fol. 2r.

zijn opvolgers, tot Clodovicus, de eerste gekerstende vorst van Frankrijk.

Bij zijn doop krijgt deze Clodovicus niet alleen een nieuwe naam, Lodewicus, maar ook een nieuw wapen: “een laecken van lazuer, daer inne stonden drye lelien van goude” (N-8, fol. 10v; zo ook in N-5 en N-6). Dit nieuwe wapen wordt ook gevoerd door de rest van de Merovingische vorsten van Frankrijk, tot aan de laatste van deze lijn: Hildricus. Deze Hildricus is “de leste coninck van Vranckryck die van edelen bloede van Troyen gecommen was ende vanden eersten kersten coninck Clodovicus van Vranckryck gecommen was” (N-8, fol. 12r; zo ook in N-5 en N-6), want daarna eisen Karel Martel en zijn zoon Pippijn de Franse troon op en stichten de Karolingische dynastie.

Volgens de *Brederodekroniek* was deze gang van zaken onjuist. De troon van Frankrijk kwam eigenlijk toe aan Diederik van Aquitanië, die als achterneef het nauwst verwant was aan de laatste Merovingische koning. Maar deze Diederik van Aquitanië bleef hertog van Aquitanië. Sterker nog, omdat de Karolingische vorsten geen tegenstrevers duldden, moest Diederik zelfs zijn wapen afleggen. Voorheen voerden de hertogen van Aquitanië, als jongere maar legitieme tak van het Franse koningshuis, het Franse wapen met de drie lelies, gebroken met ‘drie barenstelen’. Nu werden ze gedwongen het oude familiewapen te voeren: dat van Troje.

Met deze Diederik van Aquitanië zijn we slechts enkele schakels verwijderd van graaf Dirk I van Holland. Dirk was de jongste zoon van Sigisbertus van Aquitanië en kon daarom geen aanspraak maken op het hertogdom. Voor Dirk werd een nieuw graafschap gemaakt: Holland. “Ende aldus, als voirs. is, zoe is dese edel prince, Grave Diderick, de eerste grave van Hollandt, gesproten vanden rechten boom ende originael wortele ende stam vande Troyaansche coningen van Vranckryck” (N-8, fol. 13r; zo ook in N-5 en N-6).

Het oude en nieuwe wapen van Aquitanië. N-5a, fol. 3r.

Versievergelijking

Dit onderdeel wordt in groep A behandeld in vier hoofdstukken (5 t/m 8), in N-5 en N-6 in drie hoofdstukken (3 t/m 5). Het onderdeel wordt gedeeltelijk behandeld in N-2 en N-5a.

Voor dit onderdeel geeft groep A van alle versies de meest uitvoerige tekst; hierin wordt bij de koningen van Frankrijk en de hertogen van Aquitanië bijvoorbeeld uitgebreid over zaken als jongere zonen, regeringsduur en sterfjaren, terwijl de andere versies alleen de namen van de koningen noemen. Tussen de stamboom van groep A en die van N-5 en N-6 bestaan daarnaast twee verschillen ten aanzien van het aantal personen dat in de stamboom is opgenomen.

Het eerste verschil bevindt zich in de stamboom van de Franse vorsten. In groep A lezen we dat koning Clodovicus drie zonen kreeg (Lotharius, Hildeburtus en Diederik) die allen, na elkaar, koning werden. N-5 en N-6 noemen echter alleen de jongste zoon, Diederik, als opvolger van Clodovicus en noemen niet diens twee oudere broers, die koning waren maar zonder kinderen stierven. Bij het geslacht van deze Diederik gebeurt hetzelfde. Groep A spreekt van twee zoons: Clodovius en Hildeburtus. Clodovius wordt koning en sterft zonder kinderen, zijn broer Hildeburtus bestijgt daarna de troon. N-5 en N-6 slaan de kinderloze oudere broer Clodovius over en noemen enkel Hildeburtus. In vergelijking met groep A, ontbreken in N-5 en N-6 dus drie koningen van Frankrijk. Het ligt voor de hand om de tekst van N-5 en N-6 te zien als een (inhoudelijk inferieure) inkorting van een afstamming die oorspronkelijk de vorm moet hebben gehad van die in groep A.

Het tweede verschil doet zich voor in de opvolging van de hertogen van Aquitanië. In groep A is sprake van de volgende afstamming: Dirk – Lotharius – Sint Engelrinus – Naufredus – Sigisbertus (vader van Dirk I van Holland). N-5 en N-6 geven een extra schakel: Dirk – Lotharius – **Dirk** – Sint Engelrinus – Naufredus – Sigisbertus (vader van Dirk I van

Holland). Welk van deze afstammingen komt overeen met de afstamming in de originele, eerste Nederlandse *Brederodekroniek*?

In andere geschiedwerken over de afkomst van de Hollandse graven komen beide afstammingen voor. De afstamming zoals in groep A vinden we in de *Kroniek van Frankrijk* bij Veldener's *Fasciculus Temporum* (Utrecht 1480) en de *Kattendijke-kroniek* (ca. 1491).¹³⁷ De afstamming zoals in N-5 en N-6 vinden we onder andere in de *Hollandse Kroniek* van Dirk Pauw.¹³⁸ Deze *Hollandse Kroniek* is alleen bewaard gebleven in een achttiende-eeuws afschrift, maar de tekst van de kroniek wordt gedateerd 'ná 1467'. Over het algemeen wordt aangenomen dat Dirk Pauw de eerste historicus was die de graven van Holland verbond aan de hertogen van Aquitanië.¹³⁹ De overeenkomst tussen Pauw en de afstamming in N-5 en N-6 pleit er voor dat deze versies de afstamming geven die ook in de eerste Nederlandse *Brederodekroniek* heeft moeten staan. Een sterkere aanwijzing komt uit de tweede versie van het *Chronicion Hollandiae* van Jan van Leiden zelf. Hierin vinden we namelijk ook de afstamming zoals bij N-5 en N-6.¹⁴⁰ N-5 en N-6 lijken dus de correcte afstamming voor de hertogen van Aquitanië te geven; de kopiist van N-A (waar groep A op terug gaat) heeft één van de hertogen van Aquitanië overgeslagen.

De tekst van N-2 en N-5a geeft op een aantal punten meer informatie over de afstamming van Troje naar Holland (zoals de sterfdata van drie koningen van Frankrijk, zie hierboven p. 35), maar is in het algemeen inferieur aan de andere versies. Zij komt het meest overeen met groep A. Enkele passages komen bijvoorbeeld letterlijk overeen, zoals bij de beschrijving van het wapen van Troje/Aquitanië:

“Theodricus, hertoech in Aquitanien, coninc Hilperychs soen, die dat naeste bloet ende recht erfgenaem vander croenen van Vrancryck geweest soude hebben, die voerde in syn wapen Vrancryc miter overste broec gebroken met drie barenstelen van keel . Ende die wapen had hi gevoert XXIII jaer bi der coningen, synre neven, tiden. Mer doe Pippyn coninc was, doe woude hy nyet ghehengen dat hem yemant vander croen vermat recht te hebben of dat yemant die wapen van Vrancryc voerde dan die van Pippyns lyne of quamen. Mer hi gaf desen prince hertoech Dirc dat hi voert voeren soude in syn wapen eenen scilt van goude mit eenen leoen van keel , getonghet ende geclauweert van lazuer als van outs uut Troyen gecomen was.” (N-5a, ff. 3r-3v; zo ook in N-2 én N-8, ff. 12r-12v)

¹³⁷ J. Veldener, *Fasciculus Temporum* (Utrecht 1480), ff. 199v-204v. Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, p. 177. De *Kattendijke-kroniek* is voor deze afstamming schatplichtig aan de kronieken bij Veldener. In hoofdstuk 4 wordt gepleit dat de *Kroniek van Frankrijk* en de *Kroniek van Holland* bij Veldener schatplichtig zijn aan de *Brederodekroniek*, zie: pp. 75-77.

¹³⁸ Utrecht, UB, hs. 1650, pp. 79-80.

¹³⁹ W. van Anrooij, 'Aquitanië en de herkomst van de Hollandse graven, een veertiende eeuwse traditie', in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke & F.W.N. Hugenholtz (red.), *Holland in Wording. De ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw*. (Hilversum 1991), p. 126.

¹⁴⁰ *Chronicon Hollandiae*, 2^e redactie: Sweertius, *Rerum Belgicarum*, p. 93.

“Doe gheboet dese selfde Puppinus dat nyemant die lilien van Vrancryck soude in syn wapen voeren, dan die voert an van synen lyne comen soude. Ende aldus so moste Diderick, die hertoch van Aquitanien, voerg. die lilien van Vrancryck uuyt syn wapen laten ende nemen wederom syns ouders wapen van Troyen, als een gulden velt mit een rode lew, hebbende een blawe tong mit blawe clawen.” (N-6, fol. 8v; zo ook in N-5)

Bovendien vinden we hier ook de afstamming van de hertogen van Aquitanië zonder tweede Dirk. De tekst waar N-2 en N-5a op teruggaan (N-Ba) heeft dus een aantal passages gemeen met N-A, waar groep A op teruggaat.

Concluderend, groep A geeft voor de koningen van Frankrijk een vollediger afstamming dan N-5 en N-6. N-5 en N-6, daarentegen, geven een juiste weergave van de afstamming van de hertogen van Aquitanië. Beide groepen bevatten zo, onafhankelijk van elkaar, onderdelen die we moeten beschouwen als behorend tot de originele, eerste Nederlandse versie van de *Brederodekroniek*.

3. Van Holland tot Brederode

De sleutelfiguur in de genealogische verbinding tussen het Hollandse gravenhuis en de familie van Brederode is Siegfried, de tweede zoon van Arnulf, de derde graaf van Holland. Deze Siegfried zou, na een conflict met zijn vader, verbannen zijn uit het hof van Holland. Hij trekt naar Friesland, waar hij vriendelijk wordt ontvangen door Gozewijn van Stavoren. In Friesland valt Siegfried voor de charmes van Gozewijns dochter Tetburga. Tot ongenoegen van graaf Arnulf en zonder zijn toestemming, trouwen Siegfried en Tetburga en krijgen twee kinderen: Dirk I, heer van Brederode, en Simon, heer van Teilingen.

Jaren later komt het pas tot een verzoening tussen Arnulf en Siegfried, tijdens de bruiloft van Siegfrieds oudere broer Dirk. Siegfried is, ondanks zijn ballingschap en op aandringen van de andere gasten, uitgenodigd voor de bruiloft. Zodra graaf Arnulf zijn jongere zoon ziet, omhelst hij hem publiekelijk. En daar blijft het niet bij. Arnulf schenkt zijn verloren zoon een groot aantal landerijen en spreekt daarbij de volgende woorden:

“Ick sal Syphridus, mynen soene, al en heeft hys niet wel verdient, geven brede rueden ende ruym ghemeten voir zyn deel tot veel plaitsen gelegen in Hollandt.” (N-8, fol. 14v; zo ook in N-5 en N-6)

Hoewel Siegfried het niet verdient, krijgt hij dus “brede rueden”, wat niet veel meer betekent dan ‘veel land’ (de roede was immers een oppervlaktemaat). De landerijen waarmee Siegfried wordt begunstigd, gaan over van vader op zoon en geven het geslacht van Siegfried zijn naam: Brederode.

De verwantschap van de heren van Brederode aan het Hollandse huis blijkt volgens Jan van Leiden ondermeer uit het heraldische wapen van de betrokken geslachten. De graven van Holland voerden het wapen van Troje, net als de hertogen van Aquitanië voor hen gedaan hadden. De familie Brederode voerde datzelfde wapen, gebroken met ‘drie barenstelen van lazuur’, net als de heren van Aquitanië eerder hadden gedaan met het wapen van Frankrijk, voordat ze gedwongen werden het wapen van Troje weer aan te nemen.

Wapen van Brederode.
N-3, fol. 12r

Versievergelijking

Dit onderdeel wordt in groep A behandeld in vijf hoofdstukken (9 t/m 13), in N-5 en N-6 in twee hoofdstukken (5 en 6). Als we de tekst van groep A vergelijken met N-5 en N-6 blijkt wederom dat groep A een uitvoerigere afstamming geeft. Voor de eerste Hollandse graven weidt groep A uit over jongere zonen, N-5 en N-6 doen dit niet. Daarnaast deelt groep A de stof op in meer hoofdstukken; de dood van graaf Arnulf en de dood van Siegfried krijgen bijvoorbeeld een eigen hoofdstuk. In N-5 en N-6 komt de informatie over de dood van Arnulf en Siegfried wel voor (zij het verkort), maar in hetzelfde hoofdstuk als de levensloop van Siegfried.

Wat betreft de levensbeschrijving van Siegfried komen groep A en N-5 en N-6 nauw overeen, zij het dat groep A meer informatie geeft over de landerijen die graaf Arnulf schenkt aan zijn zoon:

“Grave Arnulphus die ghaf Syphrido, zyn zoene, als dat hy wesen zoude burchgrave ende rechter van Kermerlandt ende van Westvrieslandt zyn leven lanck. Ende daer toe zoe ghaf hy hem noch een kasteel dat die selve grave Arnulphus hadde doen funderen ende en was noch niet al volmaect ende dat wert voltymmert ende wert geheeten Brederueden. Ende ghaf hem daertoe veel dorpen ende gruyt ghelt ende slusen ende ander gueden, geleghen in Noorthollandt ende in Kermerlandt. Ende daer toe ghaf hy hem veel dorpen in Zuythollandt, geleghen tusschen den water dat Merwen ende Lecke hiet ende de Gysen heyt. Ende van alle dit te samen zoe wert ghemaect een heerschappeye ende hiet voert die heerschappeye van Brederueden. Ende Syphridus voirs. was hier of die eerste heere. Ende noch zoo ghaf grave Arnulphus Syphrido, synen soene, een kasteel gelegen in Noorthollandt ende heet Teylingen mit veel ander gueden. Ende aldus zoe was Syphridus oick die eerste heer van Teylingen.” (N-8, ff. 14v-15r)

“Greve Arnout die gaff doe synen zoen Syphrido een schoen suverlick casteell by Haerlem dat hy selve ghefundeert hadde. Ende dat kasteel gaff hy hem erflyck mit gruyt ghelt tot veel plaetsen mit veel derpen ende renten. Ende dat kasteel wart ghenoeemt dat slott te Brederode ende also hietet noch huden op desen dach. Item, hy gaff hem oeck erflicken dat kasteel te Teylingen by Leyden mit veel renten ende dorpen in

Zuythollant.[...] Oeck so was Syphridus tot synen lyve burchgreve van Kenemerlant ende rechter van Westvrieslant.” (N-6, ff. 10r-10v; zo ook in N-5)

N-5 en N-6 laten Arnulf een kasteel te Haarlem geven dat in groep A niet genoemd wordt. Groep A, daarentegen, noemt landerijen in Noord-Holland, Kennemerland en (een specifieke regio van) Zuid-Holland, waarvan we de informatie niet in N-5 en N-6 tegenkomen. Beide groepen verschillen ook in de locatie van het slot Teilingen, volgens groep A ligt het in Noord-Holland, volgens N-5 en N-6 ligt het nabij Leiden.

Het grootste onderscheid tussen groep A en N-5 en N-6 betreft een hoofdstuk waarvan de inhoud alleen in groep A voorkomt. Het hoofdstuk handelt over het wapen van Brederode en benadrukt de claim dat de Brederodes af zouden stammen van de Hollandse graven. Het bewijs dat de auteur (Jan van Leiden?) geeft, bestaat uit oude brieven met het zegel van de heren van Brederode:

“Ende dat dit blyckelyck ende waer is, dat machmen zien inden ouden brieven die daer veel in Hollandt zyn, die de heeren van Brederueden bezeghelt hebben. De sommighe over drye oft vier hondert jaer ende zommighe over twee hondert jaer, sommighe over der half hondert jaer out zyn, leenbrieven ende ander, die mit witten wasse bezeghelt zyn mit groote mayestaet zegelen, sittende inden zeghele te paerde op een overdect rosse ende in haeren schilt ende op haer overdect vanden rosse den leon van Hollandt mit drye baeren stelen ghebroecken. Ende daer die heeren van Teylinghen ende meer ander groote heeren ende ridderen in staen als leenmannen des heeren van Brederueden. Ick heb heer Johan van Dronghelen, den lantcommelduer vanden Duysschen huys binnen Utrecht, horen segghen dat hy dusdanighe brieven in Hollandt tot veel plaetsen in zyn handt ghehadt heeft ende oick mede in zyn clooster zommighe van de selfde forme heeft by hem legghende.” (N-8, ff. 15r-15v)

Deze brieven, die blijkbaar gezien zijn door Johan van Drongelen (landscommandeur van de Duitse orde), spreken een andere claim tegen. Kwade tongen, zo staat in het hoofdstuk, beweren dat de Brederodes afstammen van een bastaardzoon van graaf Willem I van Holland (ca. 1165-1222).¹⁴¹ Dit zou niet kloppen: de brieven met het zegel van de Brederodes zijn immers vele jaren vóór Willem I van Holland geschreven. Dit hoofdstuk speelt een grote rol bij het dateren van de *Brederodekroniek* en wordt in hoofdstuk 4 nader besproken.

N-2 en N-5a geven voor dit onderdeel een ingekorte tekst, die duidelijk gebaseerd is op de tekst in groep A. De passages over de gift van graaf Arnulf aan Siegfried komen bijvoorbeeld letterlijk overeen. Daarnaast bevatten N-2 en N-5a ook enkele passages uit het hoofdstuk over de oude brieven die verder alleen in groep A voorkomen.

¹⁴¹ In één van de handschriften van de *Historie van Hollant* (ca. 1440) staat inderdaad de suggestie dat de Brederodes af zouden stammen van graaf Willem I van Holland. Leiden, UB, LTK 1564, fol. 59r: “In dese graef Willems tiden, als int jair M CC ende XVII int die maent van april, so was dat meeste eclipsis, dair men ye of hoirde segghen dan doe god ghecruyst was. Ende men wil segghen dat die heren van Brederoerd van desen graef Willem ghecomen sijn.”

Concluderend, ook voor dit onderdeel geeft groep A een vollediger afstamming dan N-5 en N-6. Daarnaast hebben N-2 en N-5a ook voor dit onderdeel enkele passages die wel in groep A voorkomen, maar niet in N-5 en N-6.

4. Van Siegfried tot Alfert (1^e tot 9^e heer van Brederode)

Siegfried, de eerste heer van Brederode, trouwde met ene Tetburga van Stavoren. Samen staan zij aan het begin van het Brederodegeslacht, waarvan de eerste negen generaties er volgens de *Brederodekroniek* als volgt uitzien:

Siegfried, 1 ^e heer van Brederode (†1030)	X	Tetburga van Stavoren
Dirk I, 2 ^e heer van Brederode (†1063)	X	Alverade van Heusden
Willem I, 3 ^e heer van Brederode (†1103)	X	Adelheyd van Sayn
Dirk II, 4 ^e heer van Brederode (†1139)	X	Agnes van Solms
Willem II, 5 ^e heer van Brederode (†1154)	X	Catherina van Salm
Floris, 6 ^e heer van Brederode (†1198)	X	Christina van Gennep
Willem III, 7 ^e heer van Brederode (†1221)	X	Margaretha van der Lippe
Dirk III, 8 ^e heer van Brederode (†1236)	X	Adelheid van Holland
Alfert, 9 ^e heer van Brederode (†1253)	X	Beatrix van Hoorne

Aan iedere heer wordt een hoofdstuk gewijd, waarin wordt vermeld met wie hij trouwde en wanneer hij stierf. Naast wetenswaardigheden over de persoon, wordt elk hoofdstuk aangevuld met beschrijvingen van algemene gebeurtenissen die tijdens diens leven plaatsvonden, zoals de grote droogte tijdens het leven van Dirk II, een grote brand in Utrecht in 1148 en een wonderbaarlijke bekering van een Jood in Spanje tijdens het leven van Willem III. Daarnaast is er aandacht voor de stamboom van de heren van Teilingen, die af zouden stammen van Simon, de jongste zoon van Siegfried.

Versievergelijking

In groep A wordt dit onderdeel behandeld in negen hoofdstukken (14 t/m 22), in N-5 en N-6 in acht hoofdstukken (7 t/m 14). N-2 en N-5a geven dezelfde stamboom als de andere versies, maar beperken zich tot het noemen van de echtgenotes van de heren van Brederode; sterfdata en andere gebeurtenissen komen hier niet voor. Bij de versievergelijking voor dit onderdeel spelen N-2 en N-5a daarom geen rol.

Het voornaamste onderscheid tussen groep A enerzijds en N-5 en N-6 anderzijds betreft de inhoud van de eerste twee hoofdstukken in groep A (14 en 15). De inhoud van deze hoofdstukken, die respectievelijk handelen over Dirk I van Brederode en de heren van Teilingen, wordt in N-5 en N-6 in slechts één hoofdstuk (7) behandeld. Als we de tekst van de twee hoofdstukken in groep A vergelijken met het ene hoofdstuk in N-5 en N-6, blijkt dat

groep A wederom een uitvoerigere tekst geeft. Alleen groep A heeft, bijvoorbeeld, de opmerking dat de heren van Adichem afstammen van de heren van Brederode:

“Noch zoe zyn oick ghecommen vandie heeren van Brederueden die van Adichem, dat guet ridderschap is, mer oft van een ghetroud bedde is, oft van bastardyen is, dat en weet ick niet. Doch zy voeren dat wapen van Brederueden, mer zy breckent mit een rat op de zyde van der leoen” (N-8, fol. 16v)

Een ander verhaal dat alleen in groep A voorkomt, betreft de betrokkenheid van Dirk I van Brederode bij de opvolging van graaf Dirk IV van Holland door diens broer Floris in 1048.

Ook bij de afstamming van de heren van Teilingen (zie inzet) geeft groep A een aantal gegevens dat niet in N-5 en N-6 voorkomt. Alleen in groep A lezen we dat Gerrit van Teilingen als een zeer oud man aanwezig was bij de “exemptie” van het klooster Egmond in 1143 en dat zijn zoon Hugo er getuige van was hoe graaf Floris van Holland afstand deed van de kerk van Vlaardingen in 1162. Ook bij Willem I verschilt groep A van N-5 en N-6:

Simon I van Teilingen Gerrit van Teilingen Hugo van Teilingen Willem I van Teilingen (†1244) Willem II van Teilingen (en broer Dirk) Dirk van Teilingen (†1282) Willem III van Teilingen (†1284) Simon II van Teilingen (en broer Dirk)

“Willem, de vierde heere van Teylinghen, dede groote hulpe de eersten grave Willem van Hollandt tegens grave Lodewyck van Loen, int jaer ons Heeren duysent twee hondert ende drye, ghelycken wel bescreven staet in die cronicken van Hollandt.” (N-8, fol. 17r)

“Hugo die wan Willem, den heer van Teylingen, die greve Willem, den XII greve van Hollant, help Hollant inwinnen teghens Lodewyck, den greve van Looen.” (N-6, fol. 11r; zo ook in N-5)

De verwijzing naar de “cronicken van Hollandt” als bron van de gegevens komt dus alleen voor in groep A. Het is goed mogelijk dat hiermee verwezen is naar de Hollands-Utrechtse kroniek van Beke, waarin Willem van Teilingen inderdaad genoemd wordt bij de strijd van 1203.¹⁴²

Een ander gegeven dat in N-5 en N-6 niet voorkomt betreft de opmerking dat Willem II en zijn broer Dirk “in haer blaen” waren in het jaar 1252. De sterfdata van Willem I (1244) en zijn kleinzoon Dirk (1282) vinden we ook alleen in groep A. De laatste Teilingentelgen, Simon II en zijn broer Dirk, en hun dood op het slagveld te Stavoren in 1346 worden eveneens alleen in groep A genoemd; N-5 en N-6 sluiten de genealogie van de heren van

¹⁴² H.Bruch (ed), *Chronographia. Johannis de Beke* (Den Haag 1973), p. 149, c. 63b, l. 7. Idem, *Johannes de Beke, Croniken van den stichte van Utrecht ende van Hollant* (Den Haag 1982), p. 99, LIX, ll. 18-19. Ook elders maakt Jan van Leiden gebruik van de *Nederlandse Beke*, zie pp. 91-93.

Teilingen af met de dood van hun vader Willem III. De afstamming van de heren van Teilingen in N-5 en N-6 is duidelijk inferieur aan die van groep A.

De resterende hoofdstukken van dit onderdeel in groep A (16 t/m 22) komen nauw overeen met de corresponderende hoofdstukken in N-5 en N-6 (8 t/m 14). Er is slechts een klein aantal verschillen. Hierboven is reeds aandacht gevestigd op een fout in N-5 en N-6, waarbij de geboorte van Dirk, de achtste heer van Brederode, twee keer wordt genoemd (zie p. 32). Een ander verschil betreft het feit dat groep A als enige het geslacht Van der Duin verbindt aan Diederik, een bastaardzoon van Alfert van Brederode:

“Ende dese heer Alfert hadde oick een bastaerdt zoene gemaect inder duyn, doen hy daer was jaghende, die zyn naem was Diderick. Dese bastard Diderick die was oick riddere ende van hem zoe zyn ghesproten die vander Duyn ghenoept zyn.” (N-8, 19v)

“Ende dese heere Alfert had oick een bastaertzoen die ridder was ende syn naem was Diderick.” (N-6, fol. 13v; zo ook in N-5)

Een laatste verschil betreft de beschrijving van de lotgevallen van Govert van Lotharingen tijdens het leven van Dirk I, de tweede heer van Brederode:

“By desen heer van Brederuedens tyden, zoe geschiede dat buylrugde Govert, hertoghe van Lotharingen, in Hollandt mit machten quam ende verdreef daer uuyt gravinne Geertruyt mit horen kinde Diderick. Ende die selfde hertoghe Godevaert die stichte die stede van Delft in Hollandt. Mer nae vier jaeren, zoe wert hy ten doot ghewont tot Antwerpen van Gysbrecht, joncker Didericks van Hollandts knecht, ende hy sterf tot Maestricht. Nae zyn doot, zoe quam joncker Diderick voirs. mit groot macht van volcke ende wert grave van Hollandt ende in syns vaders erf verheven, int jaer ons Heeren duysent zes ende tzeventich. Dese grave Diderick was de zevenste grave ende hy wan Florys de Vette, die nae hem grave wert.” (N-8, fol. 17v)

By desen heer van Brederodens tyden so gheschiede dat die hertoch Govert mitter bulten in Hollant quam ende stichte die stede van Delft. (N-6, fol. 11v; zo ook in N-5)

Ook hier geldt dat de beschrijving in N-5 en N-6 minder uitgebreid is dan die in groep A.

Concluderend, N-5 en N-6 geven, net als we eerder bij de koningen van Frankrijk en hertogen van Aquitanië zagen, een inhoudelijk inferieure tekst ten opzichte van groep A. Groep A is daarnaast de enige die expliciet verwijst naar de bron van bepaalde gegevens.

5. Van Willem IV tot Walraven I (10^e tot 16^e heer van Brederode)

De *Brederodekroniek* geeft de volgende afstamming van de tiende tot de zestiende heer van Brederode; de genoemde namen, echtgenoten en sterfdata komen min of meer overeen met het overzicht van Dek:

Willem IV, 10 ^e heer van Brederode (†1285)	X Hildegonde van Voorne (†1302)
Dirk IV, 11 ^e heer van Brederode (†1318)	X Maria van Beuren (†1307) ¹⁴³
Hendrik, 12 ^e heer van Brederode (†1321)	X Elisabeth van Fontaines (†1346) ¹⁴⁴
Dirk V, 13 ^e heer van Brederode (†1377)	X Beatrix van Valkenburg (†1354)
Reinoud I, 14 ^e heer van Brederode (†1390)	X Johanna van Gennep (†1413) ¹⁴⁵
Johan, 15 ^e heer van Brederode (†1415)	X Johanna van Abcoude (†1410) ¹⁴⁶
Walraven I, 16 ^e heer van Brederode (†1417)	X Johanna van Vianen (†1418)

In vergelijking met de voorafgaande reeks, worden deze heren uitvoeriger beschreven. Naast sterfdata en huwelijksgegevens vinden we nu ook beschrijvingen van roemruchte daden op het slagveld of aan het hof van de graven van Holland. Bovendien worden nu ook de lotgevallen van jongere broers en zussen beschreven. Algemene gebeurtenissen waarin de Brederodetelgen zelf geen actieve rol spelen komen nu niet meer voor.

Versievergelijking

In groep A en N-6 wordt dit onderdeel behandeld in tweeëntwintig hoofdstukken (A: 23 t/m 44; N-6: 15 t/m 36), in N-5 in zestien hoofdstukken (15 t/m 30). N-2 en N-5a beperken zich, wederom, tot het noemen van de namen van de heren van Brederode en hun echtgenotes en spelen dus geen belangrijke rol bij de versievergelijking voor dit onderdeel.

Groep A en N-6 zijn voor dit onderdeel nagenoeg aan elkaar gelijk. Inhoudelijk zijn er twee verschillen. Ten eerste geeft alleen groep A een uitleg over de bijnaam van Dirk IV van Brederode: “Dese heer, overmits zijn ghroote doecht ende goedertierenheijt is ghenoompt Theodericus pius, dat is in Duijtsche ‘de goedertieren Diderick’” (N-8, fol. 20v). Een tweede verschil doet zich voor bij de beschrijving het reisgezelschap van Dirk IV, toen deze naar Engeland voer om graaf Johan van Holland te bezoeken. Groep A volgt hier de (waarschijnlijke) bron van het verhaal, de *Nederlandse Beke*, en N-6 geeft een (ietwat) andere lezing:

“heer Florens, die *regaal abt* van Egmonde, Dideric heer van brederode, Henric casteleyn van leiden ende Willam van Egmonde, ridders”¹⁴⁷

“Diderick van Brederueden ende [...] heeren Florens, den *regaelabbet* van Egmond, heeren Henryck, den burchgrave van Leijden, heeren Willem van Egmond, ridders” (N-8, fol. 21r)

“Diderick van Brederode ende [...] heer Floris, den *abt* van Egmond, Henrick, den borchgreve van Leijden, Willem van Egmond, ridders” (N-6, fol. 15v; zo ook in N-5)

¹⁴³ Dek, *Genealogie*, p. 6: Maria van der Lecke (†1307).

¹⁴⁴ Ibidem: Hendrik sterft in 1345, voor zijn vrouw, Isabella van Fontaines, wordt geen sterfjaar genoemd.

¹⁴⁵ Ibidem, p. 7: Jolanda van Gennep (†1403)

¹⁴⁶ Ibidem, pp. 7-9: Johanna van Abcoude overlijdt op 11 januari 1411.

¹⁴⁷ Bruch, *Croniken*, p. 198, LXXIII, ll. 1-3.

N-5 komt voor dit onderdeel slechts gedeeltelijk overeen met N-6: alleen de eerste zes hoofdstukken (15 t/m 20) zijn geheel gelijk. Dit betekent dat ook in N-5 de uitleg van de bijnaam van Dirk IV ontbreekt en dat de beschrijving van diens reisgezelschap naar Engeland op dezelfde manier is beschreven. De tien hoofdstukken die hierop volgen zijn, in vergelijking met groep A en N-6, minder uitvoerig, maar bevatten ook enkele gegevens die in geen van beide groepen voorkomen.

Het grootste deel dat in N-5 ontbreekt heeft betrekking op de geschiedenis van de Brederodes onder de Hollandse graven. Deze gebeurtenissen worden in groep A en N-6 vrij uitvoerig besproken, waarbij de tekst inhoudelijk dichtbij de *Historie van Holland* staat, een bron die ook elders in de kroniek wordt gebruikt (zie hoofdstuk 5). De versie die N-5 geeft staat vrij ver van de *Historie van Hollant* af en geeft slechts een verkorte versie. Ter illustratie, de strijd op de Maas in 1351 (overeenkomsten zijnschuingedrukt):

“Int jaer ons Heren dusent CCC ende LI doe bestont Hollant in tween partyen te staen. Ende die een partye waren die Hoecx, daer die overste of waren die heer van Breroe, die heer vander Leck mit die vander Boechurst met die stede van Leyden ende die stede van Amsterdam. Die ander partye hietmen Cabbelaus daer die overste of waren die heer van Egmond, die heer van Arkel, heer Ghijsbrecht van Eemskerc ende mit die stede van Delft, die stede van Dordrecht ende die stede van Haerlem. Daer den ghemenen landen groet ongheval of ghecomen is. [...]

Ende te hand besceyde hertoech Willem sijn moeder, die keyserinne, enen dach om te striden mit scepen opter Maes tusschen den Briel ende Tscravensande. [...] Daer dit grote heer versamende opten water, daer soe seer ghevochten wort om die overhant te crigen dat nye daer te voren in enen strijt soe veel volcs versament en was, soe dat daer ghestreden wort vander sonnen opganck tot inder nacht. Ende doe verloes die keyserinne den strijt. Daer soe veel volcs verslaghen wordt dat dat water gheverwet was vanden bloede. [...] Dese bloedighe strijt was tusschen den moeder ende dat kint op sinte Martijns dach inden somer translatio. Int jaer ons Heren dusent drie hondert ende enen vijftich.”¹⁴⁸

“Int jaer ons Heeren duijsent drye hondert een ende vijftich, zoe resen op in Holland twee partyen, als de Hoecks ende Cabbeljauws. [...] De capitajnen van de Huecks waren die heer van Brederueden, die heer vander Leck, die burgrave van Leijden ende die heer vander Bruchorst. De capitaynen vande Cabbeljaus waren die heer van Arckel, die heer van Egmond ende die heer van Heemskerck.[...]

Ende dese tweedracht wert zoo groot dat Margriette, de keyserinne ende gravine van Hollandt, quam mit veel schepen vol volcks op die Maess, tusschen Den Briel ende Tscravensand, om te stryden teghens hertoghe Willem, hooren soene. Daer quam heer Diderick van Brederueden mit veel ridderen ende knechten om zynen rechten landtvrouwe te helpen. Daer gedeech tot eenen swaren stryde, overmits dat daer anxtelyck woert ghevochten ende veel volcks doot bleef an beyden zyden. Ten lesten die keyserinne die weck in Enghelandt ende heer Diderick van Brederueden, die niet wycken en woude, wort daer gevangen mit veel gueden ridderen ende knechten. In dese stryt was alsoe veel volcks verslagen dattet water in die Mase drye daghen daer nae behilt de verwe van dat bluete alst vloyde. Ende dese stryt gheschiede op Sinte Martijnsdach in de somer, nae onse Vrouwen visitatie. (N-8, ff. 22v-23r; zo ook in N-6)

¹⁴⁸ Leiden, UB, LTK 1564, ff. 105r-106v; druk 1478, ff. 76v-78r.

“Daer nae int jaer ons Heren M CCC LI, doe Margriet, de keyserinne ende gravinne van Hollant, soude stryden op die Maess tegen Willem, horen soen, so quam dese Dideric, heer van Brederueden, de keijserinne, sijnen rechten lantsvrouwe, te baten. Ende daert wert anxtelick gevochten ende die keyserinne die weeck in Engellant. Ende Diderick, die heer van Brederueden, die wert daer gevangen mit veel gueder mannen.” (N-5, fol. 26r)

In vergelijking met N-5, staan Groep A en N-6 dichter op de tekst van de bron, de *Historie van Hollant*, die ook elders in de kroniek is gebruikt (zie hoofdstuk 5). Dit is een argument tegen het idee dat N-5 een voorstadium zou kunnen zijn van groep A en N-6.

Een tweede reden om aan te nemen dat de verkorte versie van dit onderdeel in N-5 niet de authentieke tekst kan zijn, berust op een tweetal gegevens die groep A en N-6 wel noemen, maar N-5 niet. Het betreft giften aan Van Leidens eigen klooster, het Karmelietenklooster te Haarlem:

“Zoe sterf hij [Dirk IV van Brederode] op Sinte Mauritius dach ende wort begraven tot onser liever Vrouwen brueders te Haerlem ende dat selfde cloester besprack hij jaerlijcx tot renten vijfthien pont Hollants uijt zijn renten van Scoten.” (N-8, fol. 23v; zo ook in N-6)

“Dese edel grave van Ghenijp ende heer van Brederueden [Reinoud I van Brederode] die gaf om die eere Gods alle dat hout dat onse Vrouwen brueders binnen Haerlem behuefden totter dack van onser liever Vrouwen kerck in hoer cloester.” (N-8, fol. 25r; zo ook in N-6)

Het ligt niet voor de hand dat Jan van Leiden deze feiten over zijn eigen klooster zou overslaan in zijn eerste versie van de kroniek die juist gericht was aan de weldoeners van zijn klooster. Het bovenstaande suggereert dat N-5, in vergelijking met groep A en N-6, het verst af staat van de originele, eerste Nederlandse versie; het is vermoedelijk een latere bewerking.

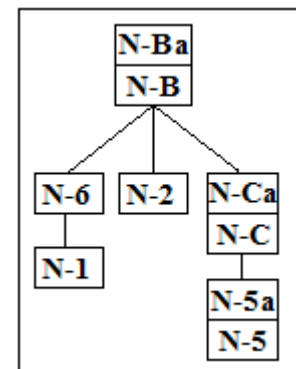
N-5 geeft ook enkele gegevens die juist ontbreken in groep A en N-6. Een goed voorbeeld betreft hoofdstuk 30 in N-5, een beschrijving van het geslacht van Hendrik van Vianen. Deze Hendrik was de vader van Johanna, de vrouw van Walraven I, de zestiende heer van Brederode. Het toevoegen van dit hoofdstuk, dat we, gezien het bovenstaande, ook moeten beschouwen als een latere bewerking, is met name interessant door de volgende passage over de oudste dochter van Maria van Vianen (de kleindochter van de broer van Hendrik van Vianen):

“De outste dochter heeft *nu* getrouwt joncker Cornelis, die dy vyrde soen was van Johan, den heer van Berghen an Zoem.” (N-5, fol. 30v)

Deze oudste dochter van Maria, Maria Margaretha van Zevenbergen, trouwde in 1481 met Cornelis van Bergen.¹⁴⁹ Dit hoofdstuk moet dus in of kort na 1481 zijn toegevoegd. Een belangrijk gegeven, aangezien de *Brederodekroniek* doorgaans ná 1482 of zelfs ná 1486 wordt gedateerd. In hoofdstuk 4, waarin de datering van de eerste versie van de *Brederodekroniek* wordt besproken, zal ik hierop terugkomen.

Concluderend, groep A en N-6 zijn nagenoeg gelijk voor dit onderdeel, zij het dat de lezing van groep A iets dichters op de bronnen staat. N-5 wijkt voor dit onderdeel af van groep A en N-6; deze afwijkingen zijn vermoedelijk het gevolg van een latere bewerking. De tekst van groep A en N-6 staan dichters bij de bronnen en in N-5 ontbreken bepaalde gegevens over Jan van Leidens eigen klooster, waarvan het onwaarschijnlijk is dat Van Leiden deze gegevens zou weglaten in zijn eerste, oorspronkelijke versie. Het hoofdstuk over het geslacht van Hendrik van Vianen, dat alleen in N-5 voorkomt, geeft aan dat deze latere bewerking stamt uit 1481 of kort daarna.

Het handschrift waarin N-5 staat is echter jonger dan 1481. De hand die verantwoordelijk is voor N-5a (die tot 1521 loopt) is namelijk gelijk aan de hand van de N-5-versie van de *Brederodekroniek*. Het handschrift is dus geschreven ná 1521. Daar komt nog bij dat het papier van N-5a en het grootste deel van N-5 dankzij een watermerk te dateren is. Dit watermerk, een wapenschild met drie lelies, twee ladders, een kroon en vier bloemen, komt nauw overeen met een watermerk dat ook gebruikt is in de periode 1535-1549.¹⁵⁰ Beide gegevens suggereren dat N-5 decennia jonger is dan 1481. Hieruit moeten we dan concluderen dat N-5 terug gaat op de versie die de latere bewerking van 1481 bevatte; deze versie zullen we als N-C in ons schema opnemen, in combinatie met N-Ca, de voorouder van N-5a.

6. Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode

De kroniek vervolgt met de beschrijving van het leven van Reinoud II van Brederode (†1473) en zijn broer Gijsbrecht (†1475). Beiden waren belangrijke figuren binnen de Hollands-Utrechtse politiek: Reinoud was een van de machtigste edelen van Holland en aanvoerder van de Hoekse partij en Gijsbrecht werd in 1455 verkozen tot bisschop van Utrecht. Bij deze bisschopverkiezing gaat het echter mis: de Bourgondische hertog, Filips de Goede, heeft

¹⁴⁹ C.J.F. Slootmans, *Jan metten Lippen. Zijn familie en zijn stad* (Rotterdam 1945), pp. 61-63

¹⁵⁰ Zie bijlage A.

liever zijn bastaardzoon, David van Bourgondië, als bisschop. De kroniek beschrijft hoe Gijsbrecht van Brederode zijn bisschopszetel opgeeft en zich in de jaren daarna, samen met broer Reinoud, dienstbaar opstelt tegenover de nieuwe bisschop. Volgens Jan van Leiden worden beide broers enkele jaren later ten onrechte verdacht van het samenzweren met de hertog van Gelre, een van de tegenstanders van de Bourgondische hertog. Hierop worden Gijsbrecht en Reinoud met enkele volgelingen door bisschop David gevangen gezet en gemarteld. Nadien worden Gijsbrecht en Reinoud nog gedeeltelijk in ere hersteld, maar laten daarna kort na elkaar het leven.

Dit onderdeel van de kroniek onderscheidt zich van de overige delen door de schrijfstijl. Hier beschrijft Jan van Leiden de gebeurtenissen niet langer kort en zakelijk, maar weidt hij juist op lyrische wijze uit over details. Zo leren we ondermeer dat de bastaardzonen van Reinoud aan het kaatsen waren terwijl hun vader werd gevangen door de bisschop, dat een dienaar van diezelfde bisschop nodig moest plassen net op het moment dat Walraven van Brederode, een bastaardzoon van Reinoud, uit zijn cel ontsnapt en dat de schenen van Reinoud van Brederode pijnlijk worden bewerkt met een houten balk. Opvallend zijn hiernaast de dramatische dialogen tussen Reinoud en zijn beulen en het retorische commentaar bij de beschrijvingen van Reinouds martelgang. Van Leiden vergelijkt bisschop David bijvoorbeeld met de Bijbelse David: “O wat ghrooter onderscheyt is tusschen dese David ende David, den heylighen prophet. Want die eerste David die dede guet den ghenen die hem dooden woude, ende dese David conde wel quaet doen den ghenen die hem guet deden” (N-8, ff. 41v-42r; zo ook in N-5 en N-6). Het gebruik van stijlfiguren als de ‘apostrophe’ (O ...) duiden op een ontluikend humanisme.¹⁵¹

Een tweede aspect waarop dit onderdeel zich onderscheidt is haar lengte. In alle versies van de *Brederodekroniek* wordt veruit het meeste aandacht geschonken aan dit onderdeel. De lotgevallen van Reinoud en Gijsbrecht worden zelfs in bijna twee keer zoveel woorden beschreven als de eerste 16 heren bij elkaar. Onderstaand schema geeft een overzicht van het aantal woorden per onderdeel in handschrift N-8:

Onderdeel:	Aantal woorden:
1. Van Adam tot Troje	ca. 1200
2. Van Troje tot Holland	ca. 2200
3. Van Holland tot Brederode	ca. 2300
4. Van Siegfried tot Alfert	ca. 2100
5. Van Willem IV tot Walraven I	ca. 6100

¹⁵¹ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 41-47.

6. Reinoud en Gijsbrecht van Brederode	ca. 14500
7. De Viaanse hoofdstukken en de kroning van 1486	ca. 6900

Versievergelijking

In groep A en N-6 wordt dit onderdeel behandeld in drieëntwintig hoofdstukken (A: 45 t/m 67; B: 37 t/m 59), in N-5 in zeventien hoofdstukken (31 t/m 47). N-2 en N-5a beperken zich, wederom, tot het noemen van de namen van de heren van Brederode en hun echtgenotes en spelen dus geen belangrijke rol bij de versievergelijking voor dit onderdeel.

Groep A en N-6 komen tekstinhoudelijk geheel overeen, op één passage in N-6 na. Het betreft een uitweiding over bisschop David van Bourgondië, aan het einde van hoofdstuk 57, het hoofdstuk over de vrijlating van Reinoud II van Brederode (hoofdstuk 65 in groep A). In groep A eindigt dit hoofdstuk met de vrijlating en in ere herstelling van Reinoud II van Brederode en zijn dienaar Jan van Amerongen. N-6 geeft hierna nog ca. 270 woorden, die verhalen over de spijtgevoelens van bisschop David van Bourgondië, die verantwoordelijk was voor de gevangenschap en marteling van Reinoud II. Volgens de passage kwam bisschop David in gewetensnood:

“so beghan hem sijn consciëntie te wroeghen ende te oerdelen van alle dat onmenselick ghewelt ende overdaet dat hij aen sulcken eedelen bloet, uuijt den hoechgebornen bloede van Hollant ghesproten, bedreven had doer valsche quaden ende partijelicke raet der Cabbeljauschet partijen.” (N-6, fol. 45r)

De uitweiding verhaalt vervolgens hoe bisschop David aanbiedt om bij te dragen aan het in ere herstellen van Reinoud II, ondermeer door diens kinderen van rijke giften te voorzien. Zodra Reinoud II overlijdt, neemt David zijn aanbod echter terug.¹⁵² Hoewel de uitweiding in N-6 qua schrijfstijl overeenkomt met de rest van de *Brederodekroniek*, doet het inhoudelijk ietwat vreemd aan. Het belicht namelijk een menselijke kant van bisschop David, terwijl deze man in de rest van de kroniek juist zeer negatief wordt afgeschilderd, zoals in de hierboven geciteerde vergelijking met de Bijbelse David. Ik ben dan ook geneigd om deze passage als een latere toevoeging te zien.

Groep A onderscheidt zich van N-6 door een inleidende illustratie die zich over twee pagina's uitstrekt. Afgebeeld zijn de kwartierstaten van Reinoud II van Brederode en zijn vrouw Yolande van Lalaing, de opdrachtsgeefster van de kroniek:

¹⁵² De tekst van de uitweiding is opgenomen in bijlage C.

Kwartierstaten¹⁵³ van Reinoud II van Brederode (links) en Yolande van Laleng (rechts). N-3, ff. 28v-29r.

Deze illustratie komt voor in N-3 en N-8; in N-4 vinden we op deze plaats een open plek. Het ligt voor de hand dat handschrift N-A (waar deze versies op terug gaan) ook deze illustratie had. De zorg die aan de afbeelding is besteed en de nadruk die hierin gelegd wordt op het huwelijk van Reinoud II en Yolande, doen vermoeden dat deze illustratie bedoeld was voor Yolande van Lalaing zelf. Mogelijk was handschrift N-A het presentie-exemplaar voor Yolande, of was het hierop gebaseerd.

Hoofdstuk 31 in N-5 dekt, min of meer, de inhoud van hoofdstukken 45 t/m 49 van groep A (37 t/m 41 van N-6). In dit hoofdstuk worden enkele gebeurtenissen niet opgenomen, die wel in groep A en N-6 voorkomen. Allereerst ontbreekt in N-5 een passage over het afbreken van het kasteel Brederode door de burgers van Haarlem. Daarnaast ontbreken in N-5 twee 'politieke aanvallen' van de Kabeljauwse partij jegens Reinoud II van Brederode. De eerste politieke aanval betreft een moordaanslag op Reinoud II in Den Haag in 1433; de tweede is een klacht van de Kabeljauwse partij na de toelating van Reinoud II tot de Orde van het Gulden Vlies met betrekking tot de rechtmatige afstamming van de Brederodes:

¹⁵³ Met dank aan Henk 't Jong (Historisch adviesbureau 't Scapreel, Heraldisch atelier de Raaf), die de afbeelding als kwartierstaat wist te identificeren. Daarnaast maakte hij een echt kwartierstaat voor Reinoud II van Brederode; vergelijken we dit met de geïllustreerde kwartierstaat in N-3 en N-8, dan blijkt dat de geïllustreerde kwartierstaat, net als de tekst van de *Brederodekroniek*, een aantal fictieve familieleden bevat. Cf.: <http://www.ateliederdaaf.nl/HTML/MEAdelswapens.html>

“Als dan hertoghe Philips heer Reynolt van Brederueden zyn oerden gheseynt hadde, doe ghingen die Cabbeljaus ende informeerden hertoch Philips ende zeyden dat de heer van Brederueden ghecome was van bastardyen uuyt Hollandt. Ende datmen zyn wapen zoude brecken mitten stock, als men den oerden hielt vant gulden vlies. Doe sende hertoghe Philips tot Egmont int clooster ende inden Haeghe, om alle die olde scriften te oversien ende doen vantmen altesamen gheloghen.” (N-8, fol. 30v; zo ook in N-6)

Net als bij de passages over het Haarlemse Karmelietenklooster van het vorige onderdeel, ligt het niet voor de hand dat Jan van Leiden deze gebeurtenissen niet zou hebben opgenomen in zijn eerste Nederlandstalige versie. In de rest van het werk staan immers juist de onbehoorlijke behandeling van Reinoud door zijn politieke tegenstanders en de rechtmatige afstamming van de Brederodes centraal.

Ten slotte, heeft alleen N-5 een verwijzing naar een hoofdstuk over de bastaarden van Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode:

Dese Reijnalt, heer van Brederueden, ende Ghijsbrecht, de doemproest tUtrecht, sijn brueder, die wonnen veel bastert sonen ende dochteren, daer ick noch na of scriven sel in dat ___ capittel.” (N-5, fol. 31r)

Het hoofdstuknummer is niet ingevuld, omdat een hoofdstuk over de bastaarden van Brederode niet in N-5 voorkomt. Geen van de Nederlandse handschriften geeft een dergelijk hoofdstuk; de Latijnse versie geeft dit wel (zie hoofdstuk 3, p. 68).

De resterende hoofdstukken in N-5, 32 t/m 47, komen overeen met hoofdstukken 50 t/m 65 van groep A (42 t/m 57 van N-6). De tekst van hoofdstuk 47 stopt in het midden van de laatste zin en laat de rest van de bladzijde leeg:

“Item. Des jaers daer na, want Jan van Amerongen oeck onsculdich was gevonden, so is hi mede vry ende quyt gewijst.” (N-5, fol. 51v)

“Des jaers daerna, want Jan van Ameronghen oick ontschuldich was ghevonden, zoo is hij mede vrij ende quijt ghewijst ende was noch nae weder schout tot Utrecht.” (N-8, fol. 45v; zo ook in N-6)

De twee laatste hoofdstukken van dit onderdeel in groep A (66 en 67) en N-6 (58 en 59) ontbreken in N-5. Deze twee hoofdstukken behandelen respectievelijk de dood van Reinoud II en de dood van Gijsbrecht. N-5 heeft bovendien niet de uitweiding die in N-6 aan het einde van hoofdstuk 57 wordt toegevoegd.

Concluderend, groep A en N-6 geven vrijwel dezelfde tekst. N-6 heeft een toevoeging over bisschop David van Bourgondië die inhoudelijk afwijkt van de rest van de kroniek en staat dus, wat dit onderdeel betreft, verder van de eerste Nederlandse versie af dan groep A.

N-5 geeft voor dit onderdeel een tekst die verder af staat van de eerste Nederlandse versie dan groep A en N-6. Deze conclusie baseer ik met name op het feit dat de gebeurtenissen die in N-5 ontbreken (de politieke aanvallen jegens Reinoud II) zó cruciaal zijn dat ze niet hebben kunnen ontbreken in de eerste Nederlandse versie. N-5 breekt bovendien af vóór de dood van Reinoud II, het ligt niet voor de hand dat dit feit in de eerste Nederlandse versie zou zijn weggelaten.

Op basis van dit onderdeel kan dus gesteld worden dat groep A de versie geeft die het dichtst staat bij de eerste, Nederlandse versie van de *Brederodekroniek*. Een aanvullend argument voor deze stelling is de illustratie van de kwartierstaten van Reinoud II en Yolande van Lalaing, die we alleen vinden in groep A. Deze afbeelding gaat mogelijk terug op het presentie-exemplaar voor Yolande.

7. De Vianense hoofdstukken en de kroning van 1486

Na de dood van Reinoud II in 1473 verschuift de aandacht naar Yolande van Lalaing en haar kinderen. Yolandes voogdij over haar kinderen wordt betwist door twee neven van Reinoud II: Walraven van Waardenburg en Reinier van Broekhuizen. Dit conflict onttaardt in een beleg van het kasteel Batestein te Vianen, waar de Brederodes op dat moment wonen. Reinier van Broekhuizen slaagt erin de macht te krijgen in Vianen en houdt bovendien Walraven van Brederode, de oudste zoon van Reinoud II en Yolande, en zijn zus Josina gevangen. Yolande slaagt er uiteindelijk in om Reinier uit Vianen te kopen en haar kinderen te bevrijden. Vianen komt zo weer in handen van Yolande en haar zoon Walraven.

Het blijft echter verkeren in Vianen. Tijdens de Stichtse oorlog, tussen 1481 en 1483, wordt de stad ingenomen door Vincent van Swanenburg. Vincent en zijn mannen beroven Batestein en nemen alles mee wat los en vast zit, totdat er geen stoel meer over is om op te zitten. Aangezien de Utrechtse Vincent nog soldijgelden schuldig zijn, weigert hij Vianen te verlaten voordat men hem heeft uitbetaald. Dit duurt echter te lang en uiteindelijk wordt Vincent door Walraven van Brederode en de poorters van Vianen afgekocht. Pas in 1482 wordt Walraven weer welkom geheten in Vianen, als achttiende heer van Brederode.

Hierop volgt nog een hoofdstuk over de kroning van Maximiliaan van Habsburg tot Rooms-koning. Tijdens deze koningskroning, op 9 april 1486, werd tevens een aantal edelen tot ridder geslagen, waaronder Walraven van Brederode.

Dit gehele onderdeel verschilt, qua stijl en inhoud, sterk van de rest van de *Brederodekroniek*. Dit gegeven zal een belangrijke rol spelen bij de datering die in hoofdstuk 4 wordt besproken.

Versievergelijking

Voor dit onderdeel is de tekst van groep A volledig gelijk aan de tekst van N-6. In N-5 komt dit onderdeel niet voor. Hetzelfde geldt voor N-2 en N-5a, waarin slechts enkele gegevens staan over Walraven van Brederode.

Conclusies handschriftelijke overlevering van de Nederlandse *Brederodekroniek*

Op basis van bovenstaande inhoudelijke analyse is het nu mogelijk om een antwoord te geven op de nog overgebleven vragen betreffende de handschriftelijke overlevering van de Nederlandse *Brederodekroniek*:

1. Hoe zag de *Brederodekroniek* N-B er precies uit? Volgde deze de opzet van N-5 of N-6?
2. Wat is de precieze relatie tussen N-A en N-B+N-Ba? Is N-B+N-Ba een bewerking van N-A, of andersom, is N-A een samenvoegsel N-B en N-Ba? Of is een derde scenario mogelijk, waarbij N-A en N-B+N-Ba beide onafhankelijke versies zijn van de eerste, Nederlandse versie en er geen sprake is van een directe relatie tussen N-A en N-B+N-Ba?

Eerder concludeerden we dat N-5 en N-6, gezien de overeenkomsten in de eerste twintig hoofdstukken, teruggaan op eenzelfde versie: N-B. Uit bovenstaande analyse is gebleken dat de tekst van de *Brederodekroniek* in N-5 inhoudelijk verder afstaat van de eerste Nederlandse versie door Jan van Leiden dan N-6. N-5 gaat immers terug op een latere bewerking die rond het jaar 1481 gedateerd moet worden, waarbij informatie over het geslacht van Hendrik van Vianen is toegevoegd en belangrijke informatie over het Karmelietenklooster van Jan van Leiden en de politieke tegenstanders van Reinoud van Brederode is weggelaten. N-B zal dus gelijk zijn geweest aan de *Brederodekroniek* in N-6, maar bevatte mogelijk niet de uitweiding over bisschop David, hetgeen we eveneens als een latere toevoeging hebben bestempeld.

Dan rest de vraag naar de relatie tussen N-A en de combinatie van N-B met N-Ba. N-2 en N-5a, die teruggaan op N-Ba, geven enkele passages die wel in groep A voorkomen, maar niet in N-5 en N-6. Deze passages hebben betrekking op informatie over de koningen van Frankrijk en de hertogen van Aquitanië, alsmede stukken uit hoofdstuk 11 van groep A, over het wapen van Brederode en de beschuldigingen van de politieke tegenstanders van de Brederodes. De overeenkomsten tussen N-Ba en N-A is slechts op drie manieren te verklaren:

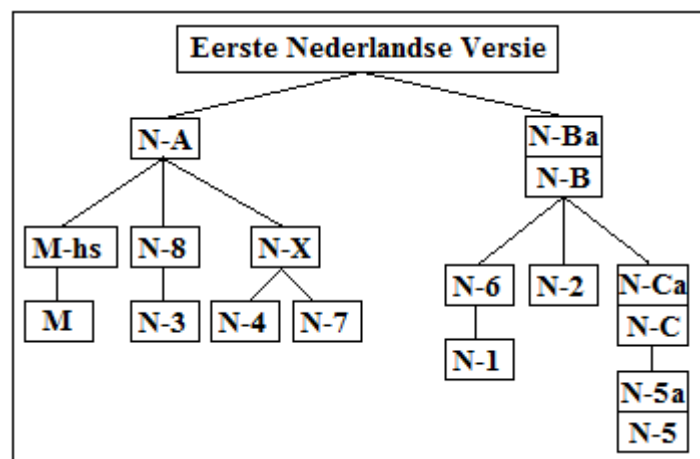
1. N-A (waar alle versie van groep A op terug gaan) is ontstaan uit het samenvoegen van N-B en N-Ba.
2. De opsplitsing in een Brederodegenealogie (N-Ba) en een verkorte *Brederodekroniek* (N-B) is een latere bewerking N-A.
3. De opsplitsing in een Brederodegenealogie (N-Ba) en een verkorte *Brederodekroniek* (N-B) is een onafhankelijke kopie van de oorspronkelijke eerste versie, net als N-A.

Van deze drie verklaringen lijkt mij de eerste het meest onwaarschijnlijk. N-B lijkt namelijk in een aantal gevallen verder af te hebben gestaan van de eerste Nederlandse versie dan groep A. N-5 en N-6 geven een tekst die in vergelijking met groep A met name in het begin sterk is verkort en, in sommige gevallen, duidelijk inferieur (bijvoorbeeld door het ontbreken van enkele koningen van Frankrijk). Bovendien staat groep A in een aantal gevallen dichterbij de bronnen, zoals Genesis en de *Nederlandse Beke*. Daarnaast bevat groep A een illustratie die mogelijk te herleiden is tot het presentie-exemplaar voor Yolande van Lalaing.

Is de combinatie N-B en N-Ba dan een latere bewerking van N-A? Tegen een directe relatie tussen N-A en N-B pleit slechts één gegeven: N-5 en N-6 geven, in tegenstelling tot groep A, de afstamming van de hertogen van Aquitanië zoals die ook in het *Chronicon Hollandiae* van Jan van Leiden voorkomt. Op basis hiervan moeten we aannemen dat de lezing van N-B hier dan de meest authentieke is en voor dit gegeven staat N-B dan dichterbij de eerste, Nederlandse versie. N-B kan dan niet afgeleid zijn van N-A. Het feit dat N-2 en N-5a (en daarmee N-Ba) dezelfde afstamming geven voor de hertogen van Aquitanië als groep A moet dan worden beschouwd als een toevalligheid: de opsteller van N-Ba maakte blijkbaar dezelfde fout als de kopiist van N-A.

Dit betekent dat het hierboven geopperde, derde scenario – N-A en N-B+N-Ba zijn beide onafhankelijke versies van de eerste, Nederlandse versie en er is geen sprake van een directe relatie tussen N-A en N-B+N-Ba – het meest waarschijnlijke is.

Over de eerste Nederlandse versie kunnen we het volgende concluderen: zij bestond waarschijnlijk uit één tekst en had niet de indeling in een Brederodegenealogie en een verkorte *Brederodekroniek*; de verkorte *Brederodekronieken* in N-5 en N-6

Schematische weergave van de handschriftelijke overlevering van de Nederlandse *Brederodekroniek*.

staan immers verder van de bronnen af dan groep A. De eerste Nederlandse

versie had de afstamming van de hertogen van Aquitanië zoals N-5 en N-6, maar bevatte verder de tekst van groep A, inclusief de stukken uit hoofdstuk 11 die we ook in N-2 en N-5a vinden. Zij was bovendien geïllustreerd en had waarschijnlijk de grote illustratie van de

kwartierstaten van Reinoud II en Yolande van Lalaing, zoals we die in N-3 en N-8 terug vinden.

In het volgende hoofdstuk worden de Latijnse en Franse *Brederodekroniek* besproken en hun relatie met de Nederlandse *Brederodekroniek*. Het hoofdstuk wat daarop volgt bespreekt de datering van de eerste versie van de *Brederodekroniek*.

Hoofdstuk 3 – De Latijnse en Franse *Brederodekroniek*

Met versies in het Nederlands, Latijn en Frans neemt de *Brederodekroniek* een unieke positie in binnen de laatmiddeleeuwse geschiedschrijving van Holland. Het is de enige Hollandse kroniek uit deze periode die in drie talen verschenen is. Dit gegeven, en de rijke handschriftelijke overlevering, wijzen op een grote, mogelijk internationale populariteit van de kroniek.

De drietalige overlevering van de *Brederodekroniek* levert daarnaast een cruciale vraag op: in welke taal was de eerste versie geschreven? In het verleden zijn op deze vraag verschillende antwoorden gegeven: Romein en Bruch gingen er vanuit dat de eerste versie in het Latijn gesteld was;¹⁵⁴ Hoar en Ebels-Hoving stelden juist dat de Latijnse *Brederodekroniek* een vertaling is van een Nederlandstalig origineel.¹⁵⁵ Echter, geen van de historici die zich aan deze vraag waagden, heeft de relatie tussen de Nederlandse en Latijnse versies benaderd vanuit een gedegen tekstvergelijking. In dit hoofdstuk wordt hiertoe een eerste poging gedaan. Eerst worden de Latijnse versies besproken, daarna de Franse versie.

Latijnse *Brederodekroniek*

Er bestaan drie Latijnse versies van de *Brederodekroniek*: L-1, L-2 en L-3. Zij bevatten elk 62 hoofdstukken en lopen tot 1482; de Latijnse versies hebben geen proloog en noemen niet de keizerskroning van Maximiliaan van Bourgondië in 1486. Hieronder wordt eerst de onderlinge relatie tussen de Latijnse versies besproken, vervolgens de relatie met de Nederlandse versies.

L-1, L-2, L-3 en L-X

L-1 is tweemaal uitgegeven, door Hoar in 1955 en Jappe Alberts & Rutgers in 1957.¹⁵⁶ In beide gevallen kozen de uitgevers voor deze versie omdat zij veronderstelden dat deze uit de tijd van Jan van Leiden zelf stamde. Deze aanname is echter onjuist gebleken. Lulofs heeft namelijk aangetoond dat in L-1 verwezen wordt naar de Vlaamse kroniek *Commentarii sive annales rerum Flandricarum* van Jacques de Meyere, een werk dat pas in 1561 gepubliceerd werd.¹⁵⁷ L-1 moet dus ná 1561 geschreven zijn.

¹⁵⁴ Romein, *Geschiedenis*, p. 117; Bruch, *Supplement*, p. 45.

¹⁵⁵ Ebels-Hoving, 'Johannes a Leydis', pp. 44-45. Hoar, *Brederode Chronicle*, pp. 33-38. Zie ook bijlage G.

¹⁵⁶ Jappe Alberts & Rutgers, *Cronica illustrium* en Hoar, *Brederode Chronicle*.

¹⁵⁷ M. Lulofs, 'Die van Brero heeft men eens gesien', in: Ebels-Hoving e.a., *Genoechlicke ende lustige historiën*, p. 88. L-1, p. 53. Voor verwijzingen naar L-1 is gebruikt gemaakt van de editie door Jappe Alberts & Rutgers.

De titel van ‘de oudste Latijnse versie’ komt toe aan L-3. Op fol. 31v van dat handschrift staat immers: “finitum anno XV C quintodecimo ipso die Luce Evangeliste. Anno M D quintodecimo, etc.”. L-3 stamt dus uit 1515 en is daarmee in ieder geval zo’n vijftig jaar ouder dan L-1. L-2, ten slotte, is een directe kopie van L-3, omdat we ook in dit handschrift de datering “descriptum est anno 1515 ipso die Luce evangeliste” vinden, terwijl het handschrift zelf uit 1548 stamt.¹⁵⁸ Toch is L-3 niet de eerste Latijnse versie, zij bevat namelijk een Augensprung.¹⁵⁹ L-3 gaat dus terug op een nog oudere, Latijnse versie.

Tussen L-2 en L-3 bestaan vrijwel geen verschillen, tussen L-1 en L-3 des te meer; een compleet overzicht van deze verschillen is opgenomen als bijlage F. L-1 is uitgebreider dan L-3 en geeft een groot aantal passages dat in L-3 niet voorkomt, waaronder de passage waarin verwezen wordt naar de kroniek van De Meyere uit 1561. Sommige van deze passages hebben betrekking op de astrologie, zoals een bericht over een komeet boven Holland in 1014 en een beschrijving van lichtcirkels in de lucht in 1122.¹⁶⁰ Een ander deel heeft betrekking op het Hollandse gravenhuis.¹⁶¹ De meeste passages die in L-1 voorkomen, maar niet in L-3, komen overeen met passages uit de *Nederlandse Brederodekroniek*. Een ander verschil tussen L-1 en L-3 betreft passages waarbij L-1 overeenkomt met de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek*, maar L-3 een verkorte versie geeft.¹⁶²

Het feit dat L-1 voor een groot aantal passages dichterbij de Nederlandse versies staat dan L-3, kan op twee manieren worden verklaard:

1. De kopiist van L-1 vulde een op L-3 lijkend handschrift aan met een Nederlandse versie van de *Brederodekroniek*.
2. L-3 is een ingekorte versie van een ouder, uitgebreider Latijns handschrift, dat de passages bevatte die L-1 en de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* gemeen hebben.

Op basis van verschrijvingen in L-3 ben ik geneigd te kiezen voor het tweede scenario. Op verschillende plaatsen in L-3 worden namelijk woorden of frases doorgestreept, die wel op die plek in L-1 voorkomen. Bij het beschrijven van de vrijspraak van Reinoud II van Brederode in 1472, bijvoorbeeld, wordt in L-1 vermeld dat dit plaats vond op een vrijdag. Op dezelfde plaats in L-3 vinden we de verwijzing naar vrijdag niet, maar de kopiist van L-3 had blijkbaar een versie voor zich die de verwijzing naar vrijdag wel had:

¹⁵⁸ L-3, fol. 127v. Voor de datering, zie bijlage A.

¹⁵⁹ “Itaque cum pervenissent ad presentiam episcopi locutus est eis presul verba magistri Reijneri antidicta.” (L-3, fol. 18v; zo ook L-2, fol. 104v). Cf. “et perduxit eos tandem ad presentiam David episcopi Traiectensis. Tunc episcopus locutus est ad eos verba magistri Reyneri anteposita” (L-1, p. 64).

¹⁶⁰ L-1, pp. 10, 13-14.

¹⁶¹ Zie bijlage F, onder andere in hoofdstukken 3, 5, 12, 17.

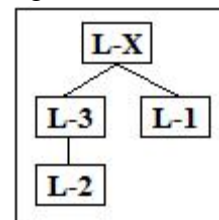
¹⁶² Zie bijlage F, daar waar L-1 overeenkomt met een van de Nederlandse versies is dit als zodanig aangegeven.

Qua de re prelibatus dux anno sequenti scilicet M CCCC LXXII quarta die mensis May, que tunc fuit dies Veneris, suscipiens excusationes Reynaldi... (L-1, p. 100)

Quare prelibatus dux anno sequenti scilicet M CCCC LXXII quarta die mensis may, ~~que tunc fuit~~ suscipiens accusationes dominum Reijnaldi... (L-3, fol. 28r)

De kopiist van L-3 begon de verwijzing naar vrijdag over te schrijven, maar bedacht zich na de eerste drie woorden en kraste deze door. Blijkbaar vond de kopiist van L-3 de verwijzing naar vrijdag overbodig. Voor L-1 was de verwijzing wel nodig: in een later hoofdstuk volgt een alinea waarin verhaald wordt over het wonderlijke toeval dat allerlei belangrijke gebeurtenissen in het leven van Reinoud II op een vrijdag plaatsvinden.¹⁶³ Deze alinea komt ook voor in de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek*, maar ontbreekt in L-3.¹⁶⁴ Soortgelijke verschrijvingen, waarbij een woord dat in L-1 voorkomt, wordt doorgestreept in L-3 vinden we op ff. 18v, 20v en 21r van L-3. Uit deze verschrijvingen blijkt dat de kopiist van L-3 een bewuste poging heeft gedaan om een oorspronkelijk uitgebreider handschrift in te korten.

Gezien het bovenstaande, gaan L-1 en L-3 beide, onafhankelijk, terug op een ouder Latijnse voorbeeld (L-X). Hoe deze versie er precies heeft uitgezien is met geen mogelijkheid te reconstrueren. L-1 is namelijk ten dele een uitbreiding van ná 1561, zoals de verwijzing naar de kroniek van De Meyere uitwijst, en L-3 is juist een ingekorte versie. Welk gedeelte van de passages die wel in L-1 maar niet in L-3 voorkomen, ook hebben behoord tot L-X is dus niet vast te stellen. Het ligt echter wel voor de hand dat L-X in ieder geval de passages heeft bevat die L-1 gemeen heeft met de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek*.

Relatie met Nederlandse Brederodekroniek

L-X gaat naar alle waarschijnlijkheid terug op een Nederlandstalig origineel. Hier zijn drie argumenten voor:

1. Slordigheden in de Latijnse tekst wijzen op een vertaling uit het Nederlands.
2. De tekst van de Nederlandse *Brederodekroniek* staat dicht bij gebruikte bronnen
3. De Latijnse versies hebben veel gemeen met N-5.

Hieronder worden deze drie argumenten uitgebreid besproken.

¹⁶³ L-1, pp. 102-103.

¹⁶⁴ N-8, fol. 46r (ook in N-6).

De Latijnse tekst bevat enkele slordigheden die wijzen op een vertaling uit het Nederlands. In een aantal passages duiken bijvoorbeeld onvertaalde Nederlandse woorden op:

“addidit *gruytgelt* in multis locis”(L-1, p. 9; zo ook in L-3)

“ghaf hem daertoe veel dorpen ende gruyt ghelt” (N-8, fol. 14v; zo ook in N-5 en N-6)

“quinque *fiertelen lantlosemade*” (L-1, p. 10; zoo ook in L-3)

“vyff viertelen landt losemaette” (N-8, fol. 15v; zo ook in N-5 en N-6)

Een ander ‘vertaalprobleem’ zijn zinnen waarbij de Latijnse versie ‘esthetisch’ minder sterk is dan het Nederlandstalig origineel. Een voorbeeld hiervan is de etymologische uitleg van de naam Brederode, die berust op het feit dat ‘roede’ een Middelnederlands woord was voor een oppervlaktemaat; “brede roeden” betekent zo ‘veel land’:

“Ick sal Sijphridus, mijnen soene, al en heeft hijs niet wel verdient, geven brede rueden ende ruym ghemeten voir zijn deel tot veel plaitsen gelegen in Hollandt, alsoe dat hij zijnen staet eerlyck zal moghen vueren.” Ende uuyt dit woert, zoe zijn die heeren van Brederueden ghenoept die heeren van Brederueden.” (N-8, fol. 14v; zo ook in N-5 en N-6)

“Ego dabo filio meo Syphrido pro parte sua mensuras terrarum satis latas amplas in comitatu Hollandensi. Id est Teutonice Brederueden, et inde nominatie sunt domini de Brederueden.” (L-1, p. 9)

“Ego dabo filio meo Syphrido pro parte sua mensuras terrarum satis latas amplas in comitatu Hollandensi, vulgaritas Brederueden.” (L-3, fol. 6r)

In de Latijnse versies verliest de etymologie van Brederode haar kracht. Een ander voorbeeld van ‘verarming’ dat wijst op een vertaling van Nederlands naar Latijn, betreft het allitererende paar schreien-schrijven in de Nederlandse tekst dat in de Latijnse tekst verloren gaat:

“Als ick dan denck om die tribulacie des edelen heers van Brederueden, zoo lust my bet te schreyen dan yet daer of te scryven.” (N-8, fol. 36v; zo ook in N-5 en N-6)

“Cogitanti ergo mihi de iam dicti Reynaldi tribulatione flere magis libet quam aliquid scribere.” (L-1, p. 66 ; niet in L-3)

Een tweede gegeven dat wijst op een Nederlandse ‘voorouder’ voor de Latijnse versies is het feit dat de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* in termen van zinsstructuur en woordkeus dichter bij de bronnen staan dan de Latijnse versies. Een illustratief voorbeeld betreft de beschrijving van een brand te Utrecht in 1148, waarvoor Jan van Leiden de Hollands-Utrechtse kroniek van Beke heeft gebruikt. Van deze kroniek van Beke bestaan een Latijnse en een Nederlandse versie; en de brand van 1148 wordt in beide versies anders

beschreven.¹⁶⁵ Zowel de Latijnse als de Nederlandse versie van de *Brederodekroniek* geeft de versie van het verhaal zoals dit in de *Nederlandse Beke* staat.¹⁶⁶ Jan van Leiden maakte dus gebruik van de *Nederlandse Beke* voor de *Brederodekroniek*. In de eerste versie van zijn *Chronicon Hollandiae* (1466) beschrijft Jan van Leiden ook de brand van 1148, maar gebruikt hij de *Latijnse Beke* als bron.¹⁶⁷ Van Leiden beschikte dus over zowel de *Latijnse* als de *Nederlandse Beke* en voor de *Brederodekroniek* gebruikte hij de laatste.

Een tweede voorbeeld waaruit het gebruik van de *Nederlandse* en niet de *Latijnse Beke* blijkt, betreft de beschrijving van een grote droogte in Frankrijk tijdens het leven van Dirk II van Brederode. De tekst van de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* komt voor bepaalde woorden overeen met de *Nederlandse Beke*, de Latijnse *Brederodekroniek* heeft weinig tot niets gemeen met de *Latijnse Beke*:

“By dese heer van Brederuedens tyden, zoe was in Vranckryck alsoe grooten droocht dat alle fonteynen ende alsulcke wateren die verdroochden. Ende die aerde schoerde van droochten ende uyt die schoren zoe quam vuer ende dat bernde onlescelyck twee jaer duerende.” (N-8, fol. 18r; zo ook in N-5 en N-6)

“In desen tiden was in Vrancric soe grote droochte van groter hette in den somer, dat alle fonteynen, putten, culen, riviere, meeren verdroghet waren, sodattie eerde clovede ende in dien cloven quam vier, dat bernde ii jaer lang, dat mens niet lesschen en mochte.”¹⁶⁸

“Temporibus autem istis in Francia fuit tanta siccitas in estate quod omnes fontes putei et huiusmodi aque siccati erant, et terra scindebatur, ex quibus scissuris ascendit ignis qui ardebat inextinguibiliter per biennium” (L-1, p. 13; niet in L-3)

“Eisdem eciam temporibus estivalis siccitas in Francia tantum efferbuit, ut desiccatis fontibus, puteis et cisternis, fluminibus et lacis flammeus ignis per rimas terre intraverit, qui nullatenus ad biennium extingui poterat.”¹⁶⁹

Jan van Leiden gebruikte dus de *Nederlandse Beke* voor het schrijven van zijn *Brederodekroniek*. Als Van Leiden de *Brederodekroniek* eerst in het Latijn zou hebben geschreven, ligt het voor de hand dat hij de *Latijnse* en niet de *Nederlandse Beke* zou hebben gebruikt voor de inhoudelijk niet relevante passages over de brand van 1148 en de Franse droogte.

Het derde en laatste argument voor het veronderstellen van een Nederlands origineel en een Latijnse vertaling betreft de relatie van de Latijnse versies met N-5. In het vorige

¹⁶⁵ Bruch, *Croniken*, p. 77. Idem, *Chronographia*, p. 113. De *Nederlandse Beke* noemt het ‘brune cruus’ een geblakend beeld van Sint Salvador dat de brand overleefde. Dit gegeven ontbreekt bij de *Latijnse Beke*.

¹⁶⁶ N-8, fol. 18v “dat swarte cruys”. cf. L-1, p. 14 “nigra crux” (niet in L-3).

¹⁶⁷ *Chronicon Hollandiae*, 1^e versie: Leiden, UB, BPL 127 D, fol. 50r. Ook in 2^e versie: Sweertius, *rerum Belgicarum*, p. 156.

¹⁶⁸ Bruch, *Croniken*, p. 70.

¹⁶⁹ Bruch, *Chronographia*, p. 101.

hoofdstuk is bepleit dat N-5 een afschrift is van een bewerking van de Nederlandse *Brederodekroniek* van 1481 of kort daarna (N-C), omdat over het huwelijk van Maria van Zevenbergen en Cornelis van Bergen van 1481 wordt gesproken alsof ze “nu getrouwt” zijn (N-5, fol. 30v).¹⁷⁰ In de Latijnse versies vinden we ook een verwijzing naar dit huwelijk: “Cornelius vero domicellus de Bergen accepit seniore in uxorem.” (L-1, p. 40; niet in L-3). In de andere Nederlandse versies (groep A en N-6) komen verwijzingen naar dit huwelijk niet voor.

De relatie tussen de Latijnse versie en N-5 blijkt verder uit het feit dat beide op dezelfde wijze verschillen van de andere Nederlandstalige versies. Hieronder volgt een drietal voorbeelden van deze overeenkomsten uit de eerste vier onderdelen van de *Brederodekroniek*, waaruit blijkt dat de Latijnse versies dichter liggen bij N-5 en N-6 (die voor deze onderdelen vrijwel gelijk zijn) dan bij groep A. De beschrijving van het wapen van Troje:

“leonem rubeum, cum lingua et branchis blaveis” (L-1, p. 7; zo ook in L-3)

“een rode lew mit een blauwe tonghe ende blauwe clauwen.” (N-6, fol. 6v; zo ook in N-5)

“eenen leon van keel, getonghet ende geclauweert van lazueur.” (N-8, fol. 9r)

Een opmerking over het feit dat in Siegfried het bloed van Troje en het bloed van Griekenland (via diens moeder) samen komen; deze opmerking komt niet voor in N-8:

“Ex predictis quippe patet qualiter verum sit, quod iam dictus Syphridus ortus est de nobilissimo genere et sanguine Troyanorum et Graecorum” (L-1, p. 7; zo ook in L-3)

“Ende aldus is vernicht in greve Arnouts kinderen dat bloet ende edelheijt van Troijen ende Grieken.” (N-6, fol. 9r; zo ook in N-5)

Gift van land aan Siegfried, door Arnulf:

“Dedit ei ergo hereditario iure quoddam magnum et speciosissimum castrum prope Haerlem, quod ipse Arnulphus comes fundaverat et fabricaverat, quod de cetero appellatur Brederueden, et addidit gruytgelt in multis locis, villasque multas cum magnis redditibus. Tradiditque etiam hereditario iure castrum Theylingen circa Leiden, cum multis redditibus. Insuper et plures villas in Suythollandia, cum plerisque bonis in diversis locis per totam Hollandiam.” (L-1, p. 9; zo ook in L-3)

“Greve Arnout die gaff doe sijnen zoen Sijphrido een schoen suverlick casteel bij Haerlem dat hij selve ghefundeert hadde. Ende dat casteel gaff hij hem erflijck mit gruijt ghelt tot veel plaetsen mit veel derpen ende renten. Ende dat casteel wart ghenoeemt dat slott te Brederode ende also hietet noch huden op desen dach. Item, hij gaff hem oeck erflicken dat casteel te Teijlingen bij Leijden mit veel renten ende dorpen in Zijthollant.” (N-6, fol. 10r; zo ook in N-5)

“Grave Arnulphus die ghaf Syphrido, zyn zoene, als dat hy wesen zoude burchgrave ende rechter van Kermerlandt ende van Westvrieslandt zyn leven lanck. Ende daer toe ghegheven hy hem noch een kasteel dat die selve grave Arnulphus hadde doen funderen

¹⁷⁰ Zie hierboven, pp. 52-53.

ende en was noch niet al volmaect ende dat wert voltymmert ende wert geheeten Brederueden. Ende ghaf hem daertoe veel dorpen ende gruyt ghelt ende slusen ende ander gueden, geleghen in Noorthollandt ende in Kermerlandt. Ende daer toe ghaf hy hem veel dorpen in Zuythollandt, geleghen tusschen den water dat Merwen ende Lecke hiet ende de Gysen heyt. Ende van alle dit te samen zoe wert ghemaect een heerschappeye ende hiet voert die heerschappeye van Brederueden. Ende Syphridus voirs. was hier of die eerste heere. Ende noch zoo ghaf grave Arnulphus Syphrido, synen soene, een casteel gelegen in Noorthollandt ende heet Teylingen mit veel ander gueden.” (N-8, ff. 14v-15r)

Slechts op één punt verschillen de Latijnse versies van N-5 en N-6 en komen ze overeen met N-8: het hoofdstuk over de genealogie van de heren van Teilingen.¹⁷¹

De relatie met N-5 blijkt met name uit het vijfde en zesde onderdeel van de kroniek (van Willem IV tot Walraven I (10e tot 16e heer van Brederode) en Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode). Zo hebben de Latijnse versies, net als N-5, een geheel hoofdstuk over het geslacht van Hendrik van Vianen, dat in geen van de andere Nederlandse versies voorkomt. In dit hoofdstuk staat onder andere het hierboven genoemde huwelijk van Maria van Zevenbergen en Cornelis van Bergen uit 1481. Bovendien hebben de Latijnse versies een hoofdstuk dat geheel gewijd is aan de bastaarden van Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode. In de Nederlandse versies van groep A en N-6 komt deze informatie wel voor, maar niet als apart hoofdstuk.¹⁷² Alleen in N-5 wordt verwezen naar een dergelijk bastaardenhoofdstuk:

Dese Reijnalt, heer van Brederueden, ende Ghijsbrecht, de doemproest tUtrecht, sijn brueder, die wonnen veel bastert sonen ende dochteren, daer ick noch na of scriven sel in dat ____ capittel.” (N-5, fol. 31r)

Het hoofdstuk zelf komt niet in N-5 voor, maar maakte wellicht wel onderdeel uit van de versie waar N-5 op terug gaat: N-C, de bewerking van 1481 of kort daarna.

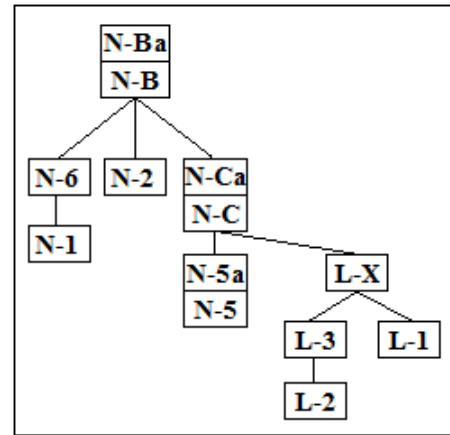
Op basis van het bovenstaande is het mogelijk te concluderen dat L-X, waar de Latijnse versies op terug gaan, een bewerking moet zijn geweest van een Nederlands origineel. Dit Nederlandse origineel was mogelijk N-C, omdat N-5 (dat van N-C afstamt) een aantal zaken gemeen heeft met de Latijnse versies. Van een directe relatie tussen N-5 en L-X is in ieder geval geen sprake, L-3 (uit 1515) is immers al iets ouder dan N-5 (van ná 1521). Bovendien bevatten de Latijnse versies het hoofdstuk over de bastaarden waar N-5 enkel naar verwijst. De gezamenlijke voorouder van N-5 en L-X (N-C) zal dit hoofdstuk over de bastaarden wel hebben bevat; bovendien zal deze versie ook de mededeling over het huwelijk

¹⁷¹ L-1, pp. 10-11. Net als in N-8 wordt aan deze genealogie een geheel hoofdstuk gewijd. In N-5 (en N-6) is dit niet het geval, zie hierboven pp. 48-49.

¹⁷² Een overzicht van bastaardzonen van Reinoud II en Gijsbrecht komt in N-8 (en N-6) voor in de hoofdstukken die handelen over hun dood, zie N-8, ff. 46r, 46v-47r.

van Maria van Zevenbergen en Cornelis van Bergen van 1481 hebben gegeven. N-C is daarmee te dateren op 1481 of kort daarna.

Hiermee is natuurlijk nog niet alles gezegd over de Latijnse versies van de *Brederodekroniek*. Nader onderzoek zal duidelijk moeten maken wat L-1 precies toevoegt aan L-3 en hoe de Latijnse vertaling de Nederlandse passages precies bewerkt.¹⁷³ Daarnaast rest nog de vraag wat de Latijnse versies ons kunnen vertellen over de inhoud van N-C; kwamen de passages die de Latijnse versies gemeen hebben met groep A en N-

6, maar niet met N-5, bijvoorbeeld ook in N-C voor? Tot slot verdient de relatie tussen de Latijnse *Brederodekroniek* en de tweede editie van het *Chronicon Hollandiae* nader onderzoek. Over het algemeen neemt men aan dat Jan van Leiden in deze tweede editie gebruik heeft gemaakt van een Latijnse versie van de *Brederodekroniek*. Als dit het geval is, dan is het mogelijk dat Jan van Leiden zelf verantwoordelijk is voor (een deel van) de Latijnse vertaling. Voor dit onderzoek is een gedegen, geannoteerde editie van het *Chronicon Hollandiae* echter noodzakelijk. Al deze onderwerpen passen niet binnen het bestek van deze scriptie, waarin het primair van belang is om de relatie van de Latijnse versies met de eerste, oorspronkelijke *Brederodekroniek* vast te stellen.

Franse *Brederodekroniek*¹⁷⁴

De Franse versie is bewaard gebleven in één enkel handschrift (F-1) dat in 1976 is aangekocht door de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. F-1 telt 60 papieren folio en bevat alleen de *Brederodekroniek*, die inhoudelijk overeenkomt met de Nederlandse handschriften van groep A. Net als groep A bevat F-1 naast een proloog een tekst in 76 hoofdstukken, tot en met de kroning van Maximiliaan van Bourgondië in 1486. Bovendien heeft F-1, net als N-4, lege ruimtes op de plaatsen waar handschriften N-3 en N-8 zijn geïllustreerd. Een latere hand heeft aan het eind van F-1 nog een stukje tekst toegevoegd over enkele heren die, net als Walraven van Brederode, werden geridderd bij de kroning van 1486. Deze latere hand is ruwweg te

¹⁷³ Ebels-Hoving beargumenteerde bijvoorbeeld dat de Latijnse tekst meer gebruik maakt van stijlmiddelen en daarom ‘humanistischer’ is dan de Nederlandse tekst. Zij gaat er daarbij vanuit dat Jan van Leiden voor beide versies verantwoordelijk is. Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 44-45.

¹⁷⁴ Met dank aan R. Stuip (Universiteit Utrecht) die zo vriendelijk was zijn eerste afschrift van F-1 ter beschikking te stellen.

dateren op ‘na 1522’, omdat hij over een van de edelen zegt dat deze verheven is tot graaf in het jaar 1522.¹⁷⁵ F-1 roept een drietal vragen op:

1. Hoe past F-1 binnen de handschriftelijke overlevering?
2. Verschilt F-1 inhoudelijk van andere versies van de *Brederodekroniek*?
3. Wanneer is deze Franse versie gemaakt?

Op de eerste vraag geven Bruch en Stuip een overtuigend antwoord: de Franse versie is schatplichtig aan een Nederlands origineel. Naast de inhoudelijke overeenkomst (76 hoofdstukken tot 1486) met de Nederlandse versies van groep A, vertoont F-1 namelijk sporen van Nederlandse invloed op het gebied van grammatica en woordkeus. Bruch & Stuip wijzen bijvoorbeeld op de constructie “Phelipe Ruycroks fille” (F-1, fol. 48v) hetgeen een Nederlands voorbeeld suggereert (in het middeleeuws Frans zijn constructies als ‘fille Phelipe Ruycroks’ gebruikelijk).¹⁷⁶ Duidelijkere sporen van Nederlandse invloed geven Bruch en Stuip bij hun bespreking van de woordkeus van F-1. Temidden van de Franse tekst vinden zij namelijk Nederlandse woorden, zoals “un braspennynck sur le morgen” (F-1, fol. 37r), “dickgrave” (F-1, fol. 56r), “tractaet” (F-1, fol. 36v) en “la pyne” (fol. 41v).¹⁷⁷ Bestonden voor de eerste twee Nederlandse begrippen mogelijk geen Franse equivalenten, dit gaat niet op voor de laatste twee. Op basis van deze taalkundige argumenten stellen Bruch en Stuip dat achter de Franse tekst een Nederlands origineel schuil gaat. Mijn onderzoek bevestigt hun conclusie.¹⁷⁸

Bovendien valt de onzorgvuldigheid van de vertaler op. Af en toe heeft hij woorden vergeten te vertalen:

“Arnulphus, *grave* Dierick filz, fut le III conte de Hollande” (F-1, fol. 9v)

“Hildebrantlants, Suwerdingelant, cincq quartelles de *lant* losemate, en Eckerslote *twaelef pont*, en Banes *twee pont*.” (F-1, ff. 13r-13v)¹⁷⁹

Elders gebruikt de vertaler wel de Franse equivalenten ‘conte’, ‘terre’, ‘deux’, ‘douze’ en ‘livre’. Daarnaast is de vertaling op een aantal plekken onvolledig:

¹⁷⁵ F-1, fol. 58v: “baron de Lalaing, cree compte en lan xv^cxxii”.

¹⁷⁶ Bruch & Stuip, ‘Franse kroniek’, p. 41.

¹⁷⁷ Ibidem. Vergelijk: “braspenninck opt morghen” (N-8, fol. 35r), “dijckgraeve” (N-8, fol. 53r), “tractaet” (N-8, fol. 35r) en “der peijnen” (N-8, fol. 40r).

¹⁷⁸ Andere voorbeelden (niet genoemd door Bruch & Stuip) van Nederlandse invloed op het vocabulaire van F-1: “potestaet” (F-1, fol. 10r; “potestat” (N-8, fol. 14r)), “rose” (F-1, fol. 11v; “rosse” (N-8, fol. 15r)), “momboir” (F-1, fol. 29r; “momboir” (N-8, fol. 27v)), “scoutete” (F-1, fol. 36v; “schout” (N-8, fol. 34v)), “clocke” (F-1, fol. 40r; “clock” (N-8, fol. 39r)) en “banck” (F-1, fol. 46r; “pijnbanck” (N-8, fol. 44v)).

¹⁷⁹ Vergelijk: “Arnulphus, grave Didericks zoene, die was de derde grave van Hollandt” (N-8, fol. 13v), “Hildebrandeslandt, Suurdinghelant, vyff viertelen landt losemaette, in Eckerslote twalef pont, in Banes twee pont.” (N-8, fol. 16r). Ook dit is niet genoemd door Bruch & Stuip.

“koninck Karel de Caluwe” (N-8, fol. 13r)
“roy Charles ____ de France” (F-1, fol. 8v)

“geven brede rueden ende ruym ghemeten voir zijn deel” (N-8, fol. 14v)
“donneray[...]Brederode ____ pour sa part” (F-1, fol. 10v)

“Dronghelen, den lantcommelduer vanden Duysschen huys” (N-8, fol. 15r)
“Drongelen ____ de la maison des Alemans” (F-1, fol. 11v)

“grooter heercracht in die Velu bij Wagheningen” (N-8, fol. 24v)
“grant armee au ____ dempres Wagenynghe” (F-1, fol. 25r)

Mogelijk wist de vertaler voor deze woorden geen geschikt Frans equivalent of kon de kopiïst van F-1 het origineel niet goed lezen. Een tweetal correcties in het handschrift suggereert dat de vertaler en de kopiïst van handschrift F-1 één en dezelfde persoon zijn:

“mit drye baren stelen van keel” (N-8, fol. 12v)
“de trois juboïs ~~de baren~~ de geules” (F-1, fol. 8r)

“Gelis Willemszoen dochter binnen Haerlem” (N-8, fol. 46r)
“Gelis Willemsz ~~doeh~~ fille a Haerlem” (F-1, fol. 48r)

De vertaler gaat hier blijkbaar tweemaal de fout in door zijn Nederlandse origineel te volgen en verbetert zich vervolgens door de Nederlandse woorden door te strepen. Het heeft er dus alle schijn van dat F-1 de autograaf versie is van de Franse vertaling.

Wat betreft de inhoud van de tekst biedt F-1 niets nieuws. De inhoud van de Franstalige kroniek is geheel gelijk aan de Nederlandse versies M, N-3, N-4 en N-8; er zijn geen hoofdstukken of verhaallijnen toegevoegd. De vertaler heeft wel een poging gedaan om het een en ander korter te beschrijven, waardoor bepaalde details wegvallen. Ter illustratie:

“Hij antwoerde ende zijde: ‘Ick heb u de waerheijt gheseijt van dat ghij mij gevraecht hebt. Vraeghet mij vrijelijcken, ick sel u de waerheijt wel segghen, daer ick op leven ende sterven wille.’ Doe seijde die heer van Berghen: ‘Ghij hebtet alleer wel gheseijt bij uwen eede dat ghijt ghedaen hebt.’ Daer op zoo sprack hij aldus : ‘Hier zijn dese twee die by mij in mijnre pijnen gheweest hebben . Dat ijemant van hem beijden segghen dat ick bij mijnen Godt off eet gheleden hebbe dat icket ghedaen zoude hebben. Ick sal mij een lidt van mijnen vingher oflaeten houden.’ (N-8, ff. 44v-45r)

“Et y respondit: ‘Je vous ay dit la verite, de ce que maves demandes hardiment et je ne mentiray point pout vivre ou mourir’. Adont dist le seigneur de Berghe : ‘Vous aves dit plus amplement’. Sur quoy respondit : ‘Vecy, ces deux icy, sy disent que sur mon sement jay confesse plus avant je suys content de perdre unn membre’”(F-1, fol. 46v)

“alsoo dat daer nijet en bleef noch gout, noch sijlver, noch brieven, noch gheenerande guet” (N-8, fol. 53v)

“quij ny demora lettres biens ne riens” (F-1, fol. 56v)

Daarnaast heeft de vertaler veel fouten gemaakt bij het overnemen van namen en jaartallen. Alle opvallende inkortingen en fouten zijn opgenomen in de voetnoten van bijlage B.

Wanneer is deze Franse *Brederodekroniek* geschreven? Van der Horst, voormalig conservator van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, dateert het handschrift op basis van het gebruikte schriftsoort op het einde van de 15^e eeuw.¹⁸⁰ Bruch en Stuip leiden daaruit af dat deze vertaling bedoeld moet zijn geweest voor de Franstalige familie van Yolande van Lalaing.¹⁸¹ Het watermerk in het papier waarop de kroniek geschreven is suggereert echter een latere datering. Het watermerk, een wapenschild met drie lelies, komt namelijk overeen met het watermerk nr. 1636-1637 van de Piccard-reeks leliewatermerken; gebruikt in 1525, te Mechelen.¹⁸² Een lokalisering in de omgeving Mechelen komt overeen met een andere conclusie van Bruch en Stuip: zij stellen dat het taalgebruik in F-1 Henegouwse elementen bevat.¹⁸³

Tot slot: welk Nederlands origineel heeft de vertaler voor zich gehad? Volgens Bruch en Stuip komen hiervoor slechts twee Nederlandse versies in aanmerking: M en N-3. N-4 en N-8, die ook 76 hoofdstukken hebben tot 1486, worden uitgesloten omdat beide voorzien zijn van een vervolg. Deze redenering loopt echter spaak, omdat de vervolgen in beide handschriften van latere hand zijn (zie bijlage D). N-4 valt af om een andere reden: N-4 heeft veel Augensprungen, die geen van alle in F-1 voorkomen. N-3 en N-8 vallen op hun beurt af om weer een andere reden: de datering van deze handschriften (respectievelijk begin zeventiende eeuw en ca. 1555) sluit de mogelijkheid uit dat deze handschriften aan de basis lagen van F-1, dat vroeger gedateerd moet worden (zie hieronder). Dan blijft slechts M over. De vertaler heeft natuurlijk geen gebruik gemaakt van de druk uit 1696; wel is het mogelijk dat hij het handschrift in handen heeft gehad waarop M is gebaseerd. Enkele eigenaardigheden van M ten opzichte van N-8 komen namelijk ook voor in F-1:

“Heijnrick Coenenzioen, Lou Adriaenszoon, Heijnrick Adriaenszoen, Gheerijt Struijck” (N-8, fol. 48r; zo ook in N-3 en N-4)

“Henrick Coenensse, Lau Adriaensse, Gerit Struyck” (M, p. 723)

“Dierich Coenensz., Lou Adriaensz, Gery Struit” (F-1, fol. 50r)

“sijn anderde wijf Philips Ruijcrocks eenighe dochter” (N-8, fol. 46v; zo ook in N-3 en N-4)

“syn anderde wyf ____ Philips Ruijchroecks enige dochter” (M, p. 720)

“femme ____ Phelippe Ruycrochs fille” (F-1, fol. 48v)

¹⁸⁰ K. van der Horst, ‘Een belangrijke aanwinst voor de collectie handschriften’, *De Poort* 2 (1977).

¹⁸¹ Bruch & Stuip, ‘Franse kroniek’, p. 40.

¹⁸² G. Piccard, *Wasserzeichen Lilie* (Stuttgart 1983), nr. 1636-1637. Zie bijlage A.

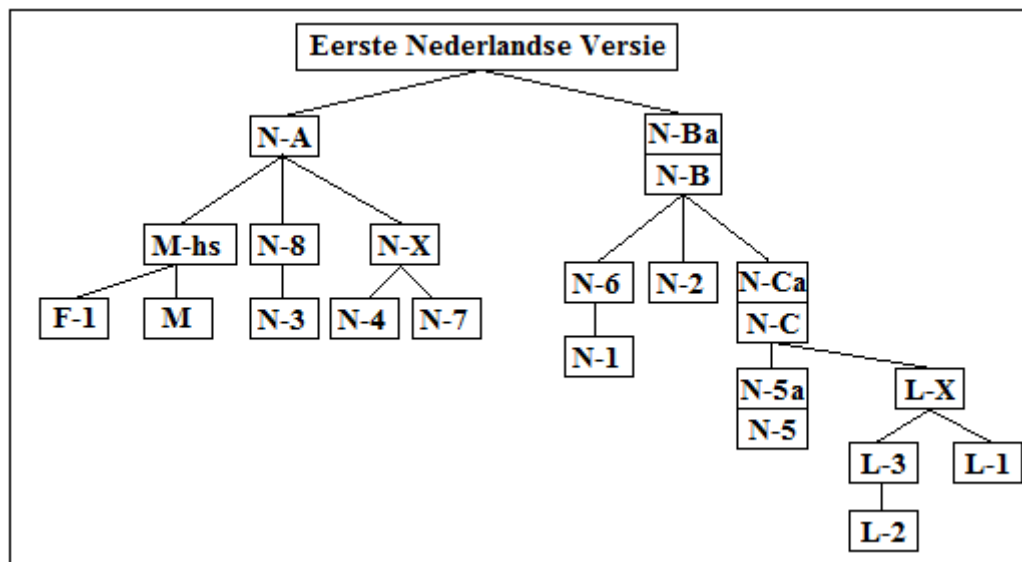
¹⁸³ Bruch & Stuip, ‘Franse kroniek’, p. 41.

“de grave van Bochom, de heer van Cruwij, de heer van Crickij, Johan, die heere van Wassenaer” (N-8, fol. 34r; zo ook in N-3 en N-4)

“de graeff van Bochain, de heer van Truwy, de Heer van Wassenaer” (M, p. 680)

“conte de Bochem, le seigneur de Croy, le seigneur de Wassenere” (F-1, fol. 35v)

Deze overeenkomsten lijken erop te duiden dat de druk M en het Franse handschrift F-1 teruggaan op hetzelfde handschrift (M-hs).¹⁸⁴ Met deze gevolgtrekking kunnen we nu ons stemma van de handschriftelijke overlevering van de *Brederodekroniek* voltooien:

In het volgende hoofdstuk wordt een poging gedaan om vast te stellen wanneer de eerste, originele *Brederodekroniek* voor Yolande van Lalaing geschreven is. Op basis van het bovenstaande weten we dat dit een tekst in het Nederlands moet zijn geweest; de Latijnse en Franse *Brederodekroniek* gaan immers beide terug op een Nederlands voorbeeld.

¹⁸⁴ Echter, niet alle eigenaardigheden van M komen voor in F-1, met name het grote aantal Augensprungen. Mogelijk zijn deze Augensprungen in M te herleiden tot de drukker, Matthaeus, die berucht is om zijn slordige uitgaven van middeleeuwse teksten. Voor dit laatste, zie Bruch, *Croniken*, p. L, n. 66.

Hoofdstuk 4 – Datering van de *Brederodekroniek*

Om de *Brederodekroniek* in de juiste historische context te plaatsen, is het van belang zo precies mogelijk vast te stellen wanneer de eerste versie van de tekst tot stand is gekomen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een artikel van Reindert Falkenburg, waarin hij stelt dat de *Brederodekroniek* geschreven moet zijn tijdens of na de Jonker Fransenoerlog (1488-1490).¹⁸⁵ Tijdens deze Jonker Fransenoerlog kwamen de Hoeken in opstand tegen de landvoogd Maximiliaan van Habsburg. Onder aanvoering van de jongere broer van Walraven II, Frans van Brederode, wisten de opstandelingen Rotterdam te bezetten. De opstand werd echter neergeslagen en Frans van Brederode raakte dodelijk gewond. De Hoekse partij en de Brederodes dolven het onderspit en Jan van Leiden zou, zo betoogt Falkenburg, juist in deze periode de *Brederodekroniek* hebben geschreven. Hij interpreteert de *Brederodekroniek* als een apologie voor de Jonker Fransenoerlog: ‘een poging om de naam van de Brederodes te zuiveren van de verdenking van anti-landsheerlijke activiteiten’; in de kroniek wordt namelijk keer op keer herhaald dat de Brederodes altijd trouw zijn geweest aan de landsheer.¹⁸⁶ Falkenburgs datering stuit echter op enkele evidente problemen. Als Jan van Leiden zou schrijven naar aanleiding van de Jonker Fransenoerlog, hoe is het dan te verklaren dat na 1482 alleen nog de kroning van Maximiliaan beschreven wordt en dat niet wordt ingegaan op de aanvoerder (Frans van Brederode) en de oorzaak van de opstand in 1488?

Een andere, vaker genoemde datering gaat er vanuit dat de Nederlandse *Brederodekroniek* een vertaling en uitgewerkte versie is van een Latijnse *Brederodekroniek*. De meeste Nederlandse versies lopen namelijk tot 1486 (de kroning van Maximiliaan), terwijl de Latijnse versies deze gebeurtenis niet noemen en stoppen in het jaar 1482. De Latijnse versie zou dan in of kort na 1482 zijn geschreven en de Nederlandse versie vier jaar later, in of kort na 1486.¹⁸⁷

In het vorige hoofdstuk stelden we echter vast dat de Latijnse versies terug gaan op een Nederlandstalig origineel. Hoe zit het dan met het hoofdstuk over de kroning van Maximiliaan in 1486? Het is goed mogelijk dat de eerste Nederlandse *Brederodekroniek* dit hoofdstuk niet heeft bevat. De stijl van het hoofdstuk wijkt namelijk sterk af van de rest van de *Brederodekroniek*. De Brederodes zijn niet langer het onderwerp, maar de kroning van Maximiliaan staat centraal. Walraven II van Brederode wordt wel genoemd, maar slechts als

¹⁸⁵ Falkenburg, ‘Politiek en propaganda’, pp. 69-72.

¹⁸⁶ Ibidem, p. 71. Zie bijvoorbeeld N-8, ff. 31r-31v, 35r-35v, 36v, 37v, 39r, 41v-42r, 45v.

¹⁸⁷ o.a. Romein, *Geschiedenis*, p. 117, Bruch, *Supplement*, p. 45, Hintzen, ‘Chronicon Comitum’, p. 140, Bruch & Stuij, ‘Franse kroniek’, pp. 35-36.

een van de vele aanwezige edellieden. Het hoofdstuk is waarschijnlijk een toevoeging van latere hand; het feit dat het hoofdstuk niet voorkomt in de Latijnse versies (die terug gaan op een Nederlands origineel) is hiervoor een aanvullend argument.

Daarmee hoeven we echter nog niet te concluderen dat de eerste Nederlandse *Brederodekroniek* in of kort na 1482 geschreven is en vervolgens vertaald is naar het Latijn. Er zijn namelijk zowel intertextuele als intratextuele aanwijzingen die pleiten voor een nog vroegere datering.

Intertextuele aanwijzingen voor vroegere datering eerste versie *Brederodekroniek*

In 1480 geeft de Utrechtse drukker Jan Veldener een Middelnederlandse vertaling uit van het *Fasciculus Temporum*, een in het Latijn geschreven wereldkroniek van Werner Rolevinck. Veldener vulde de tekst van Rolevinck aan met een aantal gewestelijke kronieken van onder andere Frankrijk, Engeland, Brabant en Holland. Tussen de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* en de kronieken van Frankrijk en Holland bij Veldener bestaat een aantal overeenkomsten.

De *Kroniek van Frankrijk* geeft net als de *Brederodekroniek*, een afstamming van Troylus, de stichter van Troje, tot de Merovinische vorsten van Frankrijk. Inhoudelijk komen de twee kronieken voor deze afstamming overeen. De beschrijving van het wapen van Troylus vertoont bijvoorbeeld woordelijke gelijkenissen met groep A:

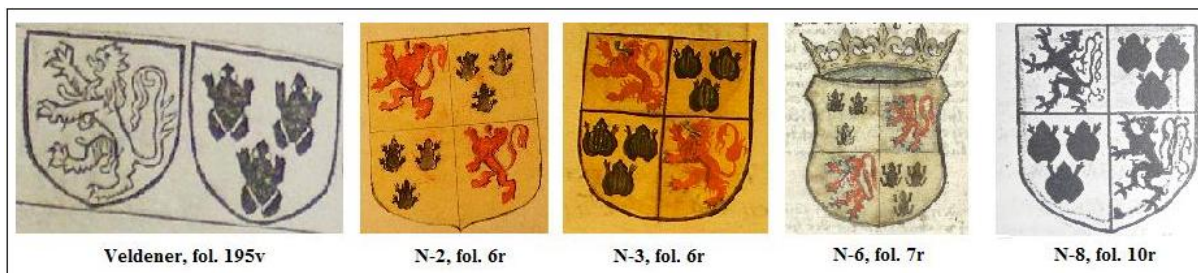
“sijn wapen van den bloede van Troyen enen gulden schilt mit enen leoen van keel ghetoghet ende gheclauwert van lazuer” (Veldener, fol. 195v)

“dese Troylus wapen was een schielt van goude mit eenen leoen van keel, getonghet ende geclauweert van lazueur.” (N-8, fol. 9r)

“syn wapen was een gulden velt ende daer in een rode lew mit een blauwe tonghe ende blauwe clauwen.” (N-6, fol. 6v; zo ook in N-5)

Een andere overeenkomst betreft de afbeelding van het wapen van de koning van Walsland, die door de eerste koning van Frankrijk wordt verslagen. Het wapen van deze vorst “was een schilt van goude mit drye swarte padden” (N-8, fol. 10r; zo ook in N-5 en N-6 – Veldener, fol. 195v geeft: “enen gulden scilt mit drie padden van sabel”). De illustratie van dit paddenwapen komt overeen met de illustraties in meerdere versies van de *Brederodekroniek* (zie afbeelding op de volgende pagina).

In de *Kroniek van Frankrijk* wordt net als in de *Brederodekroniek* een genealogisch verband gelegd tussen de hertogen van Aquitanië en de eerste graaf van Holland. Hierboven (pp. 42-43) is besproken hoe deze afstamming van Aquitanië naar Holland verschilt tussen

Het paddenwapen in Veldener en verschillende versies van de *Brederodekroniek* (gequartilleerd met het wapen van Troje/Frankrijk). De ‘stand’ van de padden (pootjes omhoog) suggereert een onderlinge relatie.

de versies van de Nederlandse *Brederodekroniek*. N-5 en N-6 geven de afstamming als volgt: Dirk van Aquitanië – Lotharius – Dirk – Sint Engelrinus – Naufredus – Sigisbertus (vader van Dirk I van Holland). Dezelfde afstamming komt voor in het *Chronicon Hollandiae* van Jan van Leiden en zal dus ook als zodanig in de eerste versie van de *Brederodekroniek* hebben gestaan. Groep A geeft een afstamming waarbij één schakel ontbreekt: Dirk van Aquitanië – Lotharius – Sint Engelrinus – Naufredus – Sigisbertus (vader van Dirk I van Holland). De *Kroniek van Frankrijk* bij Veldener geeft de afstamming zoals groep A.¹⁸⁸ Voordat we deze overeenkomst tussen groep A en de *Kroniek van Frankrijk* kunnen verklaren, is het nodig nog één voorbeeld te bespreken.

Ook in de *Kroniek van Holand* bij Veldener komen namelijk passages voor die overeenkomsten vertonen met de *Brederodekroniek*. Ter illustratie volgt hier een passage uit de *Kroniek van Holland* bij Veldener en de corresponderende passage uit de *Brederodekroniek*:

“Ende men sel weten waer om dat ic dit scrive. Dat is want ic hier voermaels tot som tijden den sommighen heb horen spreken *uut haat ende nijt ende uut parthyen* opten heer van Brederode, *als dat si ghecomen souden wesen van bastardyen van Hollant vanden eersten greef Willem*. Dat alte qualick ghesproken is, wantet *versierde* loghentael is, *alsmen inder waerheyt vijnden sel*. Want ic dat ondersocht hebbe mit ganser herten, so vijnde ic in ouden scriften ende in *veel ouder bezeghelder brieven die ouder sijn veel jaren dan die eerste greef Willem*, die ic selve gelesen, ghesien ende in mijn *hant ghehat hebbe*, die *die heren van Brederoden van outs bezegheld hebben mit groten uuthanghenden zeghellen van witten was in sittende te peerde, ghelijck der princen zeghel van Hollant, ende hadden die wapen van Hollant inden zeghel, mit drie barenstelen ghebroken. Ende dier brieven sijn noch veel in Hollant, etc.*“ (Veldener, fol. 285r; de overeenkomsten met de *Brederodekroniek* zijn schuingedrukt)

“Ende dat dit blyckelyck ende waer is, dat machmen zien inden ouden brieven die daer veel in Hollandt zyn, die de heeren van Brederueden bezegheld hebben. De sommighe over drye oft vier hondert jaer ende zommighe over twee hondert jaer, sommighe over der half hondert jaer out zyn, leenbrieven ende ander, die mit witten wasse bezegheld zyn mit

¹⁸⁸ De *Kattendijke-kroniek* geeft dezelfde afstamming, maar baseerde zich waarschijnlijk op de kronieken bij Veldener. Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, p. 177.

groote mayestaet zegelen, sittende inden zeghele te paerde op een overdect rosse ende in haeren schilt ende op haer overdect vanden rosse den leoen van Hollandt mit drye baeren stelen ghebroecken. Ende daer die heeren van Teylinghen ende meer ander groote heeren ende ridderen in staen als leenmannen des heeren van Brederueden. Ick heb heer Johan van Dronghelen, den lantcommelduer vanden Duysschen huys binnen Utrecht, horen segghen dat hy dusdanighe brieven in Hollandt tot veel plaetsen in zyn handt ghehadt heeft ende oick mede in zyn clooster zommighe van de selfde forme heeft by hem legghende.

[...]Zommighe luden zyn die segghen uyt parthien ende uyt haet ende nyt als dat die heeren van Brederueden ende die heeren van Teylinghen gecommen zouden wesen van bastardien van Hollandt, vanden eersten grave Willem van Hollandt [...] Mer het is versiert ende ten is alsoe niet als men inder waerheyt vint, want daer zyn veel brieven in Hollandt die de heeren van Brederueden bezeghelt hebben die veel jaeren ouder zyn dan die eerste grave Willem geboren was, ghelycken voirscreven staet. (N-8, ff. 15r-15v; zo ook in N-2 en N-5a, niet in N-5 en N-6)

De *Kroniek van Holland* komt hier op plekken letterlijk overeen met de *Brederodekroniek*. Er is ook een opvallend verschil: in de *Brederodekroniek* stelt Jan van Leiden dat hij over het bestaan van oude brieven met een Brederodezegel heeft gehoord dankzij Johan van Drongelen, de landscommandeur van de Duitse Orde te Utrecht.¹⁸⁹ De *Kroniek van Holland* noemt wel de oude brieven, maar geeft de indruk alsof de compiler van de *Kroniek van Holland* diegene is die de brieven heeft gezien. Op dit verschil komen we hieronder terug.

Hoe zijn deze overeenkomsten tussen de gewestelijke kronieken bij het *Fasciculus Temporum* van 1480 en een aantal versies van de *Brederodekroniek* te verklaren? Het is mogelijk dat Jan van Leiden voor zijn *Brederodekroniek* gebruik maakte van de gedrukte kronieken van 1480. Recent onderzoek naar het brongebruik van de kronieken achter de *Fasciculus Temporum* wijst echter uit dat de persoon die verantwoordelijk is voor deze kronieken slechts een compiler was. Deze compiler trok passages uit bestaande werken, bewerkte deze licht en vlocht ze samen tot nieuwe kronieken.¹⁹⁰ Gezien de letterlijke overeenkomst met passages uit de *Brederodekroniek* ligt het dan voor de hand te suggereren dat de compiler van de kronieken achter de *Fasciculus Temporum* gebruik maakte van een Nederlandse versie van Jan van Leidens *Brederodekroniek*. Deze *Brederodekroniek* moet dan al vóór 1480 geschreven zijn. Vanwege het feit dat de anonieme compiler dezelfde fout heeft gemaakt bij de afstamming van Aquitanië naar Holland als in groep A voorkomt, is het mogelijk dat hij gebruik maakte van N-A, de versie waar groep A op terug gaat.

Een tweede externe aanwijzing voor een vroegere datering van de eerste *Brederodekroniek* heeft te maken met het hierboven aangestipte verschil tussen de *Kroniek*

¹⁸⁹ N-8, ff. 15r-15v.

¹⁹⁰ L. Fabriek, “*Veel cronijcken van verscheyden rijcken*”. *Het brongebruik in de gewestelijke deelkronieken achter de Fasciculus Temporum in de editie van Johan Veldener, in 1480 te Utrecht gedrukt*. Onuitgegeven MA-Scriptie Universiteit Leiden (2009). Voor deze passage, zie: pp. 40-41.

van *Holland* en de *Brederodekroniek*. Van Leiden geeft aan dat hij van Johan van Drongelen gehoord heeft over oude brieven, de compiler van 1480 geeft aan de brieven zelf gezien te hebben. Mogelijk deed de compiler dit om het verhaal wat in te korten of om de bewering krachtiger aan te zetten. De naam van Johan van Drongelen is echter interessant omdat we dezelfde naam ook tegenkomen in een ander geschrift over de afstamming van Brederode: het zogenaamde *Brederodekroniekje* dat Dirk Pauw omstreeks 1477 schreef.¹⁹¹ In de aanhef van dit Latijns kroniekje zegt Pauw het volgende:

“Ik, Dirk Pauw, geboortig uit Gorinchem en onderdeken van het kerkbestuur, in mijn eenenzestigste levensjaar [hij was geboren rond 1416 of 1417], heb op verzoek van Johan van Drongelen, hoofdcommandeur van de Duitse Orde in Utrecht, de ware en ontwijfelbare oorsprong der Brederodes meegedeeld. Sommigen zeggen, dat ze afstammen van Sifridus [Siegfried], maar in werkelijkheid komen ze uit de heren van Teilingen en men vindt vóór de tijd van Rooms-koning Willem II geen enkele heer van Brederode.”

Pauw merkt daarnaast op dat hij toch echt heel grondig onderzoek heeft verricht: “Ik heb daarvoor bijna alle bibliotheken onderzocht van Utrecht, Egmond, Rijnsburg, Mariëngaard, abdijen van verschillende orden, en van kerken, ook de kronieken van Brabant, Vlaanderen, Gelre, Kleef, Mark, Keulen, Luik, Munster en vele andere landen.”

Wie was deze Johan van Drongelen? Van Drongelen werd op 16 juli 1469 aangesteld als landscommandeur van de Duitse Orde in Utrecht. Dit ambt voert hij uit tot zijn overlijden in 1492. Van Drongelen had een bijzondere heraldische en genealogische interesse. Hij was hoogstwaarschijnlijk betrokken bij het schrijven van de *Jongere Hoogmeesterkroniek* (Utrecht, ca. 1500), een kroniek van de Duitse Orde waarin veel aandacht is voor heraldische wapens en genealogie. Hij stond schijnbaar bekend als een expert op het gebied van genealogie: in 1491 wordt hij als getuige gehoord in een zaak, waarin hij moest aantonen dat Gijsbert van Stoutenburg, raadslid van de Duitse koning, afkomstig was van de familie van Woerden.¹⁹² Uit de passages in de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden en het *Brederodekroniekje* van Dirk Pauw blijkt dat Van Drongelen zich ook heeft bezig gehouden met de genealogie van de Brederodes.

Als we aannemen dat Johan van Drongelen het kroniekje van Pauw uit 1477 gelezen heeft, hoe kan het dan dat Van Drongelen door Jan van Leiden aangehaald wordt als iemand die ‘garant staat’ voor een verhaal dat geheel niet strookt met het kroniekje van Pauw? Wat

¹⁹¹ Het kroniekje bevindt zich in: Trier, Stadtbibliothek, hs. 1288/79, fol. 92v. Ik heb dit handschrift niet ingezien en baseer mij geheel op de lezing van Bruch & Stuip: Bruch & Stuip, ‘Franse kroniek’, pp. 37-38.

¹⁹² Met dank aan drs. R.J. Stapel (Universiteit Leiden) die me zijn gegevens over Johan van Drongelen opstuurde.

verklaart bovendien het feit dat Dirk Pauw wel de theorie van Jan van Leiden noemt (afstamming van Siegfried), maar dat anderzijds Jan van Leiden geen gewag maakt van de conclusies van Pauw (afstamming van de heren van Teilingen), terwijl hij een andere afstammingstheorie (afstamming van Willem I) wel betwist? Het is nauwelijks voor te stellen dat, indien Jan van Leiden contact heeft gehad met Johan van Drongelen over de afstamming van de Brederodes, dat de laatste onze auteur niet op de hoogte heeft gebracht van Pauws conclusies. Jan van Leiden was bovendien bekend met het werk van Dirk Pauw; hij gebruikte diens kronieken in de tweede versie van zijn *Chronicon Hollandiae*.¹⁹³ De enige plausibele verklaring is dat Jan van Leiden al vóór 1477 klaar was met de eerste versie van zijn Nederlandse *Brederodekroniek*. Het *Brederodekroniekje* van Pauw moet dan gezien worden als een reactie op het werk van Van Leiden.¹⁹⁴

Intratextuele aanwijzingen voor vroegere datering eerste versie *Brederodekroniek*

Naast de besproken intertextuele aanwijzingen, bestaan ook intratextuele aanwijzingen voor een vroegere datering van een oorspronkelijke, Nederlandstalige *Brederodekroniek*. Na het hoofdstuk waarin verhaald wordt over de dood van Gijsbrecht van Brederode in 1475 (Groep A: 67; N-6: 59), verandert de tekst namelijk van karakter. De acht hoofdstukken die op dit hoofdstuk volgen hebben een sterk, lokaal Vianens karakter. De tekst getuigt van veel lokale kennis over Vianen (namen van inwoners en ooggetuigenverslagen van de strubbelingen aldaar) en de tekst concentreert zich zodanig op de Vianense gebeurtenissen dat de Brederodes op een gegeven moment zelfs helemaal uit beeld verdwijnen.¹⁹⁵

Daarnaast verschillen de Vianense hoofdstukken ook op stilistisch vlak. In de Vianense hoofdstukken worden Yolande van Lalaing en haar zoon Walraven van Brederode doorgaans beschreven als *myn vrouwe* en *myn joncker*. In de tekst tot en met hoofdstuk 67 (groep A; N-6: 59) wordt Walraven consequent *de jonker* genoemd en Yolande *de vrouwe*.¹⁹⁶

¹⁹³ Bruch, *Supplement*, pp. 45.

¹⁹⁴ Overigens wordt Siegfried ook de eerste heer van Brederode genoemd in het enige handschrift van Dirk Pauw's *Hollandse Kroniek*, zie: Utrecht, UB, hs. 1650, ff. 79-80. De *Hollandse kroniek* wordt doorgaans gedateerd op '1467 of later'. De datering en de inhoud van deze kroniek behoeft echter nog veel meer onderzoek: het enige overgebleven handschrift van deze kroniek komt uit de achttiende eeuw en bevat ook een aantal passages uit de tweede versie van Jan van Leiden's *Chronicon Hollandiae*; Utrecht, UB, hs. 1650, ff. 79-80 (de Trojaanse afstamming van het Hollands huis) komt bijvoorbeeld overeen met het *Chronicon Hollandiae* van Jan van Leiden; 2^e versie: Sweertius, *Rerum Belgicarum*, p. 93. Gezien de inhoud van het *Brederodekroniekje* van Pauw is het goed mogelijk dat de passage over Siegfried in het Utrechtse handschrift niet van Pauw is, maar van iemand anders.

¹⁹⁵ In een hoofdstuk (Groep A: 74; N-6: 66) worden de Brederodes zelfs niet genoemd.

¹⁹⁶ Op één uitzondering na: een passage die handelt over 1481: N-8, ff. 29v-30r (ook in N-5 en N-6). Gezien de relatie tussen de kronieken bij Veldener uit 1480 en de *Brederodekroniek* moet ook deze passage gezien worden als een latere toevoeging.

Daar komt nog bij dat hoofdstuk 68 (groep A; N-6: 60) begint met het herhalen van wat in de voorgaande hoofdstukken al behandeld is. Hoofdstuk 66 en 67 (groep A; N-6: 58 en 59) handelen respectievelijk over de dood van Reinoud van Brederode in 1473 en de dood van Gijsbrecht van Brederode in 1475. Hoofdstuk 68 (groep A; N-6: 60) begint met het herhalen van het sterfjaar van Reinoud II en de geboortes van Walraven en Frans (die ook enkele hoofdstukken eerder al behandeld zijn):

“Int jaer ons Heeren duysent vier hondert drye ende tzeventich , nae dat heer Reynolt, die heer van Brederueden, ghestorven was, zoo is joncker Walraven, zyn ouste zoene, die doe was out elf jaer, gheworden heer van Brederueden, van Vyanen, burchgrave van Utrecht ende heer vander Ameyd. Hy was de achthienste heer van Brederueden ende was gheboren int jaer ons Heeren duysent vierhondert twee ende tzevich, op Sinte Seveers dach, die doen was op een vrydach. Ende joncker Frans, zyn brueder, was gheboren int jaer ons Heeren duysent vier hondert vyf ende tzevich, tsdaechs nae Sinte Blasius dach.” (N-8, fol. 47r)

Het op deze wijze herhalen van reeds gegeven informatie komt in de rest van de kroniek niet voor.

Inhoud, stijl en karakter van hoofdstukken 68-75 (groep A; N-6: 60-67) verschillen dus sterk van de voorafgaande hoofdstukken. Het heeft er alle schijn van dat hier een andere auteur aan het woord is. Iemand die klaarblijkelijk een band had met Yolande en Walraven II en iemand die goed op de hoogte was van de zaken in Vianen. Het is onwaarschijnlijk dat dit het relaas van Jan van Leiden zelf is geweest, aangezien hij juist in de periode van het begin van de Vianense onrust (1478-1480) prior was in Haarlem en Friesland en derhalve niet aanwezig kon zijn in Vianen. Bovendien noemt hij Yolande en Walraven geen enkele keer *myn vrouwe* en *myn joncker*, zelfs niet in zijn proloog.

Net als het hoofdstuk over de koningskroning van Maximiliaan in 1486, zijn de Vianense hoofdstukken waarschijnlijk niet door Jan van Leiden geschreven, maar op een later tijdstip toegevoegd. Jan van Leiden moet dan slechts verantwoordelijk worden gehouden voor de tekst tot en met de dood van Gijsbrecht van Brederode in 1475. Met deze eerste versie moet hij in ieder geval in 1477 klaar zijn geweest; hiervoor pleit het ogenschijnlijke gebruik van Van Leidens tekst door Dirk Pauw in 1477 en het gebruik door de compiler van de kronieken achter Veldener's *Fasciculus Temporum* van 1480.

Op basis van het bovenstaande kom ik tot een nieuwe datering voor de eerste versie van de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden. Hij schreef deze waarschijnlijk in de periode 1475-1477 en behandelde de stof van Adam tot en met de dood van Gijsbrecht van Brederode in

1475. De hoofdstukken over Vianen en de koningskroning van Maximiliaan zijn later toegevoegd, door een andere auteur.

Een dergelijke conclusie lijkt wellicht overmoedig: er is immers geen versie van de *Brederodekroniek* bekend tot 1475.¹⁹⁷ Toch komt het wel vaker voor dat de oorspronkelijke tekst van een werk verloren raakt doordat latere kopiïsten de tekst bewerken en aanvullen. Van een ander werk van Jan van Leiden, de *Egmondse Abtenkroniek*, was bijvoorbeeld eeuwenlang slechts een bewerking tot 1525 bekend, totdat Hulshof in 1912 een handschrift ontdekte met de originele versie tot 1484.¹⁹⁸ Aan het eind van de middeleeuwen werd een tekst nog niet gezien als intellectueel eigendom van de auteur en het stond kopiïsten vrij om wijzigingen aan te brengen in de tekst. Dit laatste gebeurde met name bij historiografische teksten: kopiïsten vulden vaak hun kronieken aan tot in de eigen tijd, of voegden gegevens toe die interessant waren voor hun streek of opdrachtgever. Eenzelfde lot trof de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden; we hebben nu alleen zestiende- en zeventiende-eeuwse bewerkingen over en de tekst van de oorspronkelijke versie is slechts gedeeltelijk te reconstrueren.

Tijdslijn *Brederodekroniek*

Op basis van de laatste drie hoofdstukken en bijlage A (codicologische beschrijving van de handschriften) is het mogelijk een tijdslijn van de ontstaansgeschiedenis en de overlevering van de *Brederodekroniek* te schetsen:

1473-1475 – Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode overlijden. Yolande van Lalaing vraagt Jan van Leiden een *Brederodekroniek* te schrijven.

1475-1477 – Jan van Leiden schrijft de eerste versie van de *Brederodekroniek*, in het Nederlands.

1477 – Dirk Pauw maakt *Brederodekroniekje* als reactie op Van Leidens *Brederodekroniek*.

1480 – Samensteller van kronieken achter Veldener's *Fasciculus Temporum* maakt gebruik van Nederlandstalige *Brederodekroniek*, mogelijk N-A met daarin de fout in de Aquitanië-Holland afstamming.

ca. 1481 – Bewerking N-C, met opmerking over het huwelijk van Maria van Zevenbergen en Cornelis van Bergen “nu getrouwt” (N-5, fol. 30v).

ca. 1482 – Aanvulling over Vianense hoofdstukken. Deze aanvulling is waarschijnlijk aangebracht in meerdere versies; de hoofdstukken komen immers in al de onafgebroken versies voor (Groep A, N-6 en de Latijnse versies).

¹⁹⁷ Handschrift N-5 loopt weliswaar tot 1474, maar is waarschijnlijk niet compleet; de tekst heeft een tweetal passages die verwijzen naar gebeurtenissen uit het jaar 1481: het huwelijk van Cornelis van Bergen met Maria van Zevenbergen (N-5, fol. 30r; niet in andere versies) en de verovering van Leiden door Reinald van Broekhuizen (N-5, fol. 28v; zo ook in groep A en N-6).

¹⁹⁸ Hulshof, ‘Twee handschriften’, pp. 370-398.

1482-1486 – Vertaling Latijnse versie (L-X), mogelijk later. In ieder geval op basis van een Nederlandstalige versie (N-C) waarin de kroning van Maximiliaan van Oostenrijk niet voorkwam.

ca. 1486 – Aanvulling over Maximiliaan van Oostenrijk, aangebracht in meerdere versies maar niet in de Latijnse versies.

1500-1568 – Datering handschriften N-6 en N-7.

1515 – Datering handschrift L-3, een ingekorte versie van L-X.

1520-1530 – Datering handschrift F-1. Dit is de autograaf versie van de Franse vertaling op basis van het Nederlandstalige M-hs.

1521-1525 – Datering handschrift N-5.

ca. 1546 – Datering handschrift N-4.

1548 – Datering handschrift L-2.

1550-1600 – Datering handschrift N-1.

ca. 1555 – Datering handschrift N-8.

1561-1600 – Datering handschrift L-1, een uitgebreide versie van L-X.

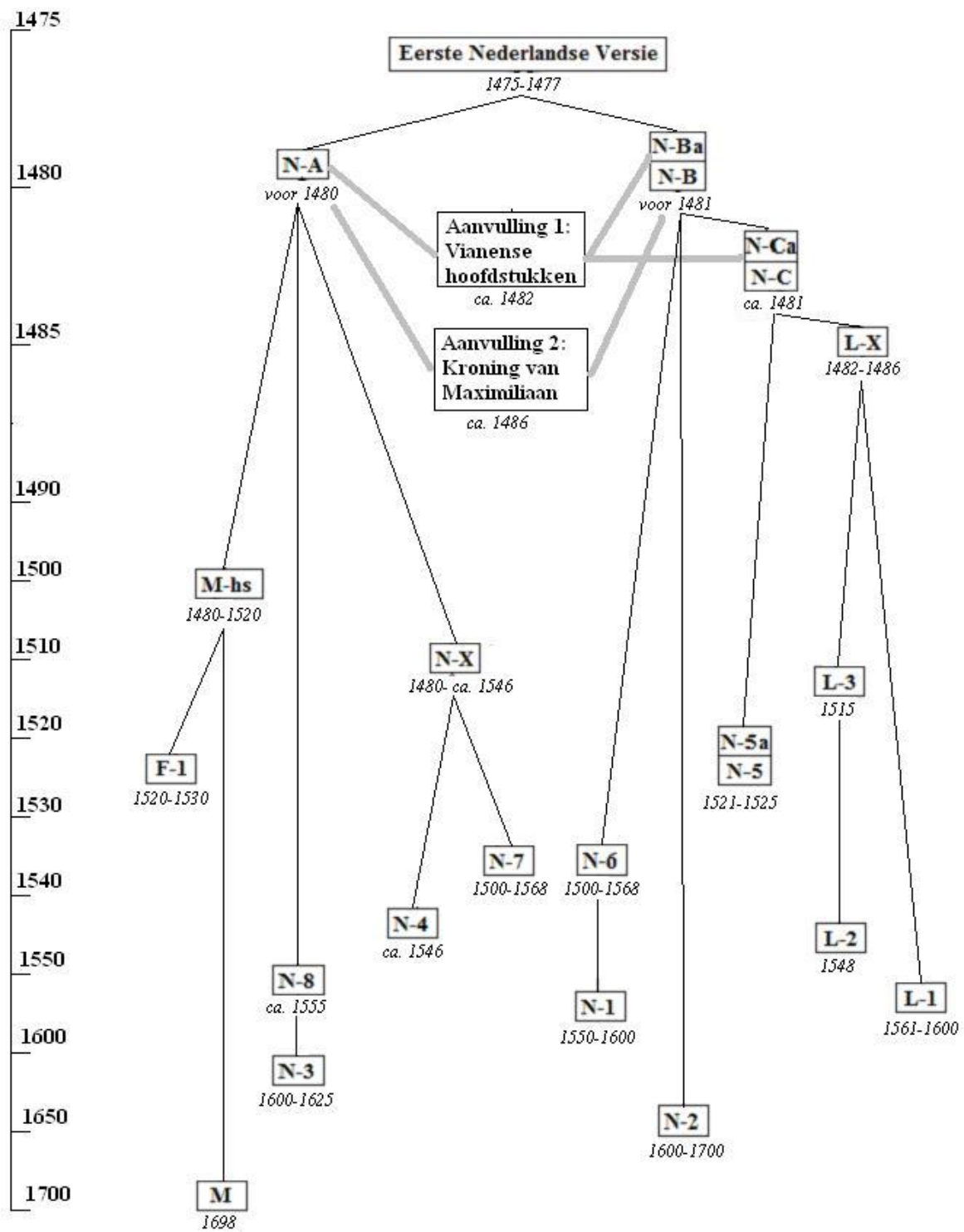
1600-1625 – Datering handschrift N-3.

1600-1700 – Datering handschrift N-2.

1698 – Matthaeus geeft de Nederlandse *Brederodekroniek* uit op basis van M-hs.

Wat bij deze tijdlijn opvalt is het feit dat het grootste deel van de handschriften die we nu nog hebben stamt uit de eerste helft van de zestiende eeuw. Dit duidt op een grote populariteit van de *Brederodekroniek* juist in die periode.

In het volgende en laatste hoofdstuk wordt de *Brederodekroniek* in haar context geplaatst, door onder andere de werkwijze van de auteur en het doel van de eerste versie van 1475-1477 te bespreken. In dit hoofdstuk zal ook aandacht worden geschonken aan de hierboven geconstateerde populariteit van de kroniek in de eerste helft van de zestiende eeuw.

Hoofdstuk 5 – Context van de *Brederodekroniek*

Nu de relaties tussen de verschillende versies van de *Brederodekroniek* zijn vastgesteld en de eerste versie van de *Brederodekroniek* is gedateerd op 1475-1477, is het zaak om de kroniek te contextualiseren. Hoe ging de auteur te werk en hoe verhoudt de *Brederodekroniek* zich tot de rest van de Hollandse geschiedschrijving aan het eind van de vijftiende eeuw? Voor wie schreef hij en met welk doel?

Historiografische context

In zijn proloog schrijft Jan van Leiden dat hij zijn best zal doen om de roemruchte daden van het geslacht Brederode op schrift te stellen, “alsoe als ick se in diversche oude historien, cronicken ende gesten gevonden ende gelesen hebbe ende selve oick een deel des beleeft hebbe.” Naar eigen zeggen bestond zijn bronnenmateriaal dus uit historiografische werken en putte hij daarnaast uit eigen ervaring.

Een overzicht van het brongebruik binnen de *Brederodekroniek* dient meerdere doelen. Allereerst geeft het een indruk van de werkwijze van de auteur: waar haalde hij zijn informatie vandaan en hoe bewerkte hij deze informatie? Daarnaast maakt een beschouwing van het brongebruik inzichtelijk of Jan van Leiden terecht beschouwd is als het brein achter de ‘leugens’ die in de *Brederodekroniek* staan. Sinds 1800 staat de voorgeschiedenis in de *Brederodekroniek* (van Adam tot Alfert, de 9^e heer) immers te boek als een genealogische vervalsing. De vermeende vervalser, Jan van Leiden, kreeg te maken met heftige kritiek: men noemde hem een ‘beuzelaar’, een ‘leugenaar’ en zelfs een ‘listige monnik’.¹⁹⁹ In hoe verre volgde Jan van Leiden de historiografische tradities van zijn tijd en wat voegde hij zelf toe?

Hieronder wordt het brongebruik per onderdeel van de kroniek toegelicht. Ik beperk me daarbij tot de eerste zes onderdelen, zoals die in hoofdstuk 2 zijn beschreven; het laatste onderdeel (de Vianense hoofdstukken en kroning van Maximiliaan) wordt niet meegenomen. In het vorige hoofdstuk is immers bepleit dat dit onderdeel waarschijnlijk niet behoorde tot de eerste versie van de *Brederodekroniek* door Jan van Leiden.²⁰⁰ Na dit overzicht wordt nog stil

¹⁹⁹ Zie hierboven, pp. 26-27.

²⁰⁰ Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de parallellen tussen de Vianense hoofdstukken en de *Utrechtsch-Hollandsche jaarboeken 1481-1483*: N.B. Tenhaeff, *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad. Utrechtsch-Hollandsche Jaarboeken 1481-1483 van de hand van een onbekenden, gelijktijdigen schrijver, naar den eersten druk van Antonius Matthaëus’ Analecta* (1698) (Utrecht 1920). Beide beschrijven dezelfde Vianense voorvallen, zoals bijvoorbeeld het verraad van Gijsbert van Baes en de inname van Vianen door Vincent van Zwabenburg; Tenhaeff, *Bisschop David*, pp. 73-81, cf. N-8, ff. 53r-54r. Binnen deze discussie zou ook de claim van Enklaar onder de loep genomen moeten worden. Deze stelt namelijk dat de Utrechtse schout Jan van Amerongen de auteur van de jaarboeken zou kunnen zijn. D.T. Enklaar, ‘Stadsklerk of schout? De auteur der Utrechtse Jaarboeken 1481-1483’, *Bijdragen voor de Geschiedenis* 12 (1957), pp. 177-190. Dezelfde Jan van

gestaan bij twee gerelateerde punten: een mysterieuze bron tot 1465 en de humanistische schrijfstijl van Jan van Leiden.

1. Van Adam tot Troje

Voor de afstamming van Adam tot Noach heeft Jan van Leiden waarschijnlijk gebruik gemaakt van het boek *Genesis* 5:1-32. Hierboven is reeds opgemerkt dat groep A de tekst van *Genesis* vrijwel letterlijk volgt, terwijl de overige Nederlandse versies én de Latijnse versies slechts de namen van de Bijbelse figuren geven. Bij de beschrijving van het nageslacht van Noach noemt groep A als enige de mogelijke bron: de *Historia Scholastica* van Petrus Comestor (ca. 1100-1178).²⁰¹

De beschrijving van Troje in groep A bevat enkele uitspraken, die het mogelijk moeten maken om de bron achter deze beschrijving te vinden:

- Periode stichting van Troje: “inden tyden dat Ayoth de vierde hertoege regneerde dat volck van Israel”. (N-8, fol. 9r)
- Ouderdom Troje ten tijde verwoesting: “Welcke oirloige duerde thien jaeren lanck. Troia was doen oudt hondert ende vyff ende tachtich jaer ende wert gewonnen ende gedestruert van die Griecken.” (N-8, fol. 9r)
- Datering verwoesting Troje: “In dien tyden dat Abdon, de veerthiende hertoege, regeerde dat volck van Israel, soe wert Troia gedestruert voer ons Heeren geboorte dusent hondert ende tachtich jaeren.” (N-8, fol. 9v)
- Aantal doden bij strijd te Troje: “Binnen de thien jaeren dat de Griecken voer Troyen laghen, zoe verloren zy acht hondert duysent ende tzeventich duysent mannen. Ende eer dat Troyen gewonnen was, zoe verloren die van Troyen dryehondert duysent ende drye ende tachtich duysent mannen. Mer doen Troyen gewonnen wert, doen worden verslagen van de Troyaenen ses hondert duysent ende drye ende tzeventich duysent mannen.” (N-8, fol. 9v)

Dit type gegevens, dateringen aan de hand van de hertogen van Israël en aantallen doden bij de Trojaanse oorlog, wijzen op het gebruik van een wereldkroniek. Ik heb echter niet vast kunnen stellen welke wereldkroniek Jan van Leiden gebruikte. De genoemde gegevens komen in ieder geval niet overeen met de wereldkroniek van Heraut Beyerens en het *Speculum Historiale* van Vincent van Beauvais.²⁰² In N-5 en N-6 worden de genoemde gegevens niet volledig vermeld.²⁰³ Mogelijk zijn deze gegevens in groep A een latere toevoeging.

Amerongen wordt in de *Brederodekroniek* genoemd als persoon die samen met bastaard Walraven wordt gemarteld (N-8, ff. 40r, 45v).

²⁰¹ N-8, fol. 8v. cf. Petrus Comestor, *Historia Scholastica*. Uit hoofdstuk ‘De dispersione filiorum Noe, et Nemrod’. Het hoofdstuk daarna, ‘De turre Babylon’, handelt over de toren van Babel door Nemrod. Via: [http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_\(Genesis\)](http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_(Genesis))

²⁰² Heraut Beyerens: “Ende dit [Trojaanse oorlog] gheschiede van Romulus eer Rome gesticht was CCC jaer ende XX van sinen eersten beginne tot al gedestruert was zoe was na die geboorte van Abraham daer die derde etate in ghinck IXc jaer ende XLVI”, Leiden, UB BPL 76 C, fol. 9r. Vincent van Beauvais noemt ook Ayoth en Abdon, maar geeft andere cijfers voor het aantal doden (“Ruerunt ex Argivis sicut acta diurna iudicant que Dares frigijs conscripsit DCCC et LXXXm hominum. Ex Troianis autem usque ad oppidum proditum circiter DCm et

Door Troje op te nemen in zijn kroniek volgt Jan van Leiden een trend binnen de Nederlandse letteren van de vijftiende eeuw: verhalen over Troje zijn met name in deze periode in trek. In tal van stedelijke teksten wordt Troje voorgesteld als het ideale model voor de stedelijke samenleving.²⁰⁴ Binnen een korte periode verschijnen bovendien drie Middelnederlandse teksten over Troje in druk: *Historien van Troyen* (Gouda 1479), *Die vergaderinge der historiën van Troyen* (Haarlem 1485) en de *Hystorye van der destrucyen van Troyen* (Antwerpen 1500). De plotseling toegenomen populariteit van de geschiedenis van Troje aan het eind van de Middeleeuwen kan in verband worden gebracht met de komst van de Bourgondische vorsten; met name Filips de Goede, hertog van Bourgondië tussen 1419 en 1467, had een voorliefde voor het onderwerp. Filips en zijn opvolgers maakten gebruik van allerlei historiografische tradities uit de door hun verworven gebieden, waaronder Brabant en Henegouwen, om hun genealogische lijn naar Troje te kunnen trekken.²⁰⁵

De Bourgondische vorsten waren echter niet de enigen die pretendeerden van Trojaanse afkomst te zijn, zoals Jan van Leiden terecht opmerkt:

Doen wecken van Troyen veel edel hertoghen ende princen ende zijn getogen in andere landen, van welcke princen gesproten sijn meest alle die heerenheijden ende edelheyt van Europen” (N-8, fol. 9v).

De Trojaanse afstammingstraditie vinden we voor het eerst in de achtste eeuw, in het *Liber historiae Francorum* en de kroniek van Fredegarius. Beide kronieken beschrijven het volk van de Franken als nazaten van een Trojaanse stamvader: Francion, zoon van Hector van Troje. Deze Frankische kronieken vonden navolging in de genealogische werken van andere vorstenhuizen, waaronder die van Frankrijk (ook van Francion), Engeland (van Brutus) en Bourgondië (ook van Francion).²⁰⁶ De Trojaanse wortels van deze vorsten werden op hun beurt nagebootst door concurrerende, ambitieuze adellijke geslachten.²⁰⁷ Onder de laatste groep mogen we ook de graven van Holland scharen en, via hen, de Brederodes.

LXXXVI^m hominum, oppido prodito CC^m et LXXVI^m”). V. van Beauvais, *Speculum Historiale*: , III, ch. 61-63. Douai, Bibliothèque Municipale, 797 (online raadpleegbaar: <http://atilf.atilf.fr/bichard/>). Van Leiden gebruikte Beauvais voor de 2e redactie van het *Chronicon Hollandiae*: Hintzen, ‘Chronicon Comitum’, p. 132.

²⁰³ Deze noemen slechts de datering van Troje: 1180 voor Christus. N-6, fol. 6v.

²⁰⁴ H. Pleij, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur. 1400-1560* (Amsterdam 2007), pp. 102-105.

²⁰⁵ W. Keesman, ‘De Bourgondische invloed op de genealogische constructies van Maximiliaan van Oostenrijk’, *Millennium. Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 8 (1994), pp. 162-172. Idem., ‘Antiek verleden in dienst van eigen tijd. Troje in de middeleeuwse literatuur’, *Literatuur* 4 (1987), pp. 257-265.

²⁰⁶ J. Tigelaar, *Brabants historie ontvouwd. Die alder excellentste cronyke van Brabant en het Brabantse geschiedbeeld anno 1500* (Hilversum 2006), pp. 144-145.

²⁰⁷ J. Romein, ‘De functie van een historische functie. De vermeende afstamming der Germanen uit Troje in verband met het begrip der *translatio imperii*’, in: idem, *Het onvoltooide verleden. Cultuurhistorische studies* (Amsterdam 1948), pp. 209-220.

2. Van Troje tot Holland

Om een genealogische lijn van Troje naar Holland te trekken gingen de kroniekschrijvers aan het eind van de vijftiende eeuw inventief te werk. Zij maakten allereerst gebruik van de Franse traditie die stelde dat de Merovingische vorsten van Frankrijk afstamden van Francion, zoon van Hector van Troje. Via een oudoom van de laatste Merovingische vorst wordt de Trojaanse bloedlijn voortgezet in het geslacht van Aquitanië. Via dit geslacht komen we dan bij de Hollandse graven: Dirk I, de eerste graaf van Holland, was een jongere broer van een van de hertogen van Aquitanië; althans volgens de vijftiende eeuwse traditie.²⁰⁸

Hoewel de Trojaanse afstammingsmythe al een lange traditie had binnen de historiografie van Brabant,²⁰⁹ doet zij relatief laat haar intrede binnen de Hollandse historiografie: pas aan het eind van de vijftiende eeuw. Het is onbekend welke auteur hiervoor verantwoordelijk is geweest. Over het algemeen wijst men naar Dirk Pauw; deze priester en kroniekschrijver uit Gorinchem voorzag de graven van Holland van Trojaanse voorouders in zijn *Hollandse Kroniek*. Deze tekst, waarvan alleen maar een achttiende-eeuwse kopie is overgeleverd, wordt gedateerd op '1467 of later'.²¹⁰ Deze datering is echter erg onzeker omdat de achttiende-eeuwse kopie naast passages van Dirk Pauw, ook sporen bevat van de tweede versie van Jan van Leiden's *Chronicon Hollandiae*, die in ieder geval na 1477 gedateerd moet worden.²¹¹

Het staat vast dat de Trojaanse afstammingsmythe zich aan het eind van de vijftiende eeuw ontwikkelde tot een gemeenplaats bij de historici die over Holland schreven. Naast het werk van Dirk Pauw en Jan van Leiden (namelijk in de *Brederodekroniek* en de tweede versie van het *Chronicon Hollandiae*), geven de volgende kronieken ook een Trojaanse voorgeschiedenis: de *Hollandse kroniek* van Willem van Berchen (ontstaan tussen 1471 en 1480), de *Kroniek van Holland* bij Johan Veldener (1480) en de *Kattendijke-kroniek* (ca. 1491).²¹² Omdat de datering van de werken van Pauw, Van Berchen en Van Leiden allesbehalve vaststaat, is met geen mogelijkheid te zeggen welk van deze auteurs verantwoordelijk is voor het introduceren van de Trojaanse afstammingsmythe in de

²⁰⁸ Vroege sporen van deze traditie stammen uit de veertiende eeuw, zie: Van Anrooij, 'Aquitanië', pp. 125-142.

²⁰⁹ Tigelaar, *Brabants historie*, p. 145.

²¹⁰ Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 218, pp. 243-244.

²¹¹ Utrecht, UB, hs. 1650, pp. 79-80 (de Trojaanse afstamming van het Hollandse huis) komt overeen met Jan van Leiden's *Chronicon Hollandiae*, 2^e redactie: Sweertius, *Rerum Belgicarum*, p. 93. Utrecht, UB, hs. 1650, p. 99 noemt Siegfried de eerste heer van Brederode; Dirk Pauw verzet zich juist tegen dit beeld in zijn Brederode-genealogie van 1477, zie ook hierboven pp. 78-79. Utrecht, UB, hs. 1650 heeft nog veel onderzoek, met name de relatie met andere werken die aan Dirk Pauw worden toegeschreven.

²¹² W. van Anrooij, 'Illustraties in de Kattendijke-kroniek', in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, p. C.

Hollandse historiografie. Het is daardoor ook onmogelijk om vast te stellen welk van deze Hollandse kronieken Jan van Leiden gebruikte voor dit onderdeel van zijn *Brederodekroniek*.

3. Van Holland tot Brederode

Voor zijn informatie over de Hollandse graven sluit Jan van Leiden aan bij oudere Hollandse kronieken, zoals de *Nederlandse Beke*. Beide geven, bijvoorbeeld, een soortgelijke beschrijving van de vrouw van de graaf Arnulf van Holland:

“Lutgharda, des keyzers Theophanus dochter van Griecken ende Constantinopel ende was den keyserinne Theophana zuster van Romen.” (N-8, fol. 13v)
“een wijf die Lutgaert hiet, ende was een dochter des moghenden keyzers van Grieken die Theophanus was ghenoomt ende was een suster der keiserinnen van Rome, die Theophana hiet”²¹³

Het verhaal over de baldadige Siegfried die bij terugkomst op de bruiloft van zijn broer een grote hoeveelheid land ontvangt en daarmee de eerste heer van Brederode wordt komt echter niet bij Beke voor.

Vóór de tweede helft van de vijftiende eeuw wordt Siegfried überhaupt niet in verband gebracht met de familie Brederode; ook niet in de eerste redactie van Jan van Leidens *Chronicon Hollandiae*.²¹⁴ Uit het *Necrologium van Egmond* blijkt dat Siegfried inderdaad een zoon van Arnulf was en dat hij trouwde met ene Tetburga.²¹⁵ De informatie over de persoon Siegfried in de Hollandse kronieken van Melis Stoke (ca. 1296) en de *Latijnse Beke* (ca. 1348) is even summier als de *Nederlandse Beke*.²¹⁶ Ook in de *Kroniek van de clerc uten laghen landen* (1409-1417) komt Siegfried nauwelijks voor; hier vinden we slechts Stoke's ietwat bevreemdende beschrijving van het huwelijk tussen Siegfried en Tetburga terug:

*Dese Zyvert [Siegfried] nam een wijf tot Castrichem om hoire scoenheit of bi toverien, daer een gheslachte of quam, mar Hollant en quam nie an hemluden.*²¹⁷

Het is niet verwonderlijk dat Siegfried in eerdere geschriften niet in verband wordt gebracht met de Brederodes. Uit langdurig onderzoek sinds 1800 blijkt namelijk dat dit afstammingsverhaal geheel verzonnen is.²¹⁸ Gezien het mysterie rond Siegfried was hij de ideale kandidaat om op te nemen in een dergelijke vervalsing.

²¹³ Bruch, *Croniken*, p. 52.

²¹⁴ *Chronicon Hollandiae*, 1^e redactie: Leiden, UB, BPL 127 D, ff. 42r-42v

²¹⁵ Geciteerd in: Verhoog, *Onvoltooide roem*, p. 40.

²¹⁶ Bruch, *Chronographia*, p. 71. Bruch, *Croniken*, p. 52. J.W.J. Burgers (red.), *De Rijkskroniek van Holland (366-1305), door een anonieme auteur en Melis Stoke* (Den Haag 2004), pp. 32-34.

²¹⁷ B. De Geer van Jutphaas (red.), *Kronijk van Holland van een ongenoemde geestelijke* (Utrecht 1867), p. 33.

²¹⁸ Verhoog, *Onvoltooide roem*, pp. 40-52.

Maar mag Jan van Leiden worden aangewezen als de ‘kwade genius’ achter de Siegfriedconstructie? Ook voor deze vraag geldt dat er meer onderzoek moet worden gedaan naar de *Hollandse kroniek* van Dirk Pauw, voordat hier een goed antwoord op kan worden gegeven. De *Hollandse kroniek* geeft namelijk ook Siegfried als eerste heer van Brederode, maar het is twijfelachtig of deze passage wel door Pauw zelf geschreven is; in 1477 verzet diezelfde Pauw zich namelijk uitdrukkelijk tegen deze constructie (zie hierboven, pp. 78-79).

Het is wel mogelijk om de suggestie van Andriessen, dat Jan van Leiden inspiratie putte uit de *Mierop-serie*, van de hand te wijzen. De *Mierop-serie* is een serie Latijnse adelskronieken die in min of meer dezelfde samenstelling in verschillende handschriften voorkomt. De serie bevat ook een Brederode kroniek, waarin de genealogie begint bij Siegfried. Vergelijking met de Latijnse versies van de *Brederodekroniek* wijst uit dat er een relatie bestaat tussen deze teksten:

“Dedit ei ergo hereditario iure quoddam magnum et speciosissimum castrum prope Haerlem, quod ipse Arnulphus comes fundaverat et fabricaverat, quod de cetero appellatur Brederueden, et addidit gruytgelt in multis locis, villasque multas cum magnis redditibus. Tradiditque etiam hereditario iure castrum Theylingen circa Leiden, cum multis redditibus. Insuper et plures villas in Suythollandia, cum plerisque bonis in diversis locis per totam Hollandiam.” (L-1, p. 9 ; zoo ook in L-3)

“Dedit ergo ei hereditario jure quoddam magnum castrum speciosissimum valde prope Hairlem, quod ipse Arnulphus comes fundaverat et fabricaverat, quod de cetero appellatum fuit Brederoeden et addidit sibi Gruytgelt cum multis locis donavitque ei villas multas cum magnis redditibus et tradidit ei etiam hereditario jure castrum de Teylingen apud Sassenhem cum multis redditibus et tradidit ei etiam villas multas in Zuyt-Hollandia, cum plerisque bonis in diversis locis per totam Hollandiam.”²¹⁹

De Brederode tekst van de *Mierop-serie* is waarschijnlijk een uittreksel van een Latijnse versie van de *Brederodekroniek*. In de uitgave van Andriessen loopt de tekst namelijk door tot het huwelijk van Reinoud III in 1521 en er zijn, naar mijn weten, geen versies van de Brederode kroniek van de *Mierop-serie* bekend die eerder ophouden.²²⁰ De stelling van Andriessen is derhalve onjuist: de Brederode kroniek in de *Mierop-serie* is gebaseerd op het werk van Jan van Leiden en niet andersom. Andriessen zinspeelt

²¹⁹ W.F. Andriessen, *Historia dominorum de Teysterband, Arckel, Egmonda, Brederoede, IJsselsteyn, etc.* (Purmerend 1933), p. 94.

²²⁰ Andriessen, *Historia dominorum*, p. 104. Zijn eigen editie spreekt hiermee zijn inleiding tegen, waarin hij stelt: “De Brederode kroniek in onze serie [...] loopt tot +- 1486.” Ibidem, p. XI. De uitgave (en inleiding) van Andriessen is over het algemeen niet van hoge kwaliteit, zie: W.A. Beelaerts, een recensie van Andriessen, *Historia dominorum*, in: *De Nederlandsche Leeuw* 52 (1934), pp. 21-27. Bruch geeft ook aan dat de schrijver van de *Mierop-serie* waarschijnlijk gebruik maakte van de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden. Bruch, *Supplement*, p. 66.

bovendien op een onbekende bron tot 1465, gebruikt door zowel de samensteller van de *Mierop-serie* als Jan van Leiden – deze bron wordt hieronder apart besproken.

Het uitgebreide verhaal over Siegfrieds vlucht naar Friesland, zijn verzoening met Arnulf en de ‘etymologische’ gift van ‘brede roeden’ aan de eerste heer van Brederode komt in geen andere kroniek vóór de *Brederodekroniek* voor. Voor dit verhaal kunnen we Jan van Leiden dus persoonlijk verantwoordelijk houden. Dat geldt ook voor het hoofdstuk in groep A van de *Brederodekroniek* waarin Jan van Leiden de relatie tussen de Brederodes en het Hollandse gravenhuis expliciet verdedigt door te wijzen op oude brieven. Deze passage is in het vorige hoofdstuk al uitgebreid besproken. Het is natuurlijk goed mogelijk dat Jan van Leiden gebruik heeft gemaakt van oude oorkonden en leenbrieven; hij gebruikte dergelijke bronnen immers ook bij het schrijven van zijn *Egmondse Abtenkroniek*.²²¹ Toch moet deze ‘bronvermelding’, gezien de conclusies van het onderzoek sinds 1800, met een flinke korrel zout worden genomen – het bestaan van authentieke brieven, waaruit een relatie tussen het Hollandse huis en de familie Brederode zou moeten blijken, is nooit bewezen.

4. Van Siegfried tot Alfert (1e tot 9e heer van Brederode)

Hetzelfde onderzoek sinds 1800 toonde aan dat ook het vierde onderdeel van de kroniek deel uitmaakt van een genealogische vervalsing. De naam Brederode komt namelijk vóór 1244 niet voor en van de negen eerste heren blijkt slechts één daadwerkelijk tot het geslacht Brederode te hebben behoord: Dirk III, in de kroniek de achtste heer. Deze Dirk, en niet Siegfried, moet gezien worden als de stamvader van Brederode. Dirk was een jongere broer van de heer van Teilingen en wordt door Dek geïdentificeerd als zijnde Dirk I Drossaard, vermeld in Hollandse oorkonden van 1205 tot 1231.

De in de *Brederodekroniek* opgevoerde tweede tot en met zevende én de negende heer zijn dus verzonnen. Op het eerste gezicht lijken de gegevens over deze gefingeerde heren echter waarheidsgetrouw; met name omdat de volledige namen van hun vrouwen ook genoemd worden. Ook deze huwelijkspartners zijn fictief: op een uitzondering na, komen ze namelijk niet terug in de genealogieën van hun vermeende families.²²² Dit geldt in ieder geval voor de vrouw die de *Brederodekroniek* verbindt aan Dirk I Drossaard: ene Adelheid van Holland, een niet-bestaande dochter uit het geslacht van graaf Willem I van Holland.²²³ In

²²¹ Roefs, *Abtenkroniek*, p. 54.

²²² Verhoog, *Onvoltooide roem*, pp. 40-52.

²²³ Ibidem., pp. 44-45.

werkelijkheid trouwde deze Dirk met Alverade, dochter van de heer van Heusden.²²⁴ Deze Alverade komen we wel in de *Brederodekroniek* tegen, maar dan als vrouw van de tweede heer van Brederode, zo'n 150 jaar vroeger.²²⁵

Dit onderdeel, net als het vorige, berust dus grotendeels op historische onwaarheden. Deze hebben het doel gediend een bloedlijn tussen de graven van Holland en de familie van Brederode te suggereren. De informatie in dit onderdeel, van Siegfried tot Alfert, komt alleen voor in de *Brederodekroniek* en de daarop gebaseerde teksten; we mogen dit deel van de genealogische vervalsing in ieder geval op het conto van Jan van Leiden schrijven.

In dit onderdeel beschrijft Jan van Leiden ook een aantal historische gebeurtenissen die niet direct te maken hebben met zijn gefingeerde Brederodetelgen, zoals de brand in Utrecht van 1148, een wonderbaarlijke bekering van een Jood in Spanje en enkele zaken die betrekking hebben op de Hollandse graven. Het opnemen van deze gebeurtenissen heeft waarschijnlijk als doel gehad zijn fictieve hoofdpersonen 'historisch in te bedden'. Bij een van deze gegevens, de aanwezigheid van Willem I van Teilingen bij een strijd in 1203, verwijst Van Leiden naar zijn bron: "ghelycken wel bescreven staet in die cronicken van Hollandt" (N-8, fol. 17r). Waarschijnlijk verwijst hij hier naar de *Nederlandse Beke*, waarin Willem I inderdaad genoemd wordt.²²⁶ Ook andere gebeurtenissen zijn afkomstig uit de *Nederlandse Beke*.²²⁷ Hij nam de tekst van deze kroniek niet letterlijk over, maar paste deze licht aan. Ter illustratie:

"In desen tiden was een Jode in Hispaniën ende om sinen wijngaert te breiden so minrede hi enen cleynen berch, daer hi int hole van enen stene vant een boec, dat hadde houten blade, daerin ghescreven was mit driërhande sprake, als Hebreeus, Griex ende latijn van elke tonge besonder in deser maniere: Christus die Gods sone sal gheboren werden van der maghet Maria ende die sal ghepassijt werden om des menscen salicheit. Ende als die Jode dit ghelesen heeft, is hi bekeert ten kersten ghelove ende dede hem dopen mit alle sijne familie."²²⁸

"By desen heer Willems tyden, zoo was een jode in Hispanien die soude zyn wyngaert om bemueren ende in die wyngaert zoe was een verheven cleyn steenroidse. Ende doen hy die brack, doe vant hy dattet daer holl was ende hy vandt daer in een boeck mit houten bladen, daer inne ghescreven stont int Hebreeus, Griecks ende int Latyn aldus: "Christus zal gheboren werden van die maghet Maria ende zal lyden om die salicheyt der

²²⁴ Dek, *Genealogie*, p. 3.

²²⁵ N-8, fol. 16v.

²²⁶ Bruch, *Croniken*, p. 99.

²²⁷ Voor de brand in Utrecht van 1148, zie hierboven pp. 65-66. Andere passages waarbij Van Leiden in dit onderdeel gebruik maakte van de *Nederlandse Beke*: dood van graaf Arnulf (Bruch, *Croniken*, p. 53; cf. N-8, ff. 15v-16r), droogte in Frankrijk (Bruch, *Croniken*, p. 70; cf. N-8, fol. 18r), bloeiperiode in de lente van 1172 (Bruch, *Croniken*, p. 84-85; cf. N-8, fol. 18v).

²²⁸ Bruch, *Croniken*, p. 115.

menschen.” Als die jode dit ghelesen hadde, zoe wert hy bekeert ende liet hem dopen mit alle zyn huysghesinne.” (N-8, fol. 19r)

Een andere bron die Jan van Leiden voor deze passages gebruikt is de *Historie van Hollant*.²²⁹

Een voorbeeld van het gebruik van deze bron is de opmerking over “buyrugde Govert”, hertog van Lotharingen: “die selfde hertoghe Godevaert die stichte die stede van Delft in Hollandt” (N-8, fol. 17v; zo ook in N-5 en N-6). In de *Nederlandse Beke* komt Govert, als “Godevaert mitten hoever”, wel voor, maar daar wordt niet gemeld dat hij de stad Delft stichtte.²³⁰ In de *Historie van Hollant* vinden we dit wel: “Dese buyrugghede Godevaert van Lotrijcke die stichte die stede van Delft.”²³¹

5. Van Willem IV tot Walraven I (10^e tot 16^e heer van Brederode)

Voor de beschrijving van deze Brederodetelgen heeft Jan van Leiden waarschijnlijk gebruik kunnen maken van het familiearchief van de Brederodes. Bepaalde gegevens, bijvoorbeeld over giften aan kerkelijke instellingen, baseerde Van Leiden mogelijk op testamenten:

Dese edel heer van Brederueden [Dirk IV] was een sterck prince van grooter famen ende een milde aelmis ghever, want hy ghaf te Haerlem tot die heeren van Sinte Johans een kelck die van finen goude was. (N-8, fol. 21v)

“Ende Elizabeth, zyn [Hendrik van Brederode] wyf, die sterf int jaer ons Heeren duysent drye hondert zes ende veertich ende zy hadde den clooster van Egmondts preciose ornamenten gegheven. Dese selve vrouwe Elizabeth ghaf oick het cloester van Sint Johans binnen Harlem een cappelry ende begaefde daer Sinte Margrieten outaer jaerlycx mit derthien pont.” (N-8, fol. 22r)

Bovendien was Van Leiden blijkbaar bekend met *Des Coninx Summe* (ca. 1408) van Johan van Brederode en andere geschriften van diens hand:

Ende want hy hem zeer wel verstont op die Walsche tonghe, zoo oversette hy doe een bueck dat hiet Conincks Zom uuyten Walsche in Duytsche ende is een zeer devot boeck. Oock zoo dichte hy oock veel scoonre rimen ende dichten ter eeren onser liever Vrouwen van die Enghelsche gruet “Ave Maria”. (N-8, fol. 25v)

Daarnaast heeft Jan van Leiden mogelijk gebruik gemaakt van de *Kroniek* (ca. 1332) van Willem Procurator, de kapellaan van Brederode, waarin de huwelijken van een aantal Brederodetelgen worden beschreven.²³²

²²⁹ Janse, ‘Historie van Hollant’, pp. 19-20.

²³⁰ Bruch, *Croniken*, p. 63.

²³¹ Leiden, UB, LTK 1564, fol. 25r, druk 1478, fol. 85r.

²³² De huwelijken van Dirk III, Willem IV, Dirk IV en Hendrik (namen volgens de *Brederodekroniek*) worden genoemd in: M. Gumbert-Hepp (red.), *Willem Procurator, Kroniek* (Hilversum 2001), pp. 262-263.

Ook voor dit onderdeel maakte Jan van Leiden gebruik van de *Nederlandse Beke* en de *Historie van Hollant*.²³³ Van Leiden nam zijn bronnen zelden letterlijk over en maakte bewuste selecties. Een sprekend voorbeeld van een dergelijke selectie betreft zijn beschrijving van de strijd van de Hollanders tegen de Friezen in 1287, waarbij Dirk IV van Brederode betrokken was. In de versie van Van Leiden eist Dirk IV een heldenrol op:

“Ende heer Diderick van Brederueden toech mede in Vlaenderen ende quam mit ontwonden bannieren ende mit geluyt van bazunen in Casant ende verbrande daer dorpen ende casteelen ende hy sloech ende venck veel Vlaminghen. Ende quam alsoe weder mit grooten love tot graef Florys van Hollant.” (N-8, fol. 21r)

Van Leiden baseerde zijn beschrijving op de *Nederlandse Beke*, maar liet bepaalde verhaalelementen uit zijn bron weg. In de versie van de *Nederlandse Beke* staan de daden van de Brederodetelg namelijk nadrukkelijk in de schaduw van het heldhaftige optreden van Johan van Renesse. Deze weet tijdens deze strijd, met slechts driehonderd man, drieduizend Vlamingen te verslaan.²³⁴ Jan van Leiden liet dit deel van het verhaal weg; mogelijk omdat het de glans van het optreden van Dirk IV weg zou halen.

6. Reinoud II en Gijsbrecht van Brederode

Dit onderdeel van de kroniek, over de gedwarsboomde bischopsverkiezing van Gijsbrecht, het proces tegen diens broer Reinoud II en hun vrijspraak en dood, wordt door Jan van Leiden het uitvoerigst beschreven; het handelt dan ook over de periode die hij “selve oick een deel des beleeft” heeft (N-8, fol. 7r). Dit laatste blijkt uit het feit dat Jan van Leiden zichzelf aanhaalt als ‘bron’:

Ende aldus zoo was heer Ghisbrecht van Brederueden de vier ende vyftichste ghecoren biscop van Utrecht ende hy regieerde dat bisdom een jaer ende vier maenden. Ende hy sloech gouden nobels, daer ick er een of ghesien hebbe, die zeer fyn was. (N-8, fol. 31v)

Daarnaast wordt duidelijk dat Van Leiden gesproken heeft met een aantal van de personen wiens lotgevallen hij beschrijft. Bij de beschrijving van de ervaringen van de bastaardzoon van Reinoud II (Walraven) wordt dit expliciet vermeld: “Ende aldus is hy

²³³ Passages waarbij Van Leiden in dit onderdeel waarschijnlijk gebruik maakte van de *Nederlandse Beke*: strijd tegen de Friezen in 1255 (Bruch, *Croniken*, pp. 139-140; N-8, fol. 20r), Utrechtse brand in 1279 (Bruch, *Croniken*, p. 146; N-8, fol. 20r), moord op Floris van Holland in 1296 (Bruch, *Croniken*, pp. 153-156; N-8, fol. 21r), aanslag op het Castricummerzand (Bruch, *Croniken*, pp. 206-207; N-8, ff. 23r-23v), moord op Aleid van Poelgeest in 1392 (Bruch, *Croniken*, p. 237; N-8, fol. 25r). Passages waarbij Van Leiden in dit onderdeel waarschijnlijk gebruik maakte van de *Historie van Hollant*: Willem van Holland valt van een paard in 1328 (Leiden, UB, LTK 1564, ff. 94v-95r, druk 1478, fol. 71v; N-8, fol. 22v), strijd op de Maas in 1351 (zie hierboven, pp. 51-52), strijd te Blangys/Azincourt in 1415 (Leiden, UB, LTK, 1564, ff. 119v-120r, niet in druk 1478; N-8, fol. 26r). Mogelijk maakte Jan van Leiden gebruik van LTK 1564, zie hiervoor ook noot 141.

²³⁴ Bruch, *Croniken*, pp. 147-148.

ghepynicht gheweest wel veertich off vyftich reysen, ghelycken hy self nae vertelt heeft”(N-8, fol. 40v). Waarschijnlijk is het wonderlijke (en mogelijk aangedikte) verhaal van Walravens ontsnapping ook door de hoofdpersoon zelf naverteld; het bevat zóveel details dat de auteur het wel uit eerste hand vernomen moet hebben. Jan van Leiden beschrijft hoe Walraven met ‘harde strootjes’ erin slaagt zich te ontdoen van zijn boeien, een touw maakt van zijn gescheurde kleren en weet te ontsnappen uit de gevangenis van de bisschop. Op dat moment, echter, komt een bewaker naar buiten “ende zoude pissen”. Walraven blijft stokstijf staan en wacht tot de bewaker weer naar binnen gaat. Daarna springt Walraven in de Lek en probeert deze rivier over te zwemmen. Wegens kramp moet hij terugkeren naar de wal, alwaar hij een aantal zwanen opschrikt. Het geluid van de zwanen trekt de aandacht van een tweetal bewakers:

“Ende als die knechten die swaenen saeghen, zoo spraecken zy tot malkanderen, dattet Walraven hoorde: ‘Het zyn die swaenen, die hebben ghevochten. Laet ons binnen ghaen.’ Ende aldus zoo ghingen zy wederom binnen.” (N-8, fol. 41r)

Naast Walraven de bastaard, heeft Jan van Leiden ook mogelijk gesproken met Jan van Créquy of Simon van Lalaing. Hij neemt in ieder geval een citaat op van de aan beide heren gerichte uitspraak van Karel de Stoute over de gebleken onschuld van Reinoud II:

Ende hertoich Karel, nae dat hy den heer van Brederueden quyt ghewyst hadde, zoo sprack [*fol. 45v*] hy daer nae tot Johan, die heere van Cricky, ende heer Symon van Lalleyn aldus: “Want die heer van Bredrueden aldus strengelycken besocht is gheweest ende hy nochtans onschuldich ghevonden is, zoo hebbick inden sin hem noch alsoo hooch te verheffen als hy ye verdruct is gheweest.” (N-8, ff. 45r-45v)

Voor zijn beschrijving van het proces tegen Reinoud II en diens marteling, heeft Van Leiden waarschijnlijk gebruik kunnen maken van documenten behorende tot de rechtzaak die hierover gehouden werd. De gebeurtenissen die Van Leiden bespreekt vertonen bijvoorbeeld parallellen met zaken die worden beschreven in de Remonstrance van Reinoud II uit 1473 voor het kapittel van Valenciennes.²³⁵ Ter illustratie:

“Après la mesme matinee retourna devers ledit remonstrant ledit Philippot, quy luy raporta que ledit seigneur d’Utrecht ne vouloit parler a luy et que s’il luy avoit quelque chose a dire, qu’il luy escripist. Mais ycelluy remonstrant respondit en luy monstrant ses doigts, quy estoient sy fronziez de la torture et d’avoir sy rudement este lié, qu’il n’en scauroit escrire.”²³⁶

²³⁵ Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 17.909, ff. 111r-116v. Met dank aan Antheun Janse (Universiteit Leiden) die me zijn afschrift van dit stuk stuurde.

²³⁶ Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 17.909, fol. 113r. Met dank aan Laura Limburg die het stuk voor me vertaalde.

“Op die selven dach dan des morghens, zoo quam Philippot weder tot hem ende zeyde sy haddent den biscop gheseyt ende die hadde hem bevolen dat hy hem segghen woude dat hyt scryven zoude, dat hy hem segghen woude. Doe seyde die heer van Brederueden: “Al wist ick die heele werelt te winnen mit scryven, zoo en soude ick een woert niet konnen scryven dat men zoude moghen lesen.” (N-8, fol. 43r)

Wellicht doelde Jan van Leiden op deze Remonstrance toen hij aangaf zijn beschrijving van de martelpraktijken jegens Reinoud II te baseren op documenten van diens eigen hand:

“In dese naevolghende manieren zoo hebben zy hem ghepynt. Want die selfde maniere hebbe ick ghelesen in scriften dye hy selve mit zyn eyghen handt achter ghelaeten heeft.” (N-8, fol. 42r)

Een ander document waarmee dit onderdeel van de *Brederodekroniek* gelijkenis vertoont is de zogenaamde *Haagse Kroniek*. De *Haagse Kroniek* is een serie ‘Haagse’ annalen over de periode 1425-1478, toegevoegd aan het einde van een handschrift van de *Nederlandse Beke*.²³⁷ De anonieme annalist beschrijft naast lokale, Haagse gebeurtenissen ook zaken op nationaal niveau, waaronder de lotgevallen van Reinoud en Gijsbrecht van Brederode. Deze berichten staan inhoudelijk dicht bij de *Brederodekroniek*.²³⁸ In twee gevallen liggen de bewoordingen van de twee kronieken zelfs zeer dicht bij elkaar:

“welke kyesinge [van Gijsbrecht van Brederode tot bisschop] so eendrachtelic nye gesciet en was seder dat sinte Wilboert bysscop tot Utrecht geweest hadde”²³⁹
“Ende dese electie was also eendrachtelyck alst ye gheschiede van Sinte Odulps tyden tot dese tyt toe.” (N-8, fol. 31v)

“ende mitten selve heere [Reinoud van Brederode] wort so ommegegaen al had hi dief of moerdenair geweest.”²⁴⁰
“zy [...] hebben dat alder edelste Hollandts bluets ghehandelt oft een dief off mordenaer waer gheweest.” (N-8, fol. 42r)

Dit alles wijst op een onderlinge relatie. Het is echter niet waarschijnlijk dat Jan van Leiden gebruik heeft gemaakt van de *Haagse kroniek*. De *Haagse kroniek* beschrijft namelijk enkele zaken betreffende de Brederodes die in de *Brederodekroniek* niet voorkomen, zoals het feit dat Reinoud voorafgaande aan zijn proces een tweede keer is gemarteld, dit keer door beulen met “verdecken aensichten, omdat si onbekent wouden wesen”.²⁴¹ Een gegeven dat niet had misstaan in het relaas van Jan van Leiden! Bovendien zou Jan van Leiden, indien hij zich

²³⁷ Zie: A. Janse, ‘Een Haagse kroniek over de Bourgondische tijd’, *Jaarboek Die Haghe* (2003), pp. 12-35.

²³⁸ Beide kronieken beschrijven bijvoorbeeld hoe Reinoud eten en drinken krijgt aangeboden voordat hij gevangen wordt genomen door bisschop David en dat Reinoud mogelijk door vergiftiging sterft. Den Haag, KB, 130 C 10, ff. 151r, 153r; cf. N-8, ff. 37r-37v, 46r. Met dank aan Antheun Janse (Universiteit Leiden) die me zijn afschrift van de *Haagse Kroniek* stuurde.

²³⁹ Den Haag, KB, 130 C 10, fol. 147v.

²⁴⁰ Ibidem., fol. 151v.

²⁴¹ Den Haag, KB, 130 C 10, fol. 151r.

baseerde op de Haagse annalen, bij de beschrijving van de eensgezindheid van de bisschopsverkiezing van Gijsbrecht van Brederode de bekende heilige Willibrord vervangen hebben met de minder bekende sint Odulphus; een merkwaardige aanpassing. Bij een omgekeerde relatie, ligt een dergelijke wijziging meer voor de hand; de Haagse annalist maakte gebruik van de *Brederodekroniek* en vervangt de lokale heilige Odulphus met Willibrord, die in Den Haag en omstreken waarschijnlijk een grotere bekendheid genoot. Odulphus was in de omgeving van Haarlem wel een bekende, het nabijgelegen Assendelft had immers een Sint Odulphuskerk. Ook de opdrachtgeefster van de *Brederodekroniek*, Yolande van Lalaing, zal Odulphus hebben gekend; zijn naam is immers een van de namen die in de kalender van haar getijdenboek met rood zijn gemarkeerd.²⁴²

Bij het vorige onderdeel van de *Brederodekroniek* zagen we dat Jan van Leiden selectief omging met zijn bronnen zoals de *Nederlandse Beke* en de *Historie van Hollant*, om een zo rooskleurig mogelijk beeld te schetsen van de Brederodes. In dit laatste onderdeel is hij op een zelfde selectieve wijze te werk gegaan. Zijn selectieve werkwijze is ook aangetoond door Lulofs, die de *Brederodekroniek* heeft vergeleken met een werk van tijdgenoot George Chastellain. Van Leidens subjectiviteit blijkt met name uit de selectie van feiten en de interpretatie daarvan. Hij nam bijvoorbeeld enkele feitelijke gegevens die minder gunstig voor de Brederodes waren niet op in zijn verslag, waaronder de publieke gehoorzaamheidsbetuiging van de Brederodes.²⁴³ Daarnaast benadrukt Chastellain dat de Brederodes rebellen waren die aasten op de macht in Holland, terwijl Jan van Leiden juist telkens de trouw aan de Bourgondische vorsten benadrukt.²⁴⁴

De mysterieuze bron tot 1465

Volgens een hardnekkige overlevering zou Jan van Leiden in de proloog tot zijn Nederlandse *Brederodekroniek* verwijzen naar een bron tot 1465.²⁴⁵ Deze verwijzing komt echter niet voor; hier wordt slechts verwezen naar “diversche oude historien, cronicken ende gesten”.²⁴⁶

²⁴² E. den Hartog, ‘Het getijdenboek van Yolande van Lalaing, een boek voor status en representatie’, in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, p. 102.

²⁴³ Lulofs, ‘Die van Brero’, pp. 94-95. Zie ook: M.J. van Gent, “*Pertijelike Saken*”. *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk* (Den Haag 1994), p. 19.

²⁴⁴ Lulofs, ‘Die van Brero’, p. 95.

²⁴⁵ o.a. de volgende werken maken melding van ‘een bron tot 1465’: Van Wijn, *Huiszittend leven*, pp. xiii-xv. De Wind, *Bibliotheek*, p. 103, Ter Gouw, ‘Over den oorsprong’, p. 6, Andriessen, *Historia dominorum*, p. X, Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 330.

²⁴⁶ Lulofs, ‘Die van Brero’, p. 95 merkt ook op dat deze verwijzing niet in de proloog voorkomt.

De ‘mythe van de bron tot 1465’ vindt zijn oorsprong in een opmerking van Gerard Meerman in zijn *Origines Typographicae* (Den Haag 1765). Meerman geeft aan dat hij een Latijnse kroniek heeft gekregen van Peter Burman over de afstamming van de Brederodes, in 62 hoofdstukken tot 1482. De eerste 39 hoofdstukken van deze kroniek, tot 1465, zouden geschreven zijn door een oudere hand; een jongere hand vervolgt de kroniek tot 1482. Deze kroniek, aldus Meerman, zou vervolgens vertaald en uitgebreid zijn door Jan van Leiden.

Het is waarschijnlijk dat Meerman een ons onbekend handschrift van een Latijnse versie van de *Brederodekroniek* heeft gezien, dat door twee handen is geschreven. In een voetnoot geeft Meerman namelijk de Latijnse tekst van het twaalfde hoofdstuk van de door hem gevonden kroniek, geschreven door de ‘oudere hand’ en deze tekst komt letterlijk overeen met het twaalfde hoofdstuk van van de Latijnse versies van de *Brederodekroniek*.²⁴⁷ Bovendien geven ook de Latijnse versies van de *Brederodekroniek* een tekst in 62 hoofdstukken tot 1482. Aangezien we in hoofdstuk drie reeds vaststelden dat alle Latijnse versies terug gaan op een Nederlandstalig origineel, bewijst de opmerking van Meerman niet het bestaan van een Latijnse bron tot 1465; slechts het bestaan van een Latijnse versie van de *Brederodekroniek* die door twee handen is geschreven. Er zijn na Meerman geen historici bekend die verwijzen naar het handschrift van Peter Burman; we mogen dus aannemen dat dit handschrift verloren is gegaan en dat de opmerking van Meerman een eigen leven is gaan leiden.

Het verhaal van de bron tot 1465 heeft nog een interessant staartje. De historicus Scheltema haalt namelijk een interessant handschrift aan dat hij ter inzage heeft gekregen van M.C. van Hall. Het handschrift zou zich bevinden in het archief van de Brederodes te Detmold en een Nederlandstalige kroniek bevatten, wederom lopend tot het jaar 1465:

“Het eerste stuk, hetwelk in deze verzameling voorkomt is eene kleine Kronijk der Heeren van *Brederode*, beginnende met de schepping der wereld, en eindigende in 1465, omtrent welk jaar, blijkens het onderschrift, dezelfde is opgesteld. De eerste woorden van dit Kronijkje luiden aldus: ‘Alle Kersten geloovige menschen, nu in der tijd wesende, ofte die naemaels noch comen, ende geboren sullen worden, begerende te weten die genealogie ofte afcoemste ende die gesten der Edele ende Hoochgebore Heeren ende Banroetsen van Brederode, sullen weten, hoe dat die aldereerste Heere van Brederode,

²⁴⁷ Ter illustratie, de eerste twee regels: G. Meerman, *Origines Typographicae* (Den Haag 1765), p. 41: “Mortuo et sepulto Theodorico octavo Domino de Brederode, Alferdus filius eius factus est nonus Dominus de Brederode. Hic habuit in uxorem Beatricem filiam illustris Domini de Horn, ex qua genuit Wilhelmum, principem militiae Regis Romanorum Wilhelmi Comitisque Hollandiae, sibi succedentem Dominum de Brederode....”. Cf. L-1, pp. 16-17: “Mortuo et sepulto Theodrico octavo domino de Brederueden Alferdus filius eius factus est nonus dominus de Brederueden. Hic habuit in uxorem Beatricem filiam illustris domini de Horn, ex qua genuit Wilhelmum principem militiae regis Romanorum Wilhelmi comitisque Hollandiae, sibi succedentem dominum de Brederueden...”

Zijvert geheten, zijn oer- ende af-coemste gehadt heeft van dat aldereelste bloet der Troijanen, Priamus ende Hector ende van dat edele geslacht der mogende Keijseren van de Griecken”²⁴⁸

Volgens Scheltema nam Jan van Leiden deze kroniek tot 1465 letterlijk over en vervolgde hij de kroniek tot 1486.

De kroniek van Scheltema tot 1465 is alleen door hem gebruikt en komt in andere publicaties niet terug. Het is goed mogelijk dat deze kroniek nooit heeft bestaan. De beschrijving die Scheltema geeft van het handschrift waarin de bron tot 1465 zich zou bevinden komt namelijk nauw overeen met handschrift N-6, dat zich net als het handschrift van Van Hall in het archief te Detmold bevindt:

“Vooraan in dit boek staat de naam Theodoricus Cygneus, alias Theodoricus Holorius, Abcoudanus, die er zeker de Schrijver van was; waaronder zijn wapen, zijnde eene zilveren zwaan op een veld van azuur, met het jaartal 1663 geplaatst is. *[N-6 heeft op het voorblad een blauw wapenschild met een witte zwaan en op het schutblad met folionummer 1 staat “Theodericus Cygneus Abcoudanus Blijhamus”]*

Op de kleinere Kronijk, waarvan ik sprak, volgt in de genoemde verzameling de grootere van Jan van Leiden, versierd met gekleurde wapens; zoo als bekend is, eindigt deze in 1486, doch het verhaal is hier door een ander kortelijk voortgezet tot 1568, in welk jaar graaf Hendrik van Brederode is gestorven. *[N-6 heeft ook gekleurde wapens en een vervolg tot 1568 in een andere hand]*

[...]Buitendien vindt men nog in deze verzameling de Genealogie van acht en dertig adellijke geslachten, met bijvoeging van gekleurde wapens; twee zeer oude giftbrieven, waarvan de eerste gegeven is door Karel den Kalen aan Dirk den Eersten, de andere door Karel den Grooten aan den Bisschop Willebrord: en een uittreksel uit eene Kronijk, welke vroeger te Utrecht bewaard werd in de Bibliotheek der Kerk van den H. Petrus. *[Deze stukken komen ook voor in N-6, zie bijlage C]*”²⁴⁹

Het kan haast niet anders of Scheltema verwijst hier naar handschrift N-6. Dit handschrift bevat nu echter geen kroniek tot 1465 die aan de *Brederodekroniek* voorafgaat. Is deze kroniek tot 1465 wellicht nadat Scheltema het handschrift gezien heeft verwijderd? Het handschrift bevat geen sporen van missend folio's.²⁵⁰ Bovendien blijkt uit de archiefbeschrijving van 1909 dat de kroniek tot 1465 ook toen al niet (meer?) in het handschrift voorkwam.²⁵¹ Een zoektocht in het archief van de door Scheltema aangewezen tussenpersoon, M.C. van Hall, bracht de kroniek tot 1465 ook niet boven water.²⁵²

²⁴⁸ Scheltema, *Oud en nieuw*, p. 55.

²⁴⁹ Ibidem, pp. 55-56.

²⁵⁰ Met dank aan Antheun Janse (Universiteit Leiden) die de mogelijkheid had het handschrift te bekijken.

²⁵¹ P.A.N.S. van Meurs, ‘Inventaris van bescheiden van de Heeren Van Brederode en latere bezitters van de heerlijkheid Vianen, berustende in het Fürstliches Haus- und Landes-Archiv te Detmold’, *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* 32 (1909), n. 429, pp. 178-179.

²⁵² In het Nationaal Archief bevinden zich *De archieven van M.C. van Hall; F.A. van Hall; mr. J. Bondt* (2.21.005.34), hierin zou zich een suk (nr. 70) bevinden met de beschrijving: “Nota's, excerpten, kopieën en originele brieven van verschillende geleerden aan mr. M.C. van Hall over het leven der Brederode's”; dit stuk

Het enige bewijs voor het bestaan van de Nederlandstalige kroniek tot 1465 is de passage van Scheltema. Is het mogelijk dat Scheltema de bron verzonnen heeft? Zeker, temeer omdat hij erg nadrukkelijk op zoek is naar eerherstel van Jan van Leiden, wiens reputatie nogal te lijden had onder de genealogische vervalsingen die aan het licht werden gebracht rond 1800:²⁵³

“Uit het voorgaande zien wij, hoe juist de gissing was van den scherpzinnigen Meerman [...] De wettige afstamming van Brederode uit Holland is derhalve niet door Jan van Leiden uitgedacht, maar overgenomen van anderen, wier opstel eertijds voorhanden was in het Huis-archief van *Brederode*; waardoor de beschuldiging vervalt, als had hij uit gunstbejag of met staatkundige oogmerken, zoo als d’Yvoy vermoedt, aan dat geslacht een valschen oorsprong toegedicht. Ook komt aan hem de schuld niet toe der verdichtselen in de geschiedenis der zestien eerste Heeren van Brederode, daar hij gaf, wat in de Archieven van hun Stamhuis door hem gevonden werd; eerst het volgende gedeelte kan als zijn arbeid beschouwd worden, waarmede hij, volgens mijn oordeel, der geschiedkundige wetenschap een wezenlijken dienst heeft bewezen.”²⁵⁴

Schrijfstijl

“De renaissance heeft ook dezen kloosterling aangeraakt”, schreef Jan Romein over Jan van Leiden.²⁵⁵ Volgens Ebels-Hoving kwam dit gegeven met name tot uiting in de humanistische stijl waarmee Van Leiden experimenteerde in zijn historiografische werk. Hij zou zelfs de eerste humanistische geschiedschrijver van Holland zijn geweest.²⁵⁶ Aanwijzingen voor een opkomend humanisme in het schrijven van Van Leiden zijn vooral te vinden in de tweede redactie van zijn *Chronicon Hollandiae*. Werd het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten in zijn eerste redactie nog droog en zakelijk beschreven, in de tweede redactie wordt het verhaal veralgemeniseerd door verwijzingen naar klassieke voorbeelden uit bijvoorbeeld het werk van Cicero. Daarnaast maakte Van Leiden in deze tweede redactie meer gebruik van retorische stijlmiddelen.²⁵⁷

Van Leidens kennismaking met het humanisme gebeurde mogelijk vanuit de invloedssfeer van Arnoldus Bostius (1445-1499), een van de centrale figuren van het opkomend humanisme in het Noorden in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Bostius had contact met meerdere historici van humanistische leest, waaronder Robert Gaguin, Johannes Trithemius, Cornelius Aurelius en Erasmus.²⁵⁸ Dat hij mogelijk ook contact heeft gehad met

bleek na opvraag verdwenen te zijn uit dit archief. Ik vond het stuk terug in *De collectie H.J. Royaards* (3.22.09), onder nr. 24. Het stuk bleek geen nadere informatie te bevatten over de kroniek tot 1465.

²⁵³ Voor de reputatie van Jan van Leiden, zie hierboven pp. 25-27.

²⁵⁴ Scheltema, *Oud en Nieuw*, pp. 57-58.

²⁵⁵ Romein, *Geschiedenis*, p. 119.

²⁵⁶ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 30-50.

²⁵⁷ Ebels-Hoving, ‘Johannes a Leydis’, pp. 41-47.

²⁵⁸ Ibidem, pp. 49-50.

Jan van Leiden blijkt uit het feit dat laatstgenoemde eigenhandig een kopie van Bostius' *Speculum Historiale* vervaardigde.²⁵⁹ Via Bostius is Van Leiden ook in contact gekomen met Cornelius Aurelius. Deze Cornelius Aurelius maakte gebruik van het *Chronicon Hollandiae* voor zijn beroemde *Divisiiekroniek* en het is mogelijk dat Van Leiden hem persoonlijk zijn manuscript overhandigd heeft.²⁶⁰

Ebels-Hoving heeft in haar onderzoek ook de *Brederodekroniek* willen betrekken. Ze gaat er daarbij, terecht, vanuit dat de Latijnse versie een bewerking is van een oorspronkelijk Nederlandse tekst. Bij een passage waarin commentaar wordt geleverd op de martelgang van Reinoud II van Brederode, beschrijft zij hoe de Latijnse versie duidelijk meer gebruik maakt van humanistische stijlmiddelen, zoals een uitroep of 'apostrophe': "O feroces animos, O crudeles cogitationes".²⁶¹ Volgens Ebels-Hoving betekende dit dat Jan van Leiden, net als bij het *Chronicon Hollandiae*, twee versies maakte van de *Brederodekroniek* (eerst in het Nederlands en dan in het Latijn) en de tweede versie 'verhumaniseerd' heeft.

Er zijn twee kanttekeningen bij deze conclusie te plaatsen. Ten eerste staat het niet vast dat Jan van Leiden persoonlijk verantwoordelijk is geweest voor de Latijnse vertaling; nader onderzoek zou dit nog moeten vaststellen.²⁶² Ten tweede komt de 'verhumaniseerde' passage met de uitroep alleen voor in versie L-1,²⁶³ een versie die dateert van ná 1561 en een uitbreiding is van een Latijns origineel (L-X). Of dit origineel de uitroep ook heeft gehad is niet na te gaan.

Dit betekent echter niet dat de *Brederodekroniek* niet bruikbaar is voor het onderzoeken van een humanistische schrijfstijl in het werk van Van Leiden. In de Nederlandse versies van de *Brederodekroniek* vinden we namelijk ook het gebruik van stijlmiddelen. Een 'apostrophe' of uitroep vinden we bijvoorbeeld in een vergelijking tussen bisschop David (die Reinoud II liet martelen) en de Bijbelse David: "O wat ghrooter onderscheyt is tusschen dese David ende David, den heylighen prophet. Want die eerste David die dede guet den ghenen die hem dooden woude, ende dese David conde wel quaet doen den ghenen die hem guet deden" (N-8, ff. 41v-42r). Daarnaast maakt Van Leiden ook gebruik van 'een retorische vraag', als hij zich afvraagt: "Waer is dat verstyende hert dat niet mit medelyden beweghen en wert, alst hoert hoe dattet edel Hollandts bluets sonder schult lelycken ghepinich wert van een bastaert van Burgoinguen?" (N-8, fol. 36v).

²⁵⁹ Milaan, Nazionale Biblioteca Braidense, AE XII, 22. Zie beschrijving bij: Turchetti, *Manoscritti datati*, p. 23.

²⁶⁰ Tilmans, *Aurelius*, pp. 23, 57.

²⁶¹ Ebels-Hoving, 'Johannes a Leydis', pp. 44-45.

²⁶² Zie hoofdstuk 3.

²⁶³ Zie bijlage F.

De Nederlandse *Brederodekroniek* bevat zo dus enkele sporen van een ‘humanistische schrijfstijl’, zoals Ebels-Hoving deze formuleerde. Het gebruik van (retorische) stijlmiddelen is echter uitzonderlijk binnen het geheel van de *Brederodekroniek*; het grootste deel van de tekst is geschreven in de droge, zakelijke stijl die de kronieken uit de vijftiende eeuw kenmerkt.

Uit bovenstaande analyse van de historiografische context blijkt dat Jan van Leiden gebruik maakte van verschillende bronnen. Naast een wereldkroniek, gebruikt hij Hollandse kronieken, persoonlijke documenten van de Brederodes en kon hij zijn oor te luister leggen bij enkelen van zijn hoofdrolspelers zelf. Al zijn bronnen gebruikte hij op een selectieve wijze, om een zo rooskleurig mogelijk beeld te scheppen van de Brederodes. Door de Trojaanse afstamming op te nemen in de *Brederodekroniek* volgde Jan van Leiden een algemene trend in de historiografie van die tijd; zijn genealogische constructie die de Brederodes uit Holland laat stammen is grotendeels nieuw en mag op zijn conto geschreven worden. Vernieuwend is ook zijn humanistische schrijfstijl, zij het dat dit beperkt blijft tot een paar fraaie passages.

Historische context

Het plaatsen van een kroniek binnen haar historische context begint bij het dateren van de eerste versie van de kroniek en het identificeren van het beoogde publiek. Aan de hand van de deze gegevens is het mogelijk aan te geven welke gebeurtenissen aanleiding hebben gegeven voor het schrijven van de kroniek en hoe de kroniek inspeelt op (de belangen van) haar publiek; in andere woorden, het doel van de kroniek.

Hieronder wordt allereerst het beoogde publiek van de *Brederodekroniek* geïdentificeerd. Hierop volgt een bespreking van het doel van de eerste versie van de *Brederodekroniek* (daterend uit 1475-1477). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschouwing van de populariteit van de *Brederodekroniek* in de eerste helft van de zestiende eeuw, zoals vastgesteld in het vorige hoofdstuk; ook dit heeft immers te maken met de historische context.

Publiek

Als we willen weten voor wie Jan van Leiden zijn kroniek schreef is de proloog een logisch punt om te beginnen met zoeken: hierin wendt de auteur zich doorgaans tot zijn doelgroep. Alleen de Nederlandse versies (en de Franse versie) van de *Brederodekroniek* bevatten een proloog. In deze proloog draagt Jan van Leiden zijn werk op aan: “Den edele, hoochgeboren

eerwaardiged vrouwe Yolende, vrouwe van Brederueden, des edel heeren Willems, heere van Lalleyns, lieve dochter” (N-8, fol. 7r). Yolande van Lalaing is tevens de opdrachtgever van de kroniek, Van Leiden schrijft immers “zoe wille ick uuwe duechdelijcke begeerte naer mijn erm vermogen volbrengen” (N-8, fol. 7r); een bescheidenheids-topos dat overigens in veel andere prologen voor komt.²⁶⁴

De *Brederodekroniek* is, blijkens de proloog, niet alleen voor Yolande bedoeld, maar ook voor haar kinderen, “op dat die toecommende edel heeren van Brederueden in hoer gedinckenis hebben moghen de edel wercken ende victorien hoire voirvaders ende ouders” (N-8, fol. 7r). Dat een aantal versies van de *Brederodekroniek* binnen de familie bleef blijkt uit de handschriftelijke overlevering. N-6 en N-7 bevinden zich nog steeds in het huisarchief van Brederode te Detmold en aantekeningen in N-4 en N-5 wijzen op een bezitter binnen dezelfde familie.²⁶⁵

Voor het grootste deel van de overgebleven handschriften van de *Brederodekroniek* is niet vast te stellen of ze behoorden tot het bezit van een Brederodetelg. Uit het gebruik van de *Brederodekroniek* door andere historici als Dirk Pauw, de samensteller van de kronieken achter Veldener’s *Fasciculus Temporum* en de anonieme auteurs van de *Mierop-serie* en de *Haagse Kroniek*, blijkt dat de *Brederodekroniek* ook naar buiten toe werd verspreid. Gezien het onderwerp van de kroniek, ligt het voor de hand om met name een adellijk publiek te veronderstellen.

Doel van de eerste versie van de Brederodekroniek

De eerste versie van de *Brederodekroniek* is door Jan van Leiden geschreven in de periode 1475-1477. Hij schreef voor Yolande van Lalaing, haar kinderen en een breder, adellijk publiek. Hoe diende hij daarmee de belangen van zijn opdrachtgeefster en met welk doel bespeelde hij zijn publiek?

De hedendaagse populariteit van stamboomonderzoek wordt verklaard door een verlangen naar ‘houvast’ in een betrekkelijk ontwortelde samenleving en nieuwe vormen van binding tussen doden en levenden.²⁶⁶ Mogelijk speelde eenzelfde verlangen een rol bij Yolandes beslissing om tussen 1475 en 1477 een kroniek te laten schrijven over de familie van haar man: hij was immers kort geleden overleden.

²⁶⁴ Voor een overzicht van motieven in prologen in gedrukte teksten tussen 1477 en 1540, met aandacht voor prologen in handschriften, zie: Y.G. Vermeulen, *Tot profijt en genoegen. Motiveringen voor de produktie van Nederlandstalige gedrukte teksten. 1477-1540* (Groningen 1986), pp. 44-65.

²⁶⁵ Zie bijlage A en D.

²⁶⁶ Alberts, ‘Jubelen om tante Mientje.’

Dat een dergelijke psychologische drijfveer mogelijk heeft meegespeeld bij de totstandkoming van de *Brederodekroniek*, zou de dramatische, emotionele ondertoon van de kroniek verklaren. Deze toon klinkt bijvoorbeeld duidelijk door bij de manier waarop Jan van Leiden de persoon Reinoud II tijdens diens marteling beschrijft:

Als ick dan denck om die tribulacie des edelen heers van Brederueden, zoo lust my bet te schreyen dan yet daer of te scrijven. Waer is dat verstyende hert dat niet mit medelyden beweghen en wert, alst hoert hoe dattet edel Hollandts bluets sonder schult lelycken ghepinich wert van een bastaert van Burgoinguen? (N-8, fol. 36v)

In zekere zin leest de *Brederodekroniek* zelfs als een hagiografie voor Reinoud II; zijn lijden dient immers als een voorbeeld voor andere edelen:

Dese tribulacie is te gheloven dat Godt over hem verhenghet heeft, op dat syn patience allen ander heeren zoude wesen tot een exempel des leytsaemheyts, ghelycken als Sinte Jobs patience allen ander menschen tot een exempel ghekondicht wert. Veel zoo zyn dan syn tribulacien gheweest ende uuyt allen tribulacien zoo heeft hem die Heere verlost. (N-8, fol. 36v)

Ook elders lijkt Reinoud II sterk op een heilige:

Ende aldus zoo is dat onnosel bluets behoueden indyen daeghe. Ende heer Reynolt, die edel heer van Brederueden, en is God niet ontdancber hiervan gheweest, mer hy heeft God altyt ghedanct in zynre ghebeden van dat hy hem aldus verlost heeft vande handen zynre vyanden. (N-8, fol. 45v)

Een tweede oogmerk voor het maken van de *Brederodekroniek* hangt samen met de kinderen van Yolande en Reinoud II. Deze kinderen waren nog jong en misten een vaderfiguur, een rolmodel. In zijn proloog wijst Jan van Leiden expliciet op de voorbeeldfunctie die de opgeschreven gesten van de voorvaderen zouden moeten vervullen voor de in 1475-1477 nog jonge kinderen:

Wantmen in voirleden tyden bescreven vint in diverse cronicken de duechdsaem wercken ende gesten ende heerlycke vromicheden der doerluchtiger princen ende vorsten, om dat hoer kinderen arbeyen zouden hoer voirvaders te volgen ende gelyck worden in duechdsaem wercken ende in vercierlycke manieren. Hierom, zoo duncket my oick zeer guet zyn, datmen oick bescreyft die edel wercken uit de gesten der hoichgeboren vorsten ende baroenen den heerlicheyt van Brederueden. [...] Op dat die toecommende edel heeren van Brederueden in hoer gedinckenis hebben moghen de edel wercken ende victorien hoire voirvaders ende ouders. Ende hen verblyden van hoer edel ouders, om die nae te volgen in duechdelycke wercken, op dat alsoe huer eerlycke lof ende guede faem inder ewicheyt mach dueren, voer God ende alle menschen. (N-8, fol. 7r)

Het gebruik van gebeurtenissen uit het verleden als levenslessen is weliswaar een gemeenplaats in prologen tot een kroniek, maar hier moet dit oogmerk misschien wel serieus

genomen worden. De kroniek is immers slechts enkele jaren na de dood van de vader van de Brederode-kinderen geschreven.

Naast deze emotionele en opvoedkundige belangen, is het ook duidelijk dat de *Brederodekroniek* een politiek geschrift is. Het feit dat de Brederodes, zoals hierboven en in hoofdstuk 2 is beschreven, in de zaak tegen David van Bourgondië van alle blaam gezuiverd worden, is hier een goed voorbeeld van. Het ‘bewijzen’ van de onschuld van de Brederodes was van belang, omdat Yolande voor de functies en posities van haar kinderen voor een belangrijk deel afhankelijk van de gunst van de Bourgondische landsheer. De familie Brederode had door het conflict tussen David van Bourgondië en de broers Reinoud II en Gijsbrecht de schijn tegen en dit zal niet in het voordeel van haar kinderen hebben gewerkt. Door een kroniek te laten schrijven waarin de Brederodes van alle anti-landsheerlijke gevoelens gezuiverd worden, heeft Yolande mogelijk de toekomst van haar kinderen veilig willen stellen.

Een tweede politiek belang betreft haar voogdij over de kinderen zelf. In de periode waarin de *Brederodekroniek* tot stand kwam, werd Yolandes voogdij aangevochten door de neven van Reinoud II (Walraven van Waardenburg en Reinier van Broekhuizen).²⁶⁷ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Jan van Leiden bij zijn beschrijving van de dood van Reinoud II een scène opnam waarbij Reinoud II ten overstaan van de pastoor en het gerecht van Vianen de voogdij over zijn kinderen opdroeg aan zijn vrouw:

Als dese al by een waeren in zyn camer, daer hy sieck lach ende die vrouwe van Brederueden by hem stont, zoo beval hy de voechdye van zyn kinderen zyn vrouwe nae zynre doot, in teghenwoirdicheyt van hem allen. Ende daer nae zoo wert hem op zyn bedde ghelanghet joncker Walraven, zyn ouste zoene, ende hy custe hem ende beval hem dat hy zyn vrouwe moeder altyt onderdanich zoude wesen. (N-8, fol. 46r)

Op deze manier bevestigt de kroniek de voogdij van Yolande die juist in de periode waarin de eerste versie van de kroniek geschreven werd (1475-1477), onder druk stond.

Het politieke karakter van de *Brederodekroniek* blijkt ook uit de moeite die Jan van Leiden zich troost om korte metten te maken met ‘valse’ theorieën over de afstamming van Brederode. Een van deze theorieën betreft de afstamming via een bastaardzoon van graaf Willem I van Holland. Het is goed mogelijk dat deze theorie de wereld in is geholpen door de politieke tegenstanders van de Brederodes: de Kabeljauwse partij. Toen Reinoud II als aanvoerder van de Hoekse partij door Filips de Goede werd benoemd tot ridder in de Orde

²⁶⁷ A. Janse, ‘Yolande van Lalaing (1422-1497)’, in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, pp. 26-28.

van het Gulden Vlies, zo lezen we in de *Brederodekroniek*, doen de Kabeljauwen een poging de afstamming van de Brederodes te bezoedelen:

Als dan hertoghe Philips heer Reynolt van Brederueden zyn oerden gheseynt hadde, doe ghingen die Cabbeljaus ende informeerden hertoch Philips ende zeyden dat de heer van Brederueden ghecome was van bastardyen uuyt Hollandt. Ende datmen zyn wapen zoude brecken mitten stock, als men den oerden hielt vant gulden vlies. Doe sende hertoghe Philips tot Egmont int clooster ende inden Haeghe, om alle die olde scriften te oversien ende doen vantmen altesamen gheloghen. (N-8, fol. 30v)

De *Brederodekroniek* verwerpt deze aantijging door expliciet in te gaan op de argumenten tegen de bastaardentheorie en de directe en legale afstamming uit het Hollandse huis te benadrukken. De *Brederodekroniek* kan op deze manier gezien worden als een verdediging tegen de Kabeljauwse aanvallen op het moment dat de heer van het geslacht net was overleden en diens opvolger nog slechts een kind was.

Met zijn *Brederodekroniek* voorzag Jan van Leiden in een drietal behoeftes van zijn opdrachtgeefster. Allereerst houdt het werk de herinnering levend aan de recent overleden Reinoud II en het onrecht dat hem is aangedaan. Daarnaast diende de kroniek als een spiegel voor de kinderen die zonder hun vader moesten opgroeien. Bovenal had de *Brederodekroniek* een politiek motief. Met het oog op de toekomst van Yolande en de kinderen worden in de kroniek Reinoud II en Gijsbrecht gezuiverd van anti-landsheerlijke activiteiten, de voogdij van Yolande bevestigd en de twijfels over de afstamming van de Brederodes weggenomen.

Populariteit eerste helft zestiende eeuw: Reinoud III en de Brederodekroniek

Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de *Brederodekroniek* met name is overgeleverd in handschriften uit de eerste helft van de zestiende eeuw. Maar liefst acht van de twaalf handschriften dateren uit deze periode; de overige vier zijn van (iets) later datum. De populariteit van de *Brederodekroniek* in de eerste helft van de zestiende eeuw heeft waarschijnlijk te maken met Reinoud III van Brederode (1493-1556).

Reinoud III was de oudste zoon uit het huwelijk tussen Walraven II van Brederode en Margriet van Borsssele en is vernoemd naar zijn grootvader, Reinoud II. In 1521 huwde hij Phillipa van der Marck, van wie hij tien kinderen kreeg. Drie jaar later werd hij benoemd tot houtvester en ‘opperjager’ van Holland. Reinoud III wordt beschreven als een roekeloze, hooghartige man; deze karaktereigenschappen blijken onder andere uit een dertig jaar durend

conflict met de stad Amsterdam en de brutale wijze waarop hij, vier jaar na zijn vrouws dood, Catharina van Holten wist te schaken.²⁶⁸

In 1529 kwam Reinoud III in opspraak. Tijdens een toernooi in Gent droeg Reinoud III namelijk het volle wapen van Holland (dat wil zeggen: het wapen van Brederode zonder barensteel en ongequartilleerd). Hij presenteerde zich hiermee als de rechtmatige erfgenaam van de graven van Holland en dit was, begrijpelijkerwijs, een schop tegen het zere been van Karel V, de landsheer van het Hollandse gewest. Karel heeft Reinoud III dan ook twee jaar later voor dit vergrijp ter dood veroordeeld. Het doodsvonnis is echter nooit voltrokken; Karel nam Reinoud III weer in genade aan, maar dwong hem wel in 1534 om publiekelijk afstand te doen van zijn grafelijke pretenties.²⁶⁹

Uit niets blijkt echter dat Reinoud III in het vervolg ophield zich te presenteren als rechtmatige graaf van Holland. Tijdens de slag bij Terwaan (1553) voerde Reinoud III, blijkens een houtsnede van Cornelis Anthonisz. (1507-1553), wederom het volle wapen van Holland.²⁷⁰ Rond 1550 laat Reinoud III zich door dezelfde Anthonisz. afbeelden als ruiter; op het sjabrak van zijn paard pronkt ook hier het volle wapen van Holland.²⁷¹ In 1551 maakt

C. Anthonisz. *Ruiterportret van Reinoud III van Brederode* (ca. 1550)

Cornelis Anthonisz. een houtsnede-fries van staande portretten van de heren van Brederode, beginnend bij Siegfried en eindigend bij Reinoud III. Dit fries bevindt zich nu in het Rijksprentenkabinet in Amsterdam. Anthonisz. voorzag de portrettenreeks van een begeleidende tekst, in de proloog van deze tekst vertelt hij hoe Reinoud III hem persoonlijk voorzag van een kroniek:

²⁶⁸ Kooperberg, 'Brederode (Reinout)', in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografische Woordenboek*. Deel 10 (Leiden 1937), pp. 132-136. Over het schaken van Catherina van Holten, zie ook: H.F.K. van Nierop, 'Adellijke Bastaarden in de Zestiende Eeuw', in: S. Groenveld, M.E.H.N. Mout & I. Schöffer, *Bestuurders en Geleerden* (Amsterdam 1985), pp. 13-15.

²⁶⁹ J.H. Verhoog, 'Reinoud III van Bredrode op Veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden – 1553', in: J.H. Verhoog, *Drie Scripties* (Bergen 1997), pp. 5-6.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ C. Anthonisz., *Ruiterportret van Reinoud III van Brederode* (ca. 1550). Stadhuis Vianen. Zie: <http://www.collectieutrecht.nl/view.asp?type=object&id=547>

“zoo heeft oock de voorschreven hoochgeboren heere [Reinoud III van Brederode] my hier toe die hant verleent met een oude warachtighe Cronijcke van zijnder Edelre afcomste, daer ick oock principalijck mijn fundament uyt ghenomen hebbe om deese arbeyt te beeter te mogen volbringhen.”²⁷²

Deze kroniek is de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden. Dit blijkt onder andere uit het feit dat fries en kroniek exact dezelfde stamboom geven en het feit dat Anthonisz. enkele passages letterlijk overneemt uit de *Brederodekroniek*.²⁷³

Reinoud III op het fries van Anthonisz.

Enige tijd nadat Anthonisz. zijn fries had gemaakt liet Reinoud III de tekst van het fries opnemen in een handschrift van de *Rijnlandse Kroniekenserie*, een serie Hollandse adelskronieken die tussen 1530 en 1542 bij elkaar is gebracht.²⁷⁴ De serie bevat ook een adelskroniek over de Brederodes; in de oorspronkelijke tekst wordt hierin de afstamming van de Brederodes met enige twijfel besproken:

“Den oerspronck ende beginne der heeren van Bredenrode en bevint men niet veel auctentycx ofte zekers off bescreven, want zommige hebben gescreven uut gonst, sommige uut haet ende partye.”²⁷⁵

In het handschrift dat Reinoud III liet aanpassen wordt deze twijfel weggenomen door de tekst van het fries van Anthonisz. gedeeltelijk over te nemen. Ter illustratie volgt hier de hierboven geciteerde passage van het fries uit het aangepaste handschrift van de *Rijnlandse Kroniekenserie*:

²⁷² C. Anthonisz., *De genealogie der heeren van Brederode met hunne wapens die hunner vrouwen* (Amsterdam 1551). Amsterdam, Rijksprentenkabinet, RP-P-OB-39.792.

²⁷³ Ter illustratie: Anthonisz., *Genealogie der heeren van Brederode* : “Soo suldy voor teerste weten dat die Banderheren van Brederode ghesproten zijn uyt die alder eedelste geslachten des werelts, als keyzers, coningen, hertogen ende graven, te weten van die alder eedelste stam van Troyen ende Griecken. Want Lutgarda, die een moeder was des eersten banderheere van Brederode, Zyphridus genaemt, was des keyser Theophanus dochter van Griecken, suster van Theophana, des keyzers Otten wijf van Romen. De vader des eersten Banderheere van Brederode was Aernoet, de derde graef van Hollant, Zeelant ende Vrieslant tot die Lawerse toe, die een rechter Troyaen was van zijne voorvaders ende afcomste weeghen.” cf. N-8, ff. 7r-7v: “Ende op datmen de edelheyt des stams van Brederueden te bet mach verstaen, soe salmen weeten dat die heeren van Brederueden gesproten zyn uyt dye alre edelste geslachten van coningen, hertogen ende graven des werelts, als van dat alre edelste bluet van Troyen ende van Griecken. Want Lutgarda, de moeder des eersten heer van Brederueden, Syphridus genoempt, was des keyzers dochter van Griecken ende Constantinoplen, die genoempt was Theophanus. Ende zyn ander dochter, Theophana genoempt, was des keyzers Otten wyff van Romen. Ende de vader des eersten heer van Brederueden was grave Arnout, de derde graef van Hollant, die een rechte Troyaen geboren was van zyns vaders wegen.”

²⁷⁴ Utrecht, UB 1185 (Hist. 98), ff. 55r-65r. Zie ook: M.H. Porck, “...want zommige hebben gescreven uut gonst, sommige uut haet ende partje...” *Een editie van een Rijnlandse kroniekenserie (ca. 1530-1542), voorzien van introductie en indices*. Onuitgegeven BA-Scriptie Universiteit Leiden (2005), pp. LIX-LXIII; aldaar een editie van de aangepaste Brederode-kroniek op pp. 121-131.

²⁷⁵ Den Haag, KB, 131 G 31, fol. 44v.

“Ooc zo heeft myn heer voors. [Reinoud III] hem [Cornelis Anthonisz.] hiertoe die handt verleent met een ander warachtige cronycke van zynre edele afcompste van die welgebooren heeren van Brederode voors., daer hij oick principael zyn fundament uut genomen heeft om desen zynen arbeit beter te mogen volbrengen.”²⁷⁶

Uit deze passage blijkt dat de kopiïst van het aangepaste handschrift werkte in opdracht van Reinoud III, hij schrijft namelijk “myn heer” waar Anthonisz. “de voorschreven hoochgeboren heere” geeft. De in opdracht van Reinoud III aangepaste *Rijnlandse Kroniekenserie* was mogelijk bedoeld voor Thomas Perrenot, heer van Chantonay, die in 1549 trouwde met Helena van Brederode, dochter van Reinoud III. Diens vader wordt namelijk opmerkelijk positief beschreven:

“Die V^e heet Helena, heeft getrouwt die heer van Granvelle, heer tot Chantoney, die welke zyn vader, oick genaempt was heer van Granvelle, naesten ende hoochsten raedt keyserlycke majesteits Carolus de V^e, ons genadige heer, die zeer groot ende machtich daerby geworden is, deur zyn lange goede ende getrouwe dienst”²⁷⁷

De aangepaste serie adelskronieken was wellicht bedoeld als een introductie van de Hollandse edelen voor de ‘buitenlandse’ partner van Reinouds dochter. Reinoud III zorgde er in ieder geval voor dat er ook in deze aangepaste *Rijnlandse Kroniekenserie* geen twijfel kon bestaan over de hoge astamming van de Brederodes.

In de eerste helft van de zestiende eeuw speelde de afstammingskwestie van de Brederodes duidelijk weer op. Reinoud III meende op basis van een afstamming uit het Hollandse huis aanspraak te kunnen maken op de Hollandse graventitel. Uit het fries van Cornelis Anthonisz. blijkt dat Reinoud III hierbij inspiratie putte uit de kroniek van Jan van Leiden en het werk gebruikte voor propagandistische doeleinden. Het ligt daarmee voor de hand om de grote hoeveelheid zestiende-eeuwse handschriften van de *Brederodekroniek* te relateren aan de grafelijke aspiraties van Reinoud III; aspiraties die zelfs een doodvonnis niet kon temperen.

²⁷⁶ Utrecht, UB, hs. 1185 (Hist. 98), fol. 55r.

²⁷⁷ Ibidem, fol. 65r. Deze opmerking komt in de oorspronkelijke *Rijnlandse kroniekenserie* en op het fries van Anthonisz. (dat alleen de zonen van Reinoud III beschrijft) niet voor.

Conclusie

Aan het eind van de vijftiende eeuw ontstaat in Holland een nieuw type geschiedschrijving. Historici proberen dieper in het verleden te graven, experimenteren met een humanistische schrijfstijl en gieten hun werk in andere vormen. Tot dit nieuwe type geschiedschrijving behoort ook de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden. Tot voor kort bestond over deze kroniek veel onzekerheid over de samenhang van de handschriftelijke overlevering, de datering en het doel van de kroniek. Deze scriptie presenteert, voor het eerst, een antwoord op deze vraagstukken op basis van uitgebreid variantenonderzoek.

Dit variantenonderzoek, met aandacht voor onder andere ‘Augensprungen’, illustraties en gebruikte bronnen, legt de onderlinge verhouding bloot van de dertien verschillende versies van de *Brederodekroniek*. Deze studie toont aan dat de Nederlandstalige versies van groep A het dichtst bij het origineel staan; andere Nederlandstalige versies geven een inhoudelijk inferieure weergave van de vroegste afstamming (van Adam tot en met de koningen van Frankrijk) en enkele handschriften van groep A bevatten een illustratie met kwartierstaten van Reinoud II en Yolande, die te herleiden lijkt tot het presentie-exemplaar van de kroniek voor Yolande van Lalaing. De Latijnse versies en de Franse *Brederodekroniek* staan verder van het origineel af; zij gaan terug op een Nederlandstalig voorbeeld. Geheel origineel is de tekst van groep A echter niet; zij bevat namelijk een fout in de afstamming van de hertogen van Aquitanië. De tekst van de eerste, oorspronkelijke versie van de *Brederodekroniek* is dus niet onbewerkt overgeleverd.

Dit laatste blijkt ook uit de datering van deze eerste versie. Hoewel groep A tot 1486 loopt, moet deze eerste versie namelijk gedateerd worden op 1475-1477. Groep A bevat twee vermeederingsen: de eerste tot 1482 (de Vianense hoofdstukken) en de tweede tot 1486 (de kroning van Maximiliaan). Dat deze twee vermeederingsen niet tot het origineel van de *Brederodekroniek* behoorden blijkt uit het gebruik van een Nederlandstalige *Brederodekroniek* door Dirk Pauw in 1477 en de samensteller van de gewestelijke kronieken bij Veldeners *Fasciculus Temporum* in 1480. Daarnaast komen de stijl en inhoud van de vermeederingsen niet overeen met de voorafgaande tekst. De originele eerste versie van de *Brederodekroniek* sloot waarschijnlijk af met de dood van Gijsbrecht van Brederode in 1475. De datering die we daaruit kunnen afleiden, 1475-1477, is geheel nieuw en wijkt af van alle eerder gedane uitspraken, te weten 1482, 1486 of zelfs ‘na 1490’.

Aan de hand van deze datering en een beschouwing van Van Leidens brongebruik kan een antwoord worden gegeven op het laatste vraagstuk: met welk doel is de eerste versie van

de *Brederodekroniek* geschreven? Van Leiden schrijft zijn kroniek slechts enkele jaren na de dood van Reinoud II en draagt de kroniek op aan diens weduwe en kinderen. Voor Yolande van Lalaing is de *Brederodekroniek* mogelijk een bron van troost; een herinnering aan haar overleden man, wiens lijden op emotionele toon in de kroniek beschreven wordt. Daarnaast geeft Van Leiden aan dat de kinderen van Yolande en Reinoud II belangrijke levenslessen uit de kroniek kunnen halen. Bovendien vervult de kroniek een politieke functie; dit blijkt met name uit Jan van Leidens brongebruik.

Van Leiden maakt gebruik van een aantal Hollandse kronieken, waaronder de *Nederlandse Beke* en de *Historie van Hollant*, en krijgt daarnaast toegang tot het huisarchief van Brederode. Hij manipuleert deze bronnen en selecteert enkel die passages en bronnen waaruit zou moeten blijken dat de Brederodes onschuldig waren aan zaken waarvan zij in het directe verleden beschuldigd waren. Bovendien construeert Van Leiden een afstamming van de Brederodes die niet geheel in zijn bronnen voorkomt; deze afstamming schept het beeld dat de Brederodes zouden behoren tot een oud en daarom roemrijk geslacht. De kroniek speelt daarmee in op de politieke belangen van Yolande en haar kinderen. De *Brederodekroniek* brengt het geslacht Brederode in het reine bij de Bourgondische landsheer en verdedigt het geslacht tegen Kabeljauwse aantegingen over de onrechtmatigheid van hun afstamming. Dit alles op het moment dat de heer van het geslacht net is overleden en diens opvolger nog slechts een kind is.

Historici vanaf de negentiende eeuw stelden de genealogische vervalsing in de *Brederodekroniek* niet op prijs. Jan van Leiden werd beticht van politieke motieven en zijn *Brederodekroniek* werd als ‘zwak’ bestempeld. Deze laatste typering doet mijns inziens geen recht aan de kroniek: de genealogische vervalsing is op een intelligente manier vormgegeven en het feit dat men pas 300 jaar na dato zijn ‘bedrog’ weet te achterhalen, is tekenend voor de overtuigingskracht van dit werk. Daarnaast duidt de rijke handschriftelijke overlevering op een grote populariteit van de kroniek. Deze populariteit maakt een duidelijke piek door in de eerste helft van de zestiende eeuw. In deze periode beroept een kleinzoon van Reinoud II, Reinoud III, zich op de genealogie zoals die in de *Brederodekroniek* wordt gepresenteerd: de Brederodes zouden afstammen van de graven van Holland. Reinoud III laat zich afbeelden met het wapen van Holland en laat teksten schrijven waarvoor hij zelf het bronnenmateriaal aanlevert: de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden.

Dit laatste toont het politieke belang aan van adelshistoriografie in Holland in de vijftiende en zestiende eeuw: op basis van een (gefingeerde) afstamming menen bepaalde

geslachten recht te hebben op een zekere positie. Adelskronieken verdienen nader onderzoek. Zij komen in de Hollandse historiografie vóór 1475 eigenlijk niet voor en tot op heden weten we niet waarom zij zo plots ontstaan in deze periode.²⁷⁸ Elders heb ik geopperd dat de introductie van de adelskroniek binnen de Hollandse historiografie gerelateerd kan worden aan de contacten tussen Hollandse edellieden met de buitengewestelijke adel aan het Bourgondische hof. Buiten Holland was het genre ‘adelskroniek’ immers al langer bekend en populair.²⁷⁹ De *Brederodekroniek* van Jan van Leiden kan in deze discussie een grote rol spelen. Met de datering 1475-1477 is zij namelijk de vroegst gedateerde exponent van dit genre binnen de Hollandse historiografie; mogelijk werkte de *Brederodekroniek* als ‘katalysator’ voor het opstellen van de andere, Hollandse adelskronieken. De persoon van Yolande van Lalaing, die als telg uit een Henegouwse familie een adelskroniek over een Hollandse familie laat schrijven, past bovendien perfect in de hierboven genoemde verklaring. Om deze conclusies hard te maken is het echter van belang dat de teksten van alle Hollandse adelskronieken zorgvuldig worden geanalyseerd. Om de populariteit van de adelskroniek te verklaren moeten daarnaast ook de beweegredenen van de betrokken geslachten worden onderzocht. Yolande van Lalaing beoogde in ieder geval meer met het opstellen van de *Brederodekroniek* dan ‘jubelen om tante Mientje’.

²⁷⁸ Romein, *Geschiedenis*, p. 215. A. Janse, *Ridderschap in Holland: Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum 2001), pp.287-289.

²⁷⁹ M.H. Porck, ‘Een Rijnlandse serie adelskronieken (1533-1542). Het zogenaamde ‘Voorste Haagsche Handschrift’, *Millennium. Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 20 (2006), pp. 44-62.

Bibliografie

Handschriften en archiefstukken:

Brussel, Koninklijke Bibliotheek, nr. 19217 (N-8)
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, nr. 5376-5378 (L-3)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 130 C 10
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 131 G 31
Den Haag, Nationaal Archief, familiearchief Cousebant, 1051 (N-4)
Den Haag, Nationaal Archief, De archieven van M.C. van Hall; F.A. van Hall; mr. J. Bondt, nr. 70
Den Haag, Nationaal Archief, De collectie H.J. Royaards, 24
Detmold, Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv, L.3-Holland, nr. 429 (N-6)
Detmold, Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv, L.3-Holland, nr. 430 (N-7)
Douai, Bibliothèque Municipale, 797, via: <http://atilf.atilf.fr/bichard/>
Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1039 (N-1)
Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1040 (N-3)
Haarlem, Noord-Hollands Archief, collectie aanwinsten, 1041 (N-2)
Leiden, Regionaal Archief Leiden, Archief der secretarie van de stad Leiden 1253-1575, inv. nr. 1703
Leiden, Regionaal Archief Leiden, poorterboeken
Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 76 C
Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 127 D
Leiden, Universiteitsbibliotheek, LTK 1564
Milaan, Biblioteca Nazionale Braidense, AE XII 22
Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 17.909
Utrecht, Utrechts Archief, Verzameling handschriften oude signatures, nr. 293
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 2 E 23 (L-2)
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 3 L 15 (F-1)
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 5 E 23 (L-1)
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 15 C 19 (N-5a+N-5)
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, hs. 1650
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, hs. 1185 (Hist. 98)

Publicaties:

Watermarks in Incunabula printed in the Low Countries, via: <http://watermark.kb.nl/>
Alberts, J., 'Jubelen om tante Mientje. Waarom mensen op zoek gaan naar hun familiegeschiedenis', *NRC Handelsblad*, 27-12-2008 (Bijlage *Familiegeschiedenis*).
Allan, F., *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem van de vroegste tijden tot op onze dagen*. (Haarlem 1877)
Andriessen, W.F., *Historia dominorum de Teysterband, Arckel, Egmonda, Brederoede, IJsselsteyn, etc.* (Purmerend 1933)
Anrooij, W. van (red.), *De Haarlemse gravenportretten. Hollandse geschiedenis in woord en beeld* (Hilversum 1997)
Anrooij, W. van, J. Biemans & A. Janse, 'Karakteristiek van de auteur', in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. cxl-cliii.
Anrooij, W. van, & M. Mooijaart, 'Editie van de Haarlemse gravenportretten', in: Van Anrooij, *Haarlemse gravenportretten*, pp. 115-157.

- Anrooij, W. van, 'Aquitanië en de herkomst van de Hollandse graven, een veertiende eeuwse traditie', in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke & F.W.N. Hugenholtz (red.), *Holland in Wording. De ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw*. (Hilversum 1991), pp. 125-142.
- , 'Illustraties in de Kattendijke-kroniek', in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. xcv-cxiv.
- , 'Waar en wanneer ontstond de reeks?', in: Van Anrooij, *Haarlemse gravenportretten*, pp. 11-19.
- Aukes, H.W.F., 'Het Carmelieter klooster te Woudsend', *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht* 65 (1945), pp. 178-252.
- Beelaerts, W.A., een recensie van Andriessen, *Historia dominorum*, in: *De Nederlandsche Leeuw* 52 (1934), pp. 21-27.
- Blok, P.J., *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* (Leiden 1923-1926)
- Bolhuis van Zeeburgh, J., 'Hollandsche geschiedbronnen voor het Beiersche tijdperk, 1345-1436', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 2e reeks, 8 (1875), pp. 346-376.
- Briquet, C.M., *Les filigranes : dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600* (Parijs 1907)
- Bruch, H. (red), *Chronographia. Johannis de Beke* (Den Haag 1973)
- , *Johannes de Beke, Croniken van den stichte van Utrecht ende van Hollant* (Den Haag 1982)
- , *Supplement bij de Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen van Dr. Jan Romein* (Haarlem 1956)
- , & R.E.V. Stuip, 'Een Franse kroniek van de heren van Brederode', *Holland 16* (1984), pp. 35-42.
- Burgers, J.W.J. (red.), *De Rijkroniek van Holland (366-1305), door een anonieme auteur en Melis Stoke* (Den Haag 2004)
- , 'Geschiedschrijving in Holland in de Middeleeuwen. Een historiografische traditie en haar vernieuwing in de 15e eeuw', *TijdING* (15 december 2008)
- Carasso-Kok, M., *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen* (Den Haag 1981)
- Cerutti, W., *Van Commanderie van Sint-Jan tot Noord-Hollands Archief. Geschiedenis van het klooster en de kerk van de Ridderlijke Orde van het Hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem in Haarlem* (Haarlem 2007)
- Chevalier, U., *Répertoire des sources historiques du Moyen Age. Bio-Bibliographie* (Parijs 1905)
- Comestor, P., *Historia Scholastica*, via:
[http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_\(Genesis\)](http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Scholastica_(Genesis))
- Dek, W., *Genealogie der Heren van Brederode* (Den Haag 1959)
- Dousa, J. (red.), *Hollandtsche riim-kronik inhoudende de gheschiedenissen der graven van Hollandt tot het iaer M. CCC. V* (Amsterdam 1491)
- Ebels-Hoving, B., C.G. Santing & K. Tilmans (red.), *Genoechlicke ende lustige historiën. Laatmiddeleeuwse geschiedschrijving in Nederland* (Hilversum 1997)
- Ebels-Hoving, B., 'Inleiding', in: Ebels-Hoving e.a., *Genoechlicke ende lustige historiën*, pp. 9-18.
- , 'Johannes a Leydis en de eerste humanistische geschiedschrijving van Holland', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 100 (1985), pp. 26-51.
- 'Kattendyke', een goed verpakte surprise', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 122 (2007), pp. 1-14.

- Ebels-Hoving, B., 'Nederlandse geschiedschrijving 1350-1530. Een poging tot karakterisering', in: Ebels-Hoving e.a., *Genoechlicke ende lustige historiën*, pp. 217-242.
- Enklaar, D.T., 'Stadsklerk of schout? De auteur der Utrechtse Jaarboeken 1481-1483', *Bijdragen voor de Geschiedenis* 12 (1957), pp. 177-190.
- Fabrick, L., "*Veel cronijcken van verscheyden rijcken*". *Het brongebruik in de gewestelijke deelkronieken achter de Fasciculus Temporum in de editie van Johan Veldener, in 1480 te Utrecht gedrukt*. Onuitgegeven MA-Scriptie Universiteit Leiden (2009).
- Falkenburg, R., 'Politiek en propaganda omstreeks 1490', in: Van Anrooij, *Haarlemse gravenportretten*, pp. 69-72.
- Geer van Jutphaas, B. de (red.), *Kronijk van Holland van een ongenoemde geestelijke* (Utrecht 1867)
- Gent, M.J. van, "*Pertijelike Saken*". *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk* (Den Haag 1994)
- Gumbert-Hepp, M. (red.), *Willem Procurator, Kroniek* (Hilversum 2001)
- Hartog, E. den, & H. Wijsman (red.), *Yolande van Lalaing (1422-1497), kasteelvrouwe van Brederode* (Haarlem 2009)
- Hartog, E. den, & T. Hermans, 'Over een waerachtich abconterfeytsel', in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, pp. 183-217.
- Hartog, E. den, 'Het getijdenboek van Yolande van Lalaing, een boek voor status en representatie', in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, pp. 99-168.
- Hintzen, J.D., 'Het Chronicon Comitum Hollandiae et Episcoporum Ultratraiectensium Joh. Gerbrandi a Leydis', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 5e reeks 9 (1922), pp. 131-143.
- Hoar, G., *The 'Brederode Chronicle' by Jan van Leiden* (Ann Arbor 1955)
- Hof, J., *De abdij van Egmond van de aanvang tot 1573* (Den Haag/Haarlem 1973)
- Horst, K. van der, 'Een belangrijke aanwinst voor de collectie handschriften', *De Poort* 2 (1977)
- Hulshof, A., 'Twee handschriften der eerste bewerking van Johannis a Leydis' Egmonder kroniek teruggevonden', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4e reeks, 10 (1912), 370-398.
- Hyma, A., 'Een onbekend handschrift van Jan van Leiden's kroniek en genealogie van Brederode ontdekt', *De Nederlandsche Leeuw* 71 (1954), 126-128.
- Janse, A., W. van Anrooij, J.A.A.M. Biemans, R.E.O. Ekkart, C.M. Ridderikhoff & K. Tilmans (red.), *Johan Huyssen van Kattendijke-kroniek. Die historie of die cronicke van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant ende van den Stichte van Utrecht* (Den Haag 2005)
- Janse, A., *Ridderschap in Holland: Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum 2001)
- , 'De Historie van Hollant. Een nieuw begin in de Hollandse geschiedschrijving in de vijftiende eeuw', *Millennium* 21 (2007), pp. 19-38.
- , 'De Kattendijke-kroniek als historiografische bron', in: Janse e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. cxx-cxil.
- , 'Een Haagse kroniek over de Bourgondische tijd', *Jaarboek Die Haghe* (2003), pp. 12-35.
- , 'Yolande van Lalaing (1422-1497)', in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, pp. 7-36.
- Jappe Alberts, A. & C.A. Rutgers, *Cronica illustrium dominorum de Brederueden* (Groningen/Djakarta 1957)
- Keesman, W., 'De Bourgondische invloed op de genealogische constructies van Maximiliaan van Oostenrijk', *Millennium* 8 (1994), 162-172.

- Keesman, W., 'Antiek verleden in dienst van eigen tijd. Troje in de middeleeuwse literatuur', *Literatuur* 4 (1987), 257-265.
- Kienhorst, M., & M. Kors, *Transcriberen van Middelnederlandse teksten* (2005), via: <http://www.let.ru.nl/transcriberen/tekst/overig.html>
- Kooperberg, 'Brederode (Reinout)', in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*. Deel 10 (Leiden 1937), pp. 132-136
- Korvezee, E.H., 'Merkwaardige handschriften in het archief van een Hofje te 's-Gravenhage', *Nederlands Archiefblad* 47 (1939-1940), 114-118.
- Kurtz, G.H., 'De afbeeldingen der graven en gravinnen van Holland op het stadhuis te Haarlem', *Haerlem Jaerboek* (1958), pp. 40-45.
- Lulofs, M., *De Brederode kroniek van Jan van Leyden*. Onuitgegeven doctoraal scriptie Universiteit van Amsterdam (1984)
- , 'Die van Brero heeft men eens gezien', in: Ebels-Hoving e.a., *Genoechlicke ende lustige historiën*, pp. 79-99.
- Lyna, F., *Catalogue des manuscrits de la Bibliotheque Royale de Belgique*. Vol. 11 (Renaix 1927)
- Matthaeus, A. (red.), *Chronicon Egmundatum seu Annales Regalium Abbatum Egmundensium. Auctore fr. Johanne de Leydis* (Leiden 1692)
- (red.), *Veteris Aevi Analecta* (Den Haag 1738)
- Meerman, G., *Origines Typographicae* (Den Haag 1765)
- Meurs, P.A.N.S. van, 'Inventaris van bescheiden van de Heeren Van Brederode en latere bezitters van de heerlijkheid Vianen, berustende in het Fürstliches Haus- und Landes-Archiv te Detmold', *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* 32 (1909), pp. 113-184.
- Molhuysen, P.C., 'Cornelius Aurelius. Nieuwe bescheiden', *Nederlands Archief voor de Kerkgeschiedenis, nieuwe serie* 4 (1905), pp. 54-73.
- Muller, S., *Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken met opgave van bestaande litteratuur* (Utrecht 1880)
- Münster, S., *Cosmographia universalis Libri VI* (Basileae 1552)
- Nierop, H.F.K. van, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1990)
- , 'Adellijke Bastaarden in de Zestiende Eeuw', in: S. Groenveld, M.E.H.N. Mout & I. Schöffner, *Bestuurders en Geleerden* (Amsterdam 1985), pp. 11-22.
- Orlens, J.J., *Beschrijvinge der stad leyden* (Leiden 1614)
- Piccard, G., *Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart* (Stuttgart 1961-1997)
- Pleij, H., *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur. 1400-1560* (Amsterdam 2007)
- Porck, M.H., "...want zommige hebben gescreven uut gonst, sommige uut haet ende partije..." *Een editie van een Rijnlandse kroniekenserie (ca. 1530-1542), voorzien van introductie en indices*. Onuitgegeven BA-Scriptie Universiteit Leiden (2005)
- , 'De Brederodekroniek voor Yolande van Lalaing', in: Den Hartog & Wijsman, *Yolande van Lalaing*, pp. 37-67.
- , 'Een Rijnlandse serie adelskronieken (1533-1542). Het zogenaamde 'Voorste Haagsche Handschrift'', *Millennium. Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 20 (2006), pp. 44-62.
- Post, R.P., *Kerkgeschiedenis van Nederland in de middeleeuwen* (Utrecht 1957)
- Potthast, A., *Wegweiser durch die geschichtswerke des Europäischen mittelalters bis 1500* (Graz 1957)
- Ridderikhoff, C.M., 'Familie-aantekeningen in het handschrift', in: Janse, e.a., *Kattendijke-kroniek*, pp. xxi-l.
- Roefs, V.J.G., *De Egmondsche Abtenkroniek van Iohannes a Leydis O. Carm.* (Sittard 1942)

- Romein, J., *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen* (Haarlem 1932)
- , 'De functie van een historische functie. De vermeende afstamming der Germanen uit Troje in verband met het begrip der *translatio imperii*', in: J. Romein, *Het onvoltooide verleden. Cultuurhistorische studies* (Amsterdam 1948), pp. 209-220.
- Rosier, P.I., *Biographisch & Bibliographisch overzicht van de vroomheid in de Nederlandse Carmel* (Tielt 1950)
- Scheltema, P., *Oud en nieuw, uit de Vaderlandsche geschiedenis en letterkunde* (Amsterdam 1847)
- Slootmans, C.J.F., *Jan metten Lippen. Zijn familie en zijn stad* (Rotterdam 1945)
- Sweertius, F. (red.), *Rerum Belgicarum chronici et historici de bellis, vrbibus, situ, & moribus gentis, antiqvi recentioresqve scriptores* (Frankfort 1620)
- Tenhaeff, N.B., *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad. Utrechtsch-Hollandsche Jaarboeken 1481-1483 van de hand van een onbekenden, gelijktijdigen schrijver, naar den eersten druk van Antonius Matthaeus' Analecta (1698)* (Utrecht 1920)
- Ter Gouw, J., 'Over den oorsprong van het geslacht van Bredenrode', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 2e reeks, 3 (1864), pp. 1-31.
- Tiele, P.A., & A. Hulshof, *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae universitatis Rheno-Trajectinae* (Utrecht 1887)
- Tigelaar, J., *Brabants historie ontvouwd. Die alder excellenste cronyke van Brabant en het Brabantse geschiedbeeld anno 1500* (Hilversum 2006)
- Tilmans, K., *Aurelius en de Divisiechroniek van 1517: Historiografie en humanisme in Holland in de tijd van Erasmus* (Hilversum 1988)
- , 'De Trojaanse mythe voorbij. of: Waarom de Kattendijke-kroniek alleen door Bockenbergh opgemerkt werd', *It Beaken* 56 (1994), 188-211.
- Turchetti, M.L.G., *I Manoscritti datati della biblioteca nazionale braidense di Milano* (Firenze 2004)
- Veldener, *Fasciculus Temporum* (Utrecht 1480)
- Verbij-Schillings, J., *Beeldvorming in Holland, Heraut Beyerens en de historiografie rond 1400* (Amsterdam 1995)
- Verhoog, J., *Onvoltooide Roem. De Heeren van Brederode in de Middeleeuwen. Geschiedenis van een riddersgeslacht. 1203-1473.* (Bergen 1997)
- , 'Reinoud III van Brederode op Veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden – 1553', in: J. Verhoog, *Drie Scripties* (Bergen 1997) (gepubliceerd als bijlage bij Verhoog, *Onvoltooide roem*), pp. 3-8.
- Vermeulen, Y.G., *Tot profijt en genoegen. Motiveringen voor de produktie van Nederlandstalige gedrukte teksten. 1477-1540* (Groningen 1986)
- Wessels, G. (red.), 'Batavia Desolata Carmelitana', *Analecta ordinis Carmelitarum* 8 (1932), pp. 368-584.
- Wijn, H. van, *Huiszittend leeven.* (Amsterdam 1812)
- Wind, S. de, *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijving* (Middelburg 1835)